

აზერბაიჯანის ისტორია

სახელმძღვანელო

6

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

*Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

კიილარ ალიევი

აზერბაიჯანელი ხალხის საერთო ეროვნული ლიდერი

ველი ალიევი, ილიას ბაბაევი,
იდაიატ ჯაფაროვი, აიდა მამედოვა

აზერბაიჯანის ისტორია 6

სახელმძღვანელო

საერთო- საგანმანათლებლო სკოლების
მე- 6 კლასისათვის

ამ გამოცემასთან დაკავშირებული გამოხმაურებები, შენიშვნები და
წინადადებები გთხოვთ გამოაგზავნოთ შემდეგ ელექტრონულ
მისამართზე: tahsil_az@yahoo.com და derslik@edu.gov.az.
წინასწარ გიხდით მადლობას თანამშრომლობისათვის!

ბაქო – 2017 წ.

შინაარსი

§ 1. აზერბაიჯანი – უძველესი სახელმწიფო.....	7
---	---

პირველყოფილი წყობა

§ 2. ადამიანის უძველესი დასახლება აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე – ყარაბაღში	9
§ 3. ნეანდერტალელები და „გონიერი ადამიანები“ (Homo sapiens)	14
§ 4. მეზოლითი – შუა ქვის ხანა.....	18
§ 5. ნეოლითური რევოლუცია. ენეოლითის	22
§ 6. ბრინჯაოს ხანა	28
§ 7. ადრინდელი ქალაქები. უზერლიქტეპე, გიულტეპე II.....	34
§ 8. გვიანი ბრინჯაოს ხანა – ადრინდელი რკინის	40
§ 9. პირვანდელი თემური წყობილების დამლა. ყარაბაღის ყურღანები	46

ადრინდელი სახელმწიფოების წარმოშობა და უძველესი სახელმწიფოები აზერბაიჯანში

§ 10. ტომების გაერთიანება და ადრინდელი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე.....	52
--	----

მანას სახელმწიფო

§ 11. მანას სახელმწიფოს გაერთიანება და აყვავება	56
§ 12. მანას საგარეო პოლიტიკა	60
§ 13. მანას დაცემა.....	64
§ 14. მანას მეურნეობა და კულტურა	67

ატროპატენას სახელმწიფო

§ 15. აზერბაიჯანი მიდიისა და აქამენიდთა იმპერიის დროს	72
§ 16. ატროპატენას სახელმწიფო	76
§ 17. ატროპატენას ურთიერთობა მეზობელ სახელმწიფოებთან	80
§ 18. ატროპატენას კულტურა.....	83

ალბანეთის სახელმწიფო

§ 19. ალბანეთის სახელმწიფოს ჩამოყალიბება	87
§ 20. ალბანეთის მოსახლეობის ყოფითი ცხოვრება	91
§ 21. ალბანელების ბრძოლა უცხოელ დამფყრობლებთან.....	95
§ 22. ალბანეთის კულტურა	99

აზერბაიჯანის მიწები სასანიდთა იმპერიის შემადგენლობაში

§ 23. ატროპატენა სასანიდთა იმპერიის შემადგენლობაში.....	103
§ 24. ალბანეთი სასანიდთა იმპერიის შემადგენლობაში.....	107
უმნიშვნელოვანესი ისტორიული მოვლენები.....	111
აზერბაიჯანის ისტორიის მოკლე ჩანაწერები	117
გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა.....	125

პირობითი აღნიშვნები

	საშინაო დავალება
	ინტერნეტში საძიებო სისტემის ძირითადი სიტყვები
	ეს საინტერესოა

§1. აზერბაიჯანი – უძველესი სახელმწიფო

აზერბაიჯანი მიეკუთვნება დედამიწის ისეთ ადგილებს, სადაც ადამიანი უძველესი დროიდან სახლობდა. პირველყოფილი ადამიანის ჯოგები (ადრინდელი თემები) აზერბაიჯანში დასახლდნენ 1,5 მილიონი წლის წინ. მეცნიერების მიერ აღმოჩენილი იქნა პირველყოფილი ადამიანის სადგომები აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე ყარაბაღის, ყაზახის, ნახიჩევანის და ლერიკის რაიონებში. ამ სადგომებში ნაპოვნი იყო პირველყოფილი ადამიანის ქვის იარაღები, ასევე ცხოველების ძვლები, რომელზეც ის ნადირობდა.

აზერბაიჯანის მდიდარი ბუნების გამო, უძველესი დროიდან პირველყოფილი ადამიანი სახლდებოდა მდინარეებისა და ტბების ნაპირებზე და მთის გამოქვაბულებში. ეს ადგილები მდიდარი იყო სასმელი წყლით, ბალახებითა და ცხოველებით. ბუნებრივი გამოქვაბულები იცავდნენ ადამიანს ისეთი ბუნებრივი მოვლენებისგან, როგორიცაა, წვიმა, ქარი და სიცივე. ამის გამო პირველყოფილი ადამიანი სახლდებოდა აზერბაიჯანში. თანდათან ადამიანმა ყოფის გაუნჯობესობა ისწავლა. თანდათან ადამიანის იერიც იცვლებოდა. ამის შედეგად, აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა პირველყოფილი თემური წყობილება.

პირველყოფილი თემური წყობილება შეიცვალა მონადმფლობელურით, და შემდეგ კი – ფეოდალურით. აზერბაიჯანის ისტორიის შესწავლის დაწყებისას, თქვენ გაეცნობით პირველყოფილ თემურ წყობილებას, მატერიალური და დამწერლობითი წყაროების საშუალებებით კი მისი განვითარების შემდგომ სტადიებს.

აზერბაიჯანის უძველესი ისტორია დაწერილია მატერიალური და დამწერლობითი წყაროებზე დაყრდნობით. ისტორიული მოვლენების დროის ცოდნის გარეშე შეუძლებელია შეიქმნას თანმიმდევრობითი წარმოდგენა ქვეყნის ისტორიაზე. დამხმარე დისციპლინას, რომელიც შეისწავლის ისტორიულ მოვლენათა თანმიმდევრობას, ქრონოლოგია ეწოდება. ქრონოლოგია – ბერძნული სიტყვაა. „ქრონოსი“ ნიშნავს „დროს“, ხოლო „ლოგოსი“ – „მეცნიერებას“, „სწავლებას“.

ისტორიაში წელთაღრიცხვა იწყება მკაფიო დასაწყისიდან – საწყისი თარიღიდან. ეს საწყისი თარიღი შეიძლება იყოს როგორც რეალური მოვლენიდან ასევე ლეგენდარულ ისტორიულ მომენტიდანაც. ესეთ საწყის ათვლით წერტილს ეწოდება **ერა(ხანა)***. დროის თვლის საწყისი ათვლითი წერტილის თარიღიდან მიეკუთვნება როგორც ძველი ასევე თანამედრო დროც. როდესაც ლაპარაკია მოვლენებზე, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ამ ათვლის თარიღამდე, გამოიყენება გამოთქმა „ჩვენს ხანამდე“ ან „შობამდე“ ჩვენს დროს ქრისტიანული კალენდარის გამოყენება ფართოდაა მიღებული. აზერბაიჯანშიც ასევე ქრისტიანული კალენდარი გამოიყენება. ეს კალენდარი დაკავშირებულია ქრისტიანული რელიგიის შემქმნელთან წინასწარმეტყველ

***ხანა** – მოვლენა, მომენტი, რომლიდანაც იწყება წელთაღრიცხვა

იესო ქრისტესთან. მუსულმანურ სამყაროში კი წელთაღრიცხვა, რომელიც იწყება იესო ქრისტეს შობიდან ეწოდება „მილადი“ რაც „შობას“ ნიშნავს.

1,5 მლნ. წლის წინ	უძველესი პერიოდი																													
	ათასწლეულები																									ათასწლეულები				
	...	...	...	100	...	...	...	...	...	40	...	...	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
	ძველი წელთაღრიცხვა (მგ.წ.)																									ჩვენი წელთა- ღრიცხვა (ჩვ.წ.)				
უძველესი პერიოდი																														
საუკუნეები																									საუკუნეები					
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	
ძველი წელთაღრიცხვა (მგ.წ.)																									ჩვენი წელთა- ღრიცხვა (ჩვ.წ.)					

ეს – არის ღერძი ანუ დროის ხაზი. დროის ღერძზე აღნიშნულია ძველი წელთაღრიცხვის ათასწლეულები, საუკუნეები და ჩვენი წელთაღრიცხვის საუკუნეები. ამ ღერძის საშუალებით, თქვენ ადვილად შესძლებთ, დროის – ქრონოლოგიურ ჩარჩოში მოქცევას ყველა იმ მოვლენისა, რაც კი ძველად ხდებოდა აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე.

ბევრ მუსულმანურ ქვეყანაში გამოიყენება ხიჯრის კალენდარი. სიტყვა „ხიჯრა“ ნიშნავს „გადასახლებას“. ხიჯრის კალენდრის დასაწყისად ითვლება მუსულმანური რელიგიის დამაარსებლის წინასწარმეტყველ მუჰამედის გადასახლება მექიდან მედინაში. ქრისტიანული წელთაღრიცხვით ეს მოხდა 622 წელს. ამ თარიღიდან წელთაღრიცხვის დაწყებას უწოდებენ ხიჯრის ხანას.

კითხვები და დავალებები

1. რისთვის იყო გამოსადეგი აზერბაიჯანი გეოგრაფიული მდგომარეობით, მისი ბუნებრივი პირობებით აზერბაიჯანის ისტორიულ ტერიტორიაზე?
2. რატომ არის მნიშვნელოვანი ქრონოლოგიის ცოდნა?
3. როგორ შეიქმნა ქრისტიანული კალენდარი?
4. რასთან არის დაკავშირებული ხიჯრის ხანის წარმოქმნა?

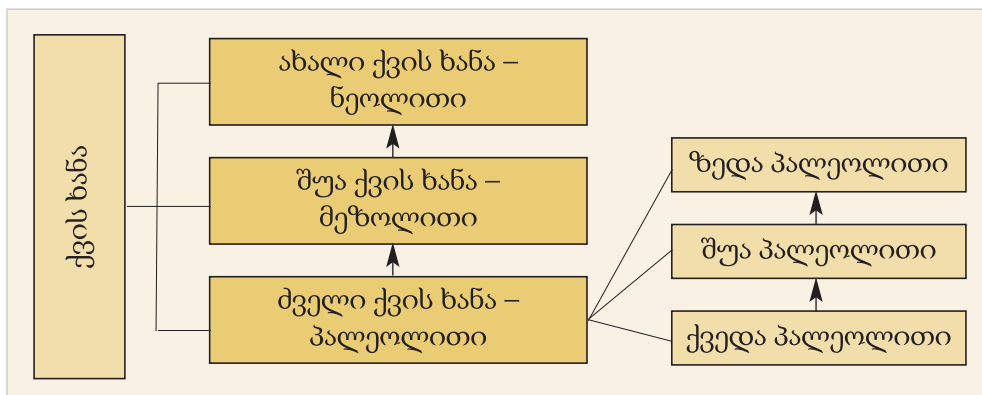
შეადგინეთ მოთხრობა „აზერბაიჯანის – ადამიანის დასახლების ერთ-ერთი უძველესი ადგილი პირველყოფილი წყობა“

პირველყოფილი წყობა

§ 2. ადამიანის უძველესი დასახლება აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე – ყარაბაღში

ძველ ი ადამიანის მიერ შექმნილ საზოგადოებას ეწოდება პირველყოფილი თემური წყობილება. **არქეოლოგიური*** მეცნიერების შესაბამისად, პირველყოფილი თემური წყობილება იყოფა სამ პერიოდად: **ქვის ხანა, ბრინჯაოს ხანა და რკინის ხანა.**

ქვის ხანა არის ყველაზე გრძელვადიანი პერიოდი ადამიანის საზოგადოების ისტორიაში. ქვის ხანამ გამოიარა განვითარების სამი ქრონოლოგიური სტადია:

ისტორიისთვის ასევე ცნობილია **ენეოლითის*** პერიოდი, რომელიც აღებულია, როგორც გარდამავალი ეტაპი ქვის ხანიდან რკინის ხანამდე.

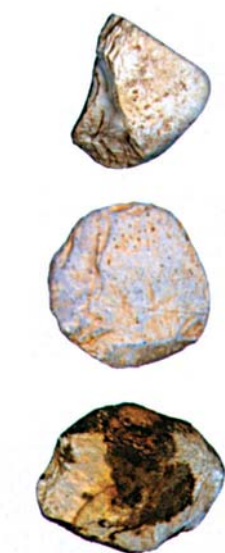
პალეოლითის პერიოდი ასევე განვითარების სამ სტადიად იყოფა: ზედა პალეოლითი, შუა პალეოლითი და ქვედა პალეოლითი.

განვითარების პირველ სტადიას **ქვედა პალეოლითი** ეწოდება. ქვედა პალეოლითი იწყება პირველი ადამიანის ტიპის – „უნარიანი ადამიანიდან“. ეს სტადია გრძელდებოდა განვითარების დასაბამიდან 100 ათას წლამდე. „უნარიან ადამიანს“ შეეძლო ორ ფეხზე გადაადგილება, ქვების, ძვლების და ჯოხების გამოყენებით შეეძლო პრიმიტიული შრომა. პირველი შრომის იარაღები იყო ხელკეტი და საჩიჩქნი ჯოხი, წვეტიანი ქვები და სქელბოლოიანი ხელკეტები.

ადრინდელი თემი. პირველყოფილნი ადამიანი უძლური იყო ბუნებრივ მოვლენებთან და გარეულ მტაცებელ ცხოველებთან. იმისათვის

* **არქეოლოგია** – (ბერძნულიდან „არქიოს“ ნიშნავს „ძველს“, „ლოგოს“ – „მეცნიერება“) – შეისწავლის ადამიანის საზოგადოების ისტორიას მატერიალურ და წერით წყაროებზე დაყრდნობით.

* **ენეოლითი** – „eneos“ ლათინურად ნიშნავს სპილენძს, „litos“ ბერძნულად – ქვას

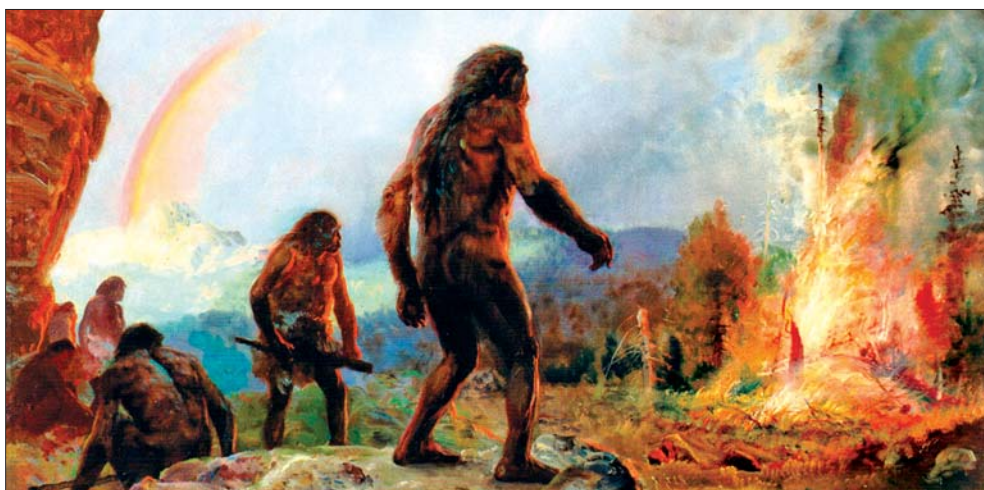
ქვედა პალეოლითის
შრომის იარაღები

პირველყოფილი
ადამიანის პირველი
გაცნობა ცეცხლთან

რომ, თავი გადაერჩინა იგი იძულებული იყო სხვა ადამიანებთან ერთად ეცხოვრა, რომ გაერთიანებული ძალებით გამკლავებოდა ამ უბედურობებს. ესეთ კოლექტივებში გაერთიანებას ეწოდება ადრინდელი თემი. ეს კოლექტივები არ იყვნენ ხანგრძლივნი. ისინი ხშირად იშლებოდნენ და ისევ იქმნებოდნენ.

პირველყოფილი ადამიანი კრეფდა გარეული მცენარეების ნაყოფებს, ნადირობდა მცირე ზომის ცხოველებზე. ადამიანი ისაკუთრებდა მზა პროდუქტებს, დაკავებული იყო ნადირობით. ესეთ მეურნეობას ეწოდებოდა *მიმთვისებლური (მომხმარებითი) მეურნეობა*.

აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე მცხოვრები პირველყოფილი ადამიანის ქვედა პალეოლითის ცხოვრება შესწავლილ იქნა ყარაბაღის – **აზიხის გამოქვაბულში** ნაპოვნი ნივთების შესწავლის შედეგად, რომელიც განლაგებულია გურუჩაის ხეობაში ქალაქ ფიზულის მახლობლად. ამიტომაც აქ ჩამოყალიბებულ **კულტურას გურუჩაის კულტურას** უწოდებენ. აზიხის გამოქვაბულში აღმოაჩენილ იქნა უამრავი გარეული ცხოველის ძვლები: გამოქვაბულის დათვისა და ლომის, მარტორქის, ცხენის, ირმის, ტახის და ა.შ. მათზე ნადირობდა ძველი ადამიანი. ამ ცხოველების დიდი ზომის ძვლები და კბილები მოწმობენ იმის შესახებ, რომ ადრე ცხოველები უფრო დიდი ზომისანი იყვნენ ვიდრე ეხლანდელ დროს. ქვის იარაღები, რომელნიც ნაპოვნია აზიხის გამოქვაბულში, გვამღევენ წარმოდგენას იმის შესახებ თუ რა საქმიანობას ეწეოდა

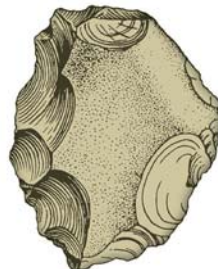
ქვედა ყბის ძვლის ფრაგმენტი, რომელიც ნაპოვნია აზიხის გამოქვაბულში

ადვილად დასამუშავებელი ქვებისგან და ვულკანური შუშისგან – ობსიდიანისაგან. ობსიდიანის ნამსხვრევებისგან ამზადებენ საჭრელებს, წვეტიან საფხეკებს.

აზიხის გამოქვაბულში ნაპოვნი პირველყოფილი ადამიანის ქვედა ყბის ფრაგმენტი, რომელიც ითვლება ყველაზე ძვირფას აღმოჩენად. ქვედა ყბის ძვალი აღმოჩენილი იქნა 1968 წელს აზერბაიჯანელი არქეოლოგების

მიერ, რომელთაც ხელმძღვანელობდა მამედალი ჰუსეინოვი. ამ პირველყოფილ ადამიანს დაარქვეს „აზიხანტროპი“, ანუ „აზიხის ადამიანი“.

აზიხანტროპები ცხოვრობდნენ 350–400 ათასი წლის წინად.

ქვის შრომის იარაღები აზიხის გამოქვაბულიდან

ზარის გამოქვაბული (ქილბაჯარი)

ბუზეირის გამოქვაბული (ლერიკი)

აზიხის ხალხი პრიმიტიული ხელოვნებითაც იყვნენ დაკავებულნი. აზიხის გამოქვაბულში ნაპოვნია დათვის თავის ქალები, რომელზეც ამოტვიფრულია გარკვეული სიმბოლოები. მეცნიერები აკავშირებენ ამ სიმბოლოებს პირველყოფილი რელიგიის ცასახვას და ტოტემებს (ცხოველთა თაყვანისცემა).

კითხვები და დავალებები

1. პირობითად რომელ პერიოდებზე იყოფა პირველყოფილი თემური წყობილება?
2. რატომ ითვლება აზერბაიჯანი ერთ-ერთ უძველეს ადგილად სადაც სახლობდა პირველყოფილი ადამიანი?
3. როდის შეიქმნა პირველი ადამიანის თემები აზერბაიჯანში?
4. პირველყოფილი თემური წყობილების პირველ პერიოდს რატომ ეწოდება ქვის ხანა?
5. განვითარების რა სტადიები გაიარა ქვის ხანამ?
6. აღწერეთ აზიხის ადამიანის საქმიანობა.
7. რა სახის შრომის იარაღებს იყენებდა ადამიანი ქვედა პალეოლიტში?
8. აზერბაიჯანის რომელი ადგილმდებარეობის საფუზველზე შესწავლის იქნა ქვედა პალეოლითის პერიოდი?

შეადგინეთ ტექსტი აზიხანტროპთა საქმიანობაზე.

„უნარიანი ადამიანი“, ადრინდელი თემი, მიმთვისებლური (მომხმარებითი) მეურნეობა, აზიხანტროპი – აზიხის ადამიანი

§3. ნეანდერტალელები და „გონიერი ადამიანები“ (Homo sapiens)

შუა პალეოლითი. ქვედა პალეოლითის პერიოდის შემდგომ იწყება შუა პალეოლითი, რომელიც გრძელდება ძვ.წ. 40 ათასწლეულებამდე. შუა პალეოლითის ასევე მუსტიეს კულტურას უწოდებენ. მუსტიე – საფრანგეთის კუთხეა. აქ იქნა ნაპოვნი შუა პალეოლითის შრომის იარაღები.

შუა პალეოლითის ხანაში ადამიანის რაოდენობა კიდევ უფრო გაიზარდა. შუა პალეოლითის პერიოდში აზერბაიჯანში წარმოიშვა **ახალი**, შედარებით უფრო განვითარებული, **ადამიანის ტიპი – ნეანდერტალელი** ადამიანი. ეს ადამიანი ძირითადად ნადირობდა ირმებზე, დათვებზე, გარეულ ხარებზე, გარეულ ცხენებზე – კულანებზე, დაკავებული იყო შეკრებითობით (საჭმელი ბალახების მოგროვებით). რელიგიური შეხედულებებიც, დაკავშირებული ბუნების ზალებთან, მაგ დროისათვის ჩნდება.

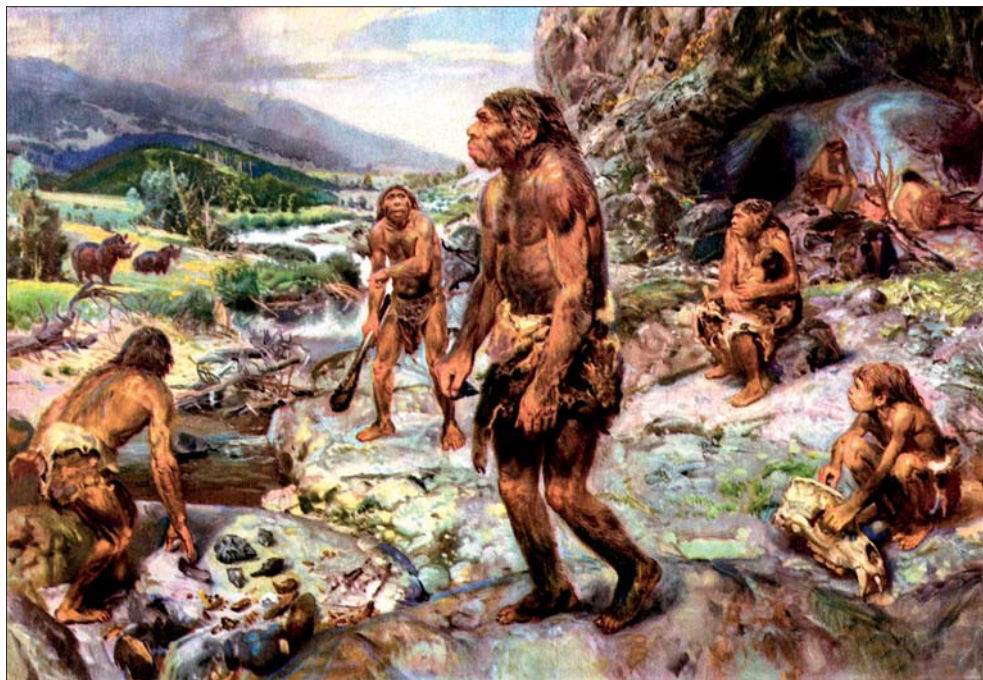

ჰამზას გამოქვაბული
(ნახიჩევანი)

შუა პალეოლითში ადამიანმა ისწავლა ცეცხლის მოპოვება კაჟის ერთმანეთზე ხახუნით.

ჰამზას გამოქვაბულში ნაპოვნი ქვის შრომის იარაღები

შუა პალეოლითის ბოლოდან ადრინდელი თემი იცვლება **ნათესავური თემით**.

ზედა პალეოლითი. ზედა პალეოლითი იწყება დაახლოვებით 40 ათასწლეულის წინ და გრძელდება მ.წ. XII ათასწლეულამდე. ამ დროისათვის კლიმატი გახდა უფრო ზომიერი, ფლორასა და ფაუნის სამყაროში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა.

ზედა პალეოლითის ხანაში ადამიანი ჯერ კიდევ გამოქვაბულში ცხოვრობდა. ადამიანის შრომის იარაღებს წარმოადგენდა მახათი, საჭრელები, სამკუთხა ფორმის წვეტიანი საფხეკები.

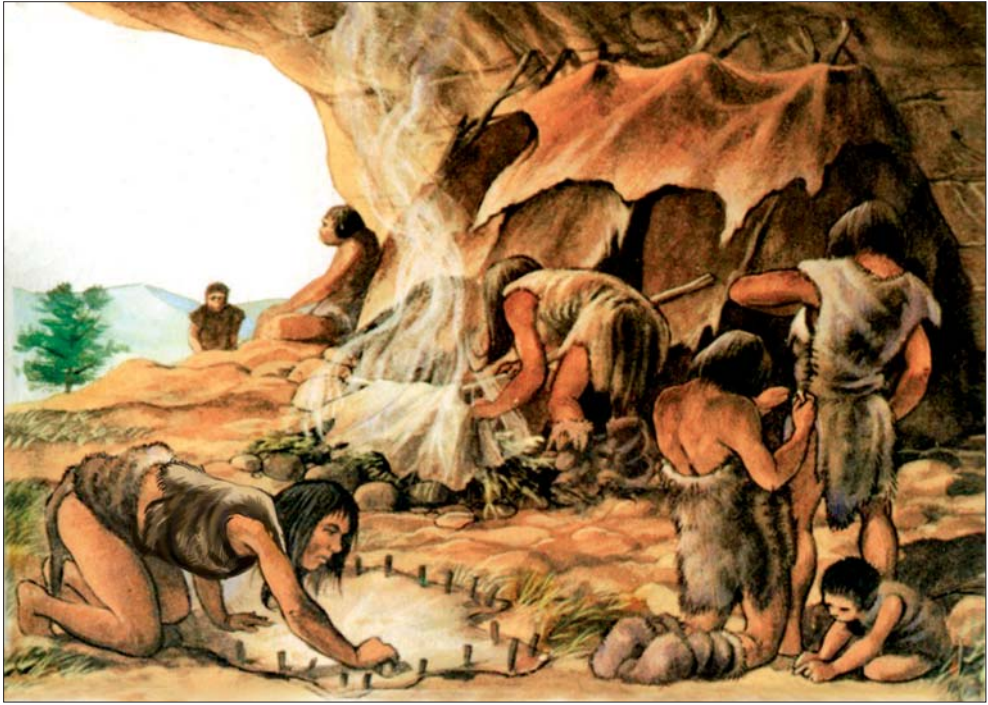
ზედა პალეოლითის ხანაში ჩამოყალიბდა თანამედროვე ადამიანის ტიპი. ამ ტიპს ეწოდება „გონიერი ადამიანი“ (Homo sapiens). ეს ადამიანი უკვე მიზანმიმართულად იწყებს მუშაობას. იმისათვის რომ, მეორე ნაპირზე გადასულიყო, ის ჭრიდა ხეებს ერთად ჰკრავდა მათ და ტივს აკეთებდა. გონიერი ადამიანი გადაადგილდებოდა ორ ფეხზე, სწორად მდგომი.

პირველყოფილი ადამიანები ხელის ქნევით, ჟესტებით (ხელისა და ტუჩების მოზრაობით) აგებინებდნენ ერთმანეთს. საქმიანობისა და გონების

ნეანდერტალების
სადგომი

ნეანდერტალი – ადგილმდებარეობა გერმანიაში. აქ იქნა ნაპოვნი ადამიანის თავის ქალა.

ზედა პალეოლითის
სადგომი

„გონიერი ადამიანის“
ტვინი ორჯერ მეტი იყო
ვიდრე „უნარიანი ადა-
მიანისა“

ქვის შრომის
იარაღები

განვითარებამ მოიტანა ხმოვანი მეტყველება. პირველად იგი თითოეული წინადადებებისგან შესდგებოდა. დროის გასვლის შემდეგ, ეს უბრალო წინადადებები თანდათან ენად ჩამოყალიბდა. ხმოვანი ლაპარაკი ყველაზე პრაქტიკულ ურთიერთობის საშუალებად იქცა.

ამ დროისათვის თემმა საბოლოოდ დაუთმო ადგილი გვაროვნულ თემს. გვაროვნულ თემში ადამიანები ერთიანდებოდნენ ნათესავური **სისხლის პრინციპით, რომელიც დედისგან გადადიოდა.**

გვაროვნულ თემში დიდი და მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ქალს. ქალის მოვალეობაში შედიოდა ბავშვებზე ზრუნვა, ხილის მოგროვება, ცეცხლის შენახვა, წამლის მომზადება და ა.შ. იმის გამო რომ, გვაროვნულ თემში ადამიანები ერთიანდებოდნენ დედის მხრივ ესეთ წყობას მატრიარქატი ეწოდება, ანუ ქალის მმართველობის პერიოდი.

ძველი ხალხის ნაკვალევი ასევე აღმოჩენილია აზერბაიჯანის სხვადასხვა ტერიტორიაზე: გამოქვაბულებში თავლარი, ზარი ყარაბაღში, ჰამზა ნახიჩევანში, დაშალახლი, დამჯილი ყაზახში, ბუზეირი ლერიკში.

კითხვები და დავალებები

1. რა ეწოდებოდა ძველ ადამიანს შუა პალეოლითის ხანაში?
2. რა წარმოიშვა უფრო ადრე ცხოველთა თაყვანისცემა თუ ბუნებრივი მოვლენების რწმენა?
3. რა სახის შრომის იარაღებს იყენებდა ადამიანი ზედა პალეოლითში?
4. როდის შეიქმნა გვაროვნული წყობა? რა არის მისი თავისებურებანი?
5. „მატრიარქატის პერიოდი“ – რატომ ეწოდა მას ესე?

შეადგინეთ ტექსტი „როგორ შეიქმნა აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე ადამიანის ახალი ტიპი“?

ნეანდერტალელი, „Homo sapiens“, მატრიარქატი

§4. მეზოლითი – შუა ქვის ხანა

მეზოლითის ხანის
მონადირე

პერიოდს ძვ.წ. XII ათასწლეულიდან ძვ.წ. VIII ათასწლეულამდე ეწოდება **მეზოლითი** ან **შუა ქვის ხანა**. მეზოლითის დროს ადამიანი კვლავ გვაროვნული თემის წყობაში ცხოვრობდა და ეწეოდა მიმთვისებლურ მეურნეობას. დასაწყისში პირველყოფილ ადამიანს გააჩნდა ნადირობის თავისებური მეთოდი: ის მიერეკებოდა დიდ ცხოველებს წინასწარ გამზადებულ ორმოებისკენ, რომელნიც გადაფარებულნი იყვნენ ტოტებით. ორმოში ჩავარდნის შემთხვევაში ადამიანი ქვებითა და ჯოხებით კლავდა მათ. ზოგჯერ ცხოველი ვერ ეცემოდა ორმოში და კლავდა და ასახიჩრებდა მდეგრებს.

მეზოლითის ხანაში ადამიანმა გამოიგონა **მშვილდ-ისარი**. ამ იარაღის საშუალებით მას უკვე შორი მანძილიდან შეეძლო ნადირობა. ესეთი ნადირობა უფრო უსაფრთხო გახდა.

მშვილდ-ისრით ნადირობისას ადამიანს უფრო მეტი ნადავლი მოჰქონდა სახლში და მარაგით შესაბამისად იზრდებოდა.

მეზოლითის ხანაში ადამიანმა **მოიშინაურა – ცხოველების გაშინაურება**. პირველი შინაური ცხოველი იყო ძაღლი. შემდგომ სხვა სახის ცხოველებიც გაიშინაურა. ადამიანმა დაიწყო მათი გამრავლება და ამის შედეგად გაამრავლა მათი რაოდენობა. ესე იყო ჩაყრილი **პირველყოფილი მესაქონლეობის** საფუძველი.

მეზოლითის ხანაში ასევე

პირველყოფილი მონადირეები

ჩაეყარა **საფუძველი პირველყოფილ მიწადმოქმედებას**. ხორცის მარაგის გაზრდა ნაწილობრივ აკმაყოფილებდა ადამიანის მოთხოვნებს და ამიტომაც მის მიერ მოგროვებული ხორბლეულიც ინახებოდა მარაგად. პირველყოფილი ადამიანი დააკვირდა რომ, მის მიერ მოგროვების დროს ის მარცვალი რომელიც მიწაში ვარდებოდა ისევე იზრდებოდა და იძლეოდა მოსავალს. წვეტიანი ქვის მეშვე-

ეობით და ჯოხით ის თხრიდა მიწას და თესავდა ხორბალს. ეს იყო **პირველადი მიწადმოქმედების** საწყისი.

მეზოლითის ხანა აზერბაიჯანში შესწავლილი იქნა გობუსტანის (ბაქოს მახლობლად) და დამჯილის (ყაზახი) გამოქვაბულების საფუძველზე.

დამჯილის გამოქვაბულში (ყაზახის რაიონში) ნაპოვნი იქნა ისრის წვერები, სხვადასხვა სახის შრომის იარაღები, რომელნიც მეზოლითის ხანას მიეკუთვნებიან.

მეზოლითის ხანის გობუსტანის სადგომებში ნაპოვანია უამრავი ქვისა და ძვლის შრომის იარაღები. იმ დროს ადამიანი იყენებდა პატარა შრომის იარაღებს და ამიტომაც მათ – **მიკროლითები** ეწოდებათ. ეს იარაღები წაწვეტებული სამკუთხა ფორმისანი იყვნენ. გობუსტანში ადამიანი მესაქონლეობას, მეთევზეობასა და მონადირეობას ეწეოდა. ის ძვლებისგან ამზადებდა სადგისებს, ისრის დაბოლოვებებს, ასევე თევზის დასაჭერ მოწყობილობას (გარპუნს).

გობუსტანის კედლის ნახატებზე აღბეჭდილია მაგიური, ტოტემური რიტუალები, ნადირობის სცენები. ამ ნახატებზე ცხადად არის გამოხატული ქალის ფიგურები და ცხოველები. ეს ყველაფერი ამტკიცებს მეზოლითის ხანაში ხელოვნების განვითარების საწყისებს.

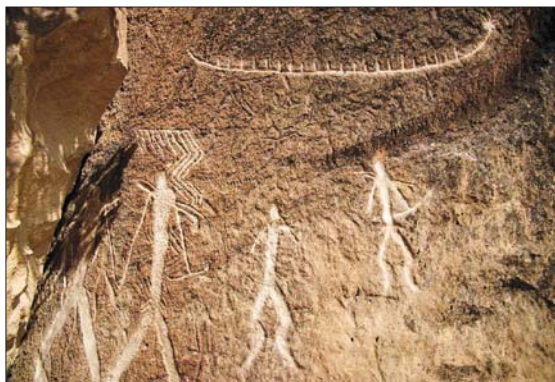
გობუსტანის ერთ-ერთ აკლდამაში აღმოჩენილია ყოფითი ნივთები და ქვის კერპი, რომელიც მათ რელიგიურ რწმენებთან არის დაკავშირებული.

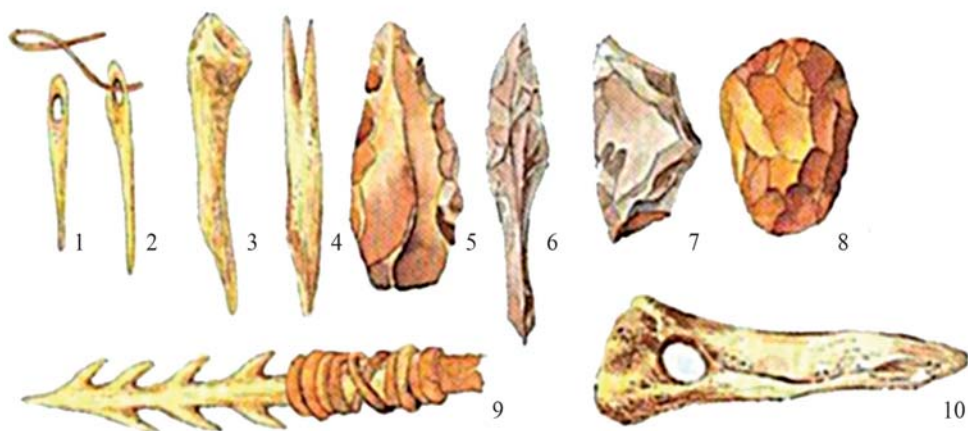
მეზოლითის ხანის დასახლება – დამჯილის გამოქვაბული

მეზოლითის ხანის ქვის შრომის იარაღები

ნადირობისა და თევზაობის გამომხატავი ნახატები (გობუსტანი)

ქვისა და ძვლის
შრომის იარაღები

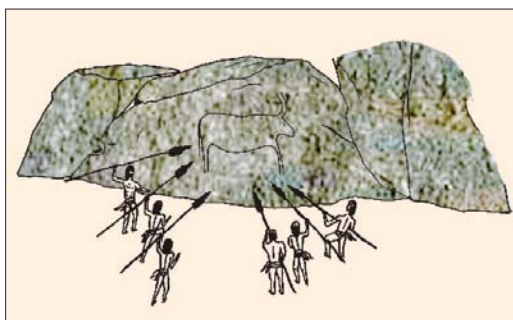
- 1,2,10 – ძვლის
ნემსები;
3,4 – ძვლის მახათები;
5,6,7,8 – ქვის
იარაღები;
9 – ძვლისგან
დამზადებული
გარკუნი

ეს ამტკიცებს, რომ პირველყოფილ ადამიანს მეზო-
ლითის ხანაში სჯეროდა იმიერი ცხოვრებისა და
დაკრძალვის დროს

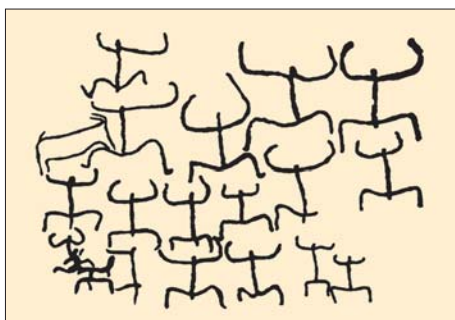
ის დებდა გარდაცვლილის გვერდით სხვადასხვა
სახის ყოფით იარაღებს. მას სჯეროდა რომ, გარ-
დაცვლილი გამოიყენებდა ამ საგნებს იმ ცხოვრებაში.

მეზოლითის ხანაში:

- გამოგონილი იქნა მშვილდ-ისარი;
- საფუძველი იქნა ჩაყრილი პირველყოფილი
მესაქონლეობისათვის;
- პირველყოფილი მიწადმოქმედების საწყისები
ჩამოყალიბდა;
- პრიმიტიული ქსოვა ჩამოყალიბდა.

ნადირობის სცენა, რომელიც გამოხატავს
პირველყოფილი ადამიანის მაგიურ და
ტოტემურ მენას

გამოსახულებები, რომელნიც
დაკავშირებულნი არიან პირველყოფილი
ადამიანის რელიგიურ შეხედულებებთან
(გობუსტანი)

მეზოლითის ხანაში მიმთვისებლური (მომხმარებითი) მეურნეობიდან მწარმოებლურ მეურნეობაზე გადასვლის საფუძვლები ჩამოყალიბდა. თუ ადრე ადამიანი იყენებდა მზამზარეულ პროდუქტებს, ახლა იგი თვითონ ქმნიდა ამ პროდუქტს ფიზიკური შრომით და მოვლით.

კითხვები და დავალებები

1. რომელ ათასწლეულებს მოიცავს მეზოლითის ხანა?
2. მოგვიყევით მეზოლითის ხანის ყველაზე მნიშვნელოვან გამოგონებებზე?
3. განგვიმარტეთ გამოთქმები „მიმთვისებლური (მომხმარებითი) მეურნეობა“ და „მწარმოებლური მეურნეობა“.
4. აზერბაიჯანის რომელი ძეგლების საფუძველზე იქნა შესწავლილი მეზოლითის ხანა? გვაცხენეთ რუკაზე.
5. რა სახის იარაღებს იყენებდა პირველყოფილი ადამიანი მეზოლითის ხანაში?
6. როგორ ვითარდებოდა პირველყოფილი ხელოვნება მეზოლითის ეპოქასი?
7. რა მოწმობს ძველი ადამიანის იმიერი ცხოვრების რწმენის განვითარებაზე მეზოლითის ეპოქაში?

მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე „ადამიანის განვითარების რომელ პერიოდში იქნა მიღწეული ყველაზე მნიშვნელოვანი აღმოჩენები?“

პირველადი მიწადმოქმედება, პირველყოფილი მესაქონლეობა, პირველი ცხოველის მოშინაურება, მიკროლიტური შრომის იარაღები, მშვილდ-ისარი.

§ 5. ნეოლითური რევოლუცია. ენეოლითის ხანა

ნეოლითის ხანის
ქვასანაყი*

ნეოლითის ეპოქა. ძვ.წ. VII ათასწლეულში პირველყოფილი ადამიანის საზოგადოებაში დაიწყო **ახალი ქვის ხანა – ნეოლითის ხანა**. ნეოლითის ხანაში ადამიანი გადავიდა მიწადმოქმედებაზე. მიწადმოქმედების გარდა, რომელიც იქცა ადამიანის ძირითად საქმიანობად, იგი ასევე მესაქონლეობასაც მიზღვედა, ასევე მონადირეობასა და მეთევზეობას. ამ ხანაში ადამიანი ასევე თიხის თიხის პროდუქციასაც ქმნიდა – ძირითადად თიხის ჭურჭელს. მან ისწავლა ქვის იარაღების გახვრეტა და გაპრიალება. ქსოვაში იგი იყენებდა ძვლის ნემსებს და სადგისებს. ყველა ეს ცვლილებები ითვლებიან „**ნეოლითურ რევოლუციად**“.

ცხოველის ყბის
ძვისაგან დამზადებული
ნამგალი

გათხრების დროს ნახიჩევანსა, გობუსტანსა, განჯის მახლობლად, ყაზახში, თავრიზის მახლობლად აღმოჩენილი იქნა **თოხები***, ნამგლები, ნაჯახები და სხვა მჭრელი სახის იარაღები. ნეოლითის ადამიანი მიწას ამუშავებდა თოხით. ასეთ მიწადმოქმედებას უწოდებენ თოხურს.

საჭრელი ინსტრუმენტები ქვისგან და
ობსიდიანისგან
(ვულკანური შუშა)

განჯის მახლობლად ნაპოვნია დანის პირები, საფხეკები და სხვა საჭრელი საშუალებები. ეს საჭრელი იარაღები ძირითადად ვულკანური შუშისგან არის დამზადებული. ამ იარაღებს ადამიანი ძირითადად თესვისა და მომკის დროს იყენებდა.

* **ქვასანაყი** – რაიმეს დასაქუცმაცებელი მოწყობილობა.

* **თოხი** – მიწის დასამუშავებელი შრომის იარაღი, რომელიც შესდგება ჯოხისგან და მის ბოლოზე მიმაგრებული ქვით ან ძვლით.

ქვის ნაჯახი

ქვის დოლაბი

მარცვლეულის სახეხი

თოვუზის რაიონის გიოთეფეს სადგომში არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს საინტერესო ნამგალი. ნამგალი დამზადებული იყო მსხვილფეხა საქონლის ყბის ძვლისაგან. ყბის მომრგვალო ნაწილზე დამაგრებული იყო კაჟის ბასრი ნამსხვრევები.

ნეოლითის ადამიანი აშენებდა მომრგვალო ფორმის საცხოვრებელ სახლებს გამოუმწვარი აგურისაგან.

ნეოლითის ხანა.
მომრგვალებული
საცხოვრებლის
ნარჩენები

ნეოლითის ხანის
ბოლოს მიკუთვნილი
სახლების
აღდგენილი
გამოსახულება

ენეოლითის ხანა. ეს ხანა მოიცავს ძვ.წ. VI–IV ათასწლეულებს. ენეოლითის ხანაში ადამიანი პირველად გაეცნო მეტალს – **სპილენძს**. მაგრამ სპილენძი ჯერ არ იყო ფართოდ გავრცელებული. იმის გამო რომ, სპილენძი იყო რბილი მეტალი,

ალიზით ამენებული
შენობა

მისგან დამზადებული ნაკეთობები მალე ფუჭდებოდნენ მაგის გარდა, სპილენძის მარაგი ცოტა იყო. ამიტომაც ყოფაში ძირითადად ქვის იარაღები გამოიყენებოდა.

ენეოლითის ხანის დასახლებები შესწავლილნი იყვნენ განჯა-ყაზახის, მილ-გარაბაგის, მულანის, ნახიჩევანის ზონებში, თავრიზის მიმოგარენსა, ურმიის ტბის მახლობ-

ლად. ამ ხანის დასახლებები შენდებოდა ძირითადად ნოყიერ მიწებზე და მდინარის ნაპირებზე. საცხოვრებლები შენდებოდა გამოუმწვარი აგურისაგან – **ალიზისაგან***.

დასახლებაში ყველა სახლს მრგვალი ფორმა ჰქონდა. თითოეულ სახლში ცხოვრობდა რამოდენიმე ოჯახი. ეს ოჯახები ერთობლივად მუშაობდნენ და ცხოვრობდნენ თავიანთი წილის მიღებით თემის მიერ მოყვანილი მოსავლიდან.

ენეოლითის ხანაში თოხური მეირნეობა კიდევ უფრო გაძლიერდა და განვითარდა. მოსავალს იმკიდნენ ნამგლებით, რომლებიც შესდგებოდნენ ქვისგან და ქვაში ჩამაგრებული საჭრელი პირებით. ხორბლის მარაგს ინახავდნენ თიხის ჭურებში.

ასევე მნიშვნელოვნად განვითარდა მესაქონლეობაც. გამოჰყავდათ პირუტყვიც და წვრილფეხა საქონელიც.

ჯალილაბადის რაიონში ალიკომექტეპეს დასახლების გათხრებისას, რომელიც მიეკუთვნება ძვ.წ. V ათასწლეულს, ნაპოვნი იქნა ცხენის ძვლები. ენე-

საჭრელი იარაღი
და ნაჯახი

***ალიზი** – მზეზე გამომშრალი აგური თიხის ყალიბით, რომელსაც სიმტკიცისათვის ორგანულ ან არაორგანულ მინარევეებს (დაკეპილი თივა, ნამჯა, მსხვილმარცვლოვანი ქვიშა და სხვ.) უმატებენ.

ოლითის ხანაში უკვე ყველა ჩვენთვის ცნობილი ცხოველი გაშინაურებული იყო. განვითარებული იყო მიწადმოქმედებაც და მესაქონლეობაც, ნადირობა და მეთევზეობა მეურნეობის მეორეხარისხოვან დარგებად გადაიქცნენ.

ენეოლითის ხანაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა თიხის ხელობას. თიხის ხელოსნები ამზადებდნენ თიხის ჭურჭელს, შრომის იარაღებს, ყოფით ნივთებსა და სამკაულებს, როგორც ქვისაგან და ძვლებისაგან ასევე სპილენძისაგან. ამ ხანის ადამიანი ასევე ქსოვიდაც იყო დაკავებული, რაზეც მიგვითითებს **საქსოვი მოწყობილების დეტალები***, რომელსაც ისინი ძვლისგან ამზადებდნენ.

ენეოლითის ხანაში არსებობდა დამკრძალავი რიტუალები. გარდაცვლილებს მარხავდნენ დასახლების ტერიტორიაზე, სახლებს შორის ადგილებში, სახლის შიგნით. გვამებს წითელ ფრად ღებავდნენ, რაც სისხლანსახიერებდა (ანუ ცხოვრებას), ან **ოხრას*** აყრიდნენ.

ქვის შრომის იარაღები

ქვის საჭრელი იარაღები

თიხის ჭურჭელი

ძვლის შრომის იარაღები

***საქსოვი მოწყობილების დეტალები** – მოწყობილობა ქსოვდა და ამუშავებდა ბამბას, მატყლს და ა.შ.

***ოხრა** – ბუნებრივი მინერალური საღებავი ყვითელი ან წითელი ფერისა; ჟანგმიწა.

ქვის ხანის ძეგლების რუკა

ენეოლითის ხანის დასაწყისში ქალების მდგომარეობა ჯერ კიდევ ძლიერი იყო. ისინი ითვლებოდნენ გვარის გამგრძელებლებად, ოჯახისა და თემის შემკრავად, წმინდა არსებად – ნაყოფიერების, უხვობისა და კრთილდღეობის სიმბოლოდ.

კითხვები და დავალებები

1. რა სახის ხელობით იყო დაკავებული ადამიანი ენეოლითის ხანაში?
2. აზერბაიჯანის რომელ რაიონებში იქნა აღმოჩენილი ენეოლითის ხაძეგლები?
3. რომელი ათასწლეულები მოიცავენ ენეოლითის ხანას?
4. რა იყო ენეოლითის ხანის ყველაზე მნიშვნელოვან აღმოჩენად?
5. ენეოლითის ხანაში რა სახის განვითარებები იყო მიწადმოქმედებაში და მესაქონლეობაში?
6. რა მდგომარეობა ეჭირა ქალს ენეოლითის ხანაში?

ჩამოაყალიბეთ ყველაზე მნიშვნელოვანი სიახლეები ენეოლითის ხანაში.

ენეოლითი, თოხური მიწადმოქმედება, ალიზი, ენეოლითი

§ 6. ბრინჯაოს ხანა

ენეოლითის ხანის ბოლოს ადამიანმა სპილენძის შემადგენლობას დაუმატეს კალა, ნიკელი და სხვა სახის დანამატები და მიიღეს უფრო ძლიერი მეტალი – **ბრინჯაო**. სპილენძის დასამუშავებლად საჭირო იყო მისი გახურება 1000 გრადუსზე. ხოლო სპილენძში სხვა ელემენტების დამატებით დნობა უფრო ჩქარდებოდა და ტემპერატურაც 750 გრადუსამდე ვარდებოდა. ოსტატები ქვისაგან და თიხისაგან აშხადებდნენ ყალიბებს. შემდეგ ისინი ასხავდნენ გამზადებულ ყალიბებში გავარვარებულ და გადამდნარ მეტალს და ამით აძლევდნენ იარაღებისა ან სხვა ნაკეთობებს ფორმას.

ბრინჯაოს ხანამ განვლო განვითარების სამი ეტაპი: ადრინდელი, შუა და გვიანი.

ბრინჯაოს ხანის ადრინდელი ეტაპი გრძელდებოდა ძვ.წ. IV ათასწლეულის ნახევრიდან – ძვ.წ. III ათასწლეულის ბოლომდე.

ბრინჯაოს ხანის ადრინდელი ეტაპის ძეგლები პირველად შესწავლილნი იქნენ მტკვარისა და არაქსს შორის ტერიტორიაზე. ამიტომაც მეცნიერები ამ ხანას **მტკვარ – არაქსის კულტურას** უწოდებენ.

ბრინჯაოს ხანის ადრინდელი ეტაპის ყოფა შესწავლილ იქნა დასახლებაში აღმოჩენილი ძეგლებისა და დასაკრძალი პლიტების საფუძველზე, რომელნიც განლაგებულნი არიან ყარაბაღის, ნახიჩევანისა, გობუსტანისა და ურმიის ზონაში და სხვა.

ადამიანი სახლდებოდა მდინარეებთან, ტბებთან, ზღვასთან და სხვა ისეთ ადგილას სადაც დაცული იქნებოდა მტრისგან. ამ ხანაში, მრგვალი ფორმის სახლები შენდებოდა რიყის ქვის სამირკველით და გამოუმწვარი აგურის კედლებით.

ბრინჯაოს ხანის
ადრინდელი ეტაპის
თიხის ნაკეთობები და
იარაღები მეტალის
საწარმოებლად

ბრინჯაოს ხანის ადრინდელი ეტაპის დროს მოხდა პირველი მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი შრომის გაყოფა: მიწადმოქმედნი გამოეყვნენ მესაქონლეებს.

ბრინჯაოს ხანის ადრინდელი ეტაპის დროს თოხური მიწადმოქმედება გუთნურით შეიცვალა. სახნავ-სათესი მიწები გაიზარდა. დახვნის დროს დაიწეს გუთნის გამოყენება, რომელსაც ხარები ეწეოდნენ. მომკვის დროს იყენებდნენ შემადგენელ ნამგალს ქვის ფირფიტებით ბრინჯაოს ნამგალში.

მესაქონლეობაც განვითარდა. გაიზარდა პირუტყვის რაოდენობა. მოსახლეობა ნახევრად მომთაბარე ცხოვრებას ეწეოდა. გაზაფხულზე მათ აბალახებდნენ ძალა მთებში, ხოლო სიცივეების დაწყებისას **ზამთრის სამოვრებზე** გადაჰყავდათ.

ბრინჯაოს ხანის ადრინდელი ეტაპის დროს მიცვალებულებს უკვე დასახლების გარეთ ასაფლავებდნენ, ზოგიერთ საფლავზე კი **ყორღანბს*** მართავდნენ. შეიქმნა მიცვალებულების ცეცხლზე დაწვის და კოლექტიური დასაფლავების წესჩვეულებები.

მრგვალი კულტური ნაგებობის ნარჩენები მახტას დასახლებაში (ნახიჩევანი)

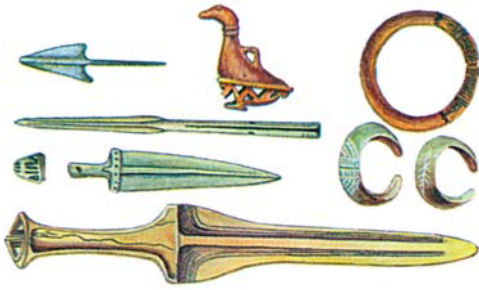
რელიგიური წესჩვეულებები ტარდებოდა სპეციალურ შენობებში. ბრინჯაოს ხანის ადრინდელი ეტაპის დროის საკულტო აღნაგობები აღმოჩენილია სერკეფტეპეს დასახლებაში ხაჩმაზში, ბაზადერვიში ყაზახში და კიულტეპე I-ში, მახტაში ნახიჩევანში.

ხის გუთანა

ბრინჯაოს ხანის ადრინდელი ეტაპის დროს აღმატებოდა მამაკაცის შრომა, ანუ შრომა, რომელიც დიდ ფიზიკურ ძალას ითხოვდა (გუთნური მიწადმოქმედება, მესაქონლეობა, მეტალის დამუშავება).

***ყორღანი** – წარმოადგენს ქვების და მიწის მთას, რომელიც ერთ ან რამდენიმე საფლავზე აღიმართება

ბრინჯაოს ხანის მეტალის
ნაკეთობები ნახიჩევანში

ამან გამოიწვია **მატრიარქატის** –
ქალების მმართველობის, შეცვლა
პატრიარქატზე – მამაკაცების მმარ-
თველობა. შეიქმნა ტომები, რომე-
ლნიც აერთიანებდნენ რამოდენიმე
ნათესავურ თემს. ამ ტომებს მმა-
რთავდნენ უხუცესნი.

შუა ბრინჯაოს ხანა გრძელ-
დებოდა ძვ.წ. III ათასწლეულის
ბოლოდან ძვ.წ. II ათასწლეულის
შუამდე.

შუა ბრინჯაოს ხანა.
მოხატული ჭურჭელი

შუა ბრინჯაოს ხანაში ხელოსნობა დამოუკიდებელ
დარგად ჩამოტალიბდა, მოხდა **მეორე უმნიშვნელ-
ოვანესი შრომის დაყოფა**.

შუა ბრინჯაოს ხანაში მნიშვნელოვნად განვითარ-
და თიხის საქმე, ჩამოყალიბდა თიხის **მოხატული
ფერადი ნაწარმები**. ხელოსნები ამზადებდნენ ლამაზ
და გამძლე კერამიკულ ჭურჭელს. ხელოსნები ალა-
მაზებდნენ ჭურჭელს მოხატული ორნამენტებით
(გეომეტრიული ფიგურებით, ადამიანის, ცხოველებისა
და ჩიტების გამოსახულებებით და ა.შ.). ამისათვის

ისინი სხვადასხვა სახის საღებავებს იყენებდნენ.

შუა ბრინჯაოს ხანაში ასევე ვითარდებოდა მეტალის დამუშავებაც. ამასთან ერთად, ძველი მოსახლეობის შორის კიდევ ინარცუნებდნენ ქვის წარმოების ხელობას. ვულკანური წარმოშობის შუშისაგან – ობსიდიანისგან და კაჟისგან ისინი ქმნიდნენ შემადგენელი ნამგლების ბასრ პირებს, ისრის თავებს, მარმარილოდან ნაჯახებსა და ხელკეტებს.

შუა ბრინჯაოს ხანაში ასევე შეიქმნა ახალი სამეურნეო დარგები, ისეთი, როგორიცაა მებაღეობა, მეხაჩეობა, მეყურძნეობა და მელვინეობა.

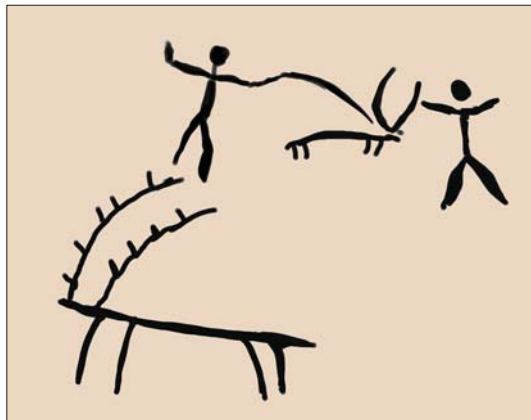
ხელოვნების, მიწადმოქმედებისა და მესაქონლეობის განვითარებამ შექმნა პირობები გაცვლისთვის და ვაჭრობის შექმნისათვის. მომთაბარეები ცვლიდნენ ხორცს, ტყავს და რძის ნაწარმს ხორბალზე და თიხის ნაკეთობებზე.

შუა ბრინჯაოს ხანაში ძველთურქულ მოსახლეობას, რომელიც ცხოვრობდნენ სამხრეთ კავკასიაში, არაქსისა და ურმიის ტერიტორიებზე განვითარებული ჰქონდათ სახვითი ხელოვნება. გობუსტანში, გამიგაეშში, კელბაჯარსა და აზშერონში და ასევე სხვა ტერიტორიებზეც აღმოჩენილ იქნა უამრავი კედლის ნახატები, რომელიც ცხადტოფს ადამიანის ხელოვნების განვითარებაზე. ნახიჩევანში, გიამიგაიაში (გაფიდჯიგის მთა), ეხლაც კი არის შემონახული კედლის მხატვრობის ნიმუშები ადამიანის ფიგურები, სხვადასხვა ცხოველების გამოსახულებები, ნადირობისა და ცეკვის სცენები, და ასევე სხვა უამრავი ნახატი.

ქალბაჯარის მთებში, ლაჩინში, მთის ტბების ახლოს არის

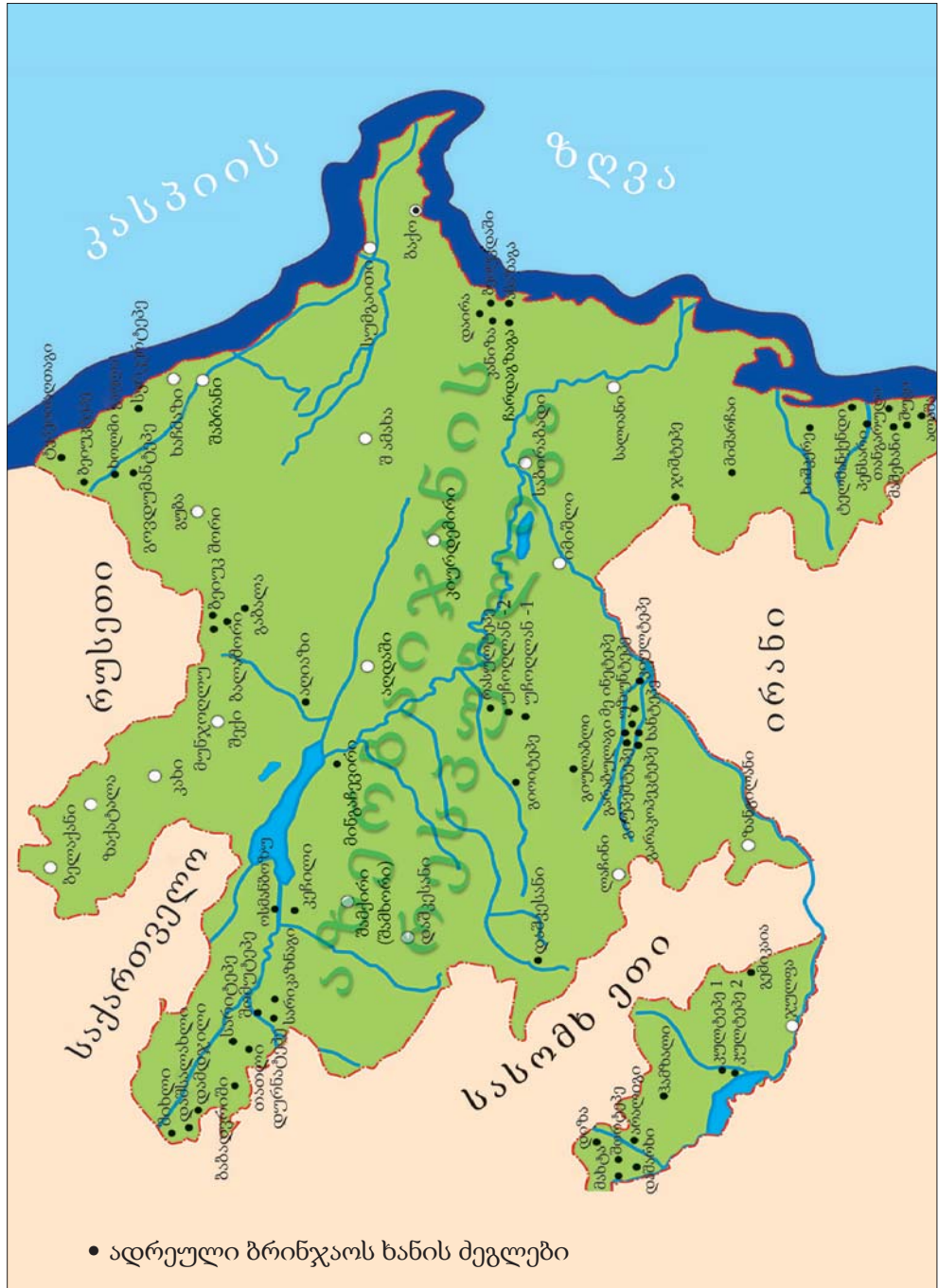

კედლური მხატვრობა
(ნახიჩევანი,
გიამიგაია)

კედლური მხატვრობა (ქალბაჯარი)

ბრინჯაოს ხანის ადრინდელი ეტაპის ძეგლების რუკა ძვ.წ. IV
ათასწლეულის ნახევრიდან – ძვ.წ. III ათასწლეულის ბოლომდე.

უამრავი კედლური ნახატები, რომლებშიც გამოსახულია ყოფილი სცენები, გარეული ცხოველები. აქ ასევე გამოსახულია შუა ბრინჯაოს ხანის მიწადმოქმედების ამსახავი სცენა – მიწის დახვნა გუთნით, რომელშიც ხარები არიან შებმულნი. ყველა ეს **კედლური ნახატები** წარმოადგენენ უძვირფასეს ისტორიულ – მატერიალურ წყაროებს.

ბრინჯაოს ხანის კედლის ნახატები წარმოადგენენ **პიქტოგრაფიული*** დამწერლობის კულტურას აზერბაიჯანის ბრინჯაოს ხანაში. ამ დამწერლობის ძეგლებში გამოსახულია ბრინჯაოს ხანის თურქული ტომების რელიგიური და მსოფლმხედველობითი შეხედულებები, რომელნიც დაკავშირებულნი არიან გარემოსთან და მათ ყოფასთან.

ბრინჯაოს ხანაში თემებმა დაიწყეს ტომებში გაერთიანება.

კითხვები და დავალებები

1. რა სტადიებს მოიცავს ბრინჯაოს ხანა?
2. რამდენი ხანი გრძელდებოდა ადრინდელი ბრინჯაოს ხანა?
3. რომელ ტერიტორიაზე იქნა შესწავლილი ადრინდელი ბრინჯაოს ხანა?
4. როგორ დაიყო პირველად საზოგადოებრივი შრომა?
5. რატომ დაუთმო მატრიაქატმა ადგილი პატროიარქატს ბრინჯაოს ხანაში?
6. რამდენი ხანი გრძელდებოდა შუა ბრინჯაოს ხანა?
7. როგორ დაიყო მეორედ საზოგადოებრივი შრომა?
8. რომელი ახალი ყოფილი დარგები შექიმნა ბრინჯაოს ხანაში?

– „როგორ შეცვალა ხალხის ცხოვრება მეტალის გაცნობამ?“
– შეაგროვეთ ინფორმაცია სხვადასხვა წყარებიდან.

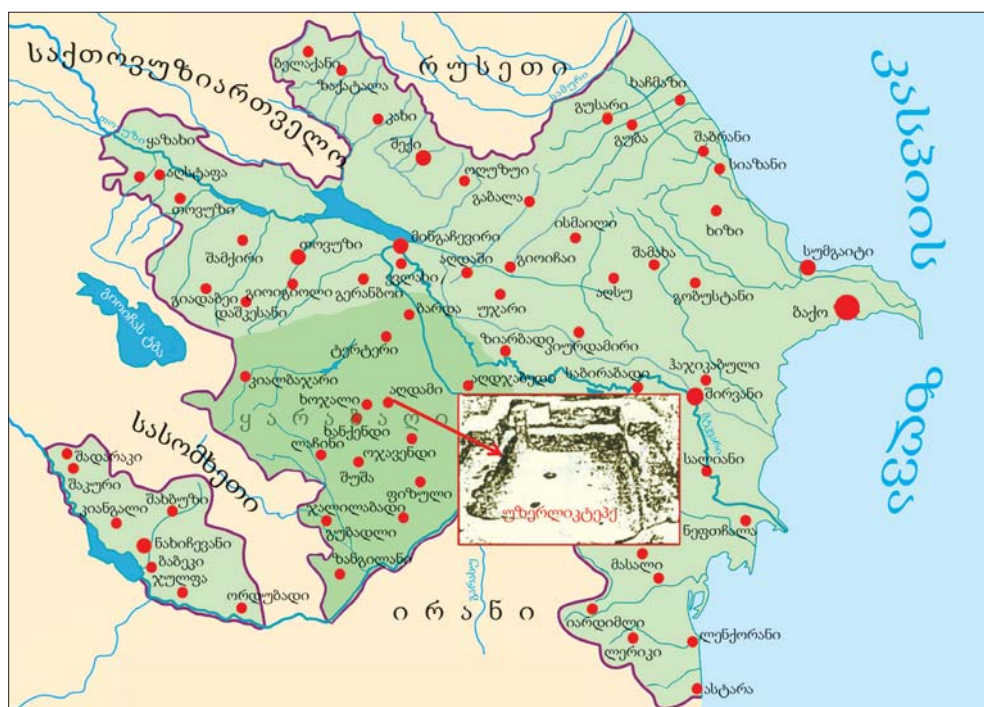
ბრინჯაოს ხანა, გუთნური მიწადმოქმედება, ტომები, ჭურჭლის მოხატვის კულტურა, პიქტოგრაფიული წერა

* პიქტოგრაფიული დამწერლობა – მხატვრული წერა, ინფორმაციის გადაცემა ნახატების მეშვეობით

§ 7. ადრინდელი ქალაქები. უზერლიქტეპე, კიულტეპე II

ყარაბაღი. უზერლიქტეპეს დასახლება. შუა ბრინჯაოს ხანაში შეიქმნა ადრინდელი ქალაქური დასახლებები ასეთი ქალაქური ტიპის დასახლებები შენდებოდნენ მნიშვნელოვან სავაჭრო გზებზე, ადგილებში, რომლებიც ხელსაყრელი იყო მტრის შემოტევის თავდასაცავად, – გორაკებზე, სალ კლდეებზე, რომლებიც გრძემორტყმული იყო ძლიერი გალავნებით. უზელიქტეპე, ყარაქოფექტეპე, ჩინარტეპე, ყარაბაღში, კიულტეპე II, ოღლანგალა, ნახიჩევანში, გიოიტეპე, ურმიის ტბის ნაპირზე იყვნენ გამაგრებული ქალაქური ტიპის დასახლებები.

ქალაქური ტიპის დასახლება უზელიქტეპე განლაგებულია ყარაბაღში, ქალაქ აღდამის აღმოსავლეთ ნაწილში. ქალაქის გეგმა იყო მრგვალი ფორმის. თავდაცვითი ნაგებობის კედლები აღმართული იყო გამომწვარი აგურითა და ალიზით. გათხრების შედეგად ამ ნაქალაქარში აღმოჩენილ იქნა ცხოველების ძვლები, ხორბლის თესლების ნარჩენები, ხორბ-

ლის სახეები, შემადგენელი ნამგლის ჩასადებები, ქვასანაყები.

ყველაზე საინტერესო აღმოჩენად ითვლება ქალის ქანდაკება. კერამიკული ჭურჭლის ნიმუშები და მეტალის ჩამოსასხმელი ფორმები მოწმობენ, იმას, რომ ძველი ადგილობრივი მოსახლეობა ფლობდა თიხისა და მეტალის დამუშავების ტექნოლოგიას.

ნაპოვნი ჭურჭლის ნაწილი შავი ფერისაა, მეორე ნაწილი კი – წითელი. შავი ფერის ჭურჭელი მორთულია გეომეტრიული ორნამენტებით, წითელი ფერის ჭურჭელი კი შავი ფერის ორნამენტებით ღია წითელ ფონზე. მესამე ჯგუფში შედის უბრალო სამზარეულოს ჭურჭელი.

უზერლიქტეპეს დასახლებაში ასევე აღმოჩენილი იყო საქარგი მოწყობილობები დამზადებული ძვლებისგან, ნემსები და მახათები. ტერიტორიაზე ნაპოვნი იყო ყურძნის წიბოები და თიხის ჭურჭელი შეგუბებული ღვინის ნარჩენებით. ყარაბაღის ნაყოფიერი შავი მიწა ქმნიდა ყველა პირობას მიწათქმომედებისა და მებაღეობის განსავითარებლად.

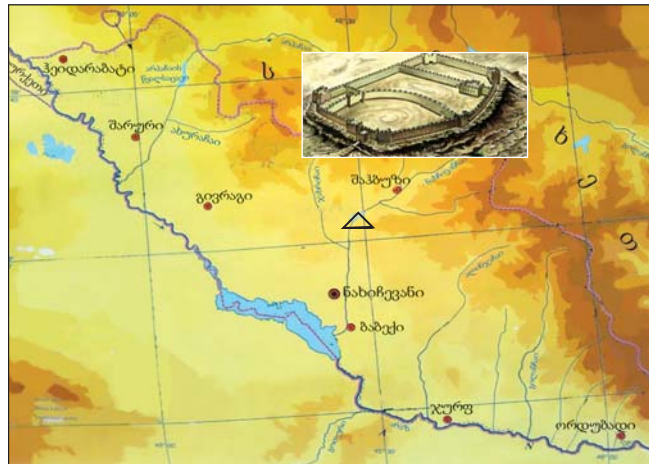
ნახიჩევანი. კიულტეპე II. ზოგიერთმა დასახლებამ ნახიჩევანსა და ურმიის ტბის მიმდებარე ზონებში, თავის განვითარებაში მიაღწია ძველი აღმოსავლეთის განვითარებული ქალაქური ცენტრების დონეს.

ძველი ნახიჩევანის ქალაქი კიულტეპე II იყო ადრინდელი ქალაქ-სახელმწიფოების ცენტრი აზერბაიჯანში. ეს ქალაქი შეიქმნა 3500 წლის წინ.

კიულტეპე II ქალაქურ დასახლებას ქონდა სამკუთხედის ფორმა და განლაგებული იყო მდინარეების ჩეხრიჩაისა და ნახიჩევანჩაის შორის.

შუა ბრინჯაოს ხანის კერამიკული ნაკეთობების ნიმუშები (ყარაბაღი, უზერლიქტეპე)

△ – კიულტეპე II-ის ციხე-სიმაგრე.

შუა ბრინჯაოს ხანის
მოხატული
ჭურჭელი

დასახლება იყო გამაგრებული ძლიერი გალავანით. ეს გალავანის კედლები აღმართული იყო ორ რიგად დიდი რიყის ქვებისგან, კლდოვანი ნატეხებისგან, მათშორის ნაპრალები ამოვსებული იყო წვრილი ხრეშით და მდინარის ლავით.

კიულტეპე II-ში ბრინჯაოს ხანაში მნიშვნელოვნად განვითარებული იყო ხელოსნობის ისეთი დარგები, როგორიცაა მეტალის დამუშავება, ქვის დამუშავების საქმე, ძვლების დამუშავება, მეთაღობა.

კიულტეპე II-ის დასახლებაში ასევე აღმოჩენილი იყო მეთიხოსნეების უბანი, თიხის დასამუშავებელი საამქრო, ქვის ქუჩა და თიხის გამოსაწვავი ღუმელები.

ყველაზე საინტერესო აღმოჩენად მიჩნეულია კერამიკული დოქი, რომელიც იმყოფებოდა თიხის გამოსაწვავ ღუმელში. ჭურჭლის შიგნით იყო ყვითელი, ვარდისფერი, სტაფილოსფერი მინერალები. ეს ნიშნავს, რომ თიხის ხელოსნები იყენებდნენ სხვადასხვა სახის მინერალებს ამა თუ იმ ფერის მისაღებად. მეორე შენობაში ცხოვრობდნენ თვითონ ხელოსნები, აქ აღმოჩენილ იქნა საშანდლე და სხვა მრავალი ხის

თიხის სახელოსნოს
ნარჩენი
(ნახიჩევანი,
კიულტეპე II)

ინსტრუმენტები – შრომის იარაღები. მესამე ოთახი უფრო მოზრდილი იყო, აქ დარჩა ოთხი კერის ნაკვალევი, აღმოჩენათა შორის ნაპოვნია ჭურჭლის ნიმუშები, რომლებიც ახასიათებენ უზელიქტეპეს – ორნამენტებით მოხატული ჭურჭელი, რომელიც სავსე იყო შავი საპრიალებლით.

მეოთხე ოთახში – რომელიც არც ისე დიდი იყო მოცულობით აღმოჩენილ იყო ნამგლის შემადგენელი ნაწილები.

თიხის ხელოვნების განვითარებამ კიულტეპე II-ში საფუძველი ჩაუყარა სასაქონლო გაცვლას და კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობების გაზრდას. შუა ბრინჯაოს ხანაში აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე არსებობდა **თიხის ხელობის** რამოდენიმე **ცენტრი**. ერთერთი მათგანი იმყოფებოდა ნახიჩევანის ტერიტორიაზე და ითვლებოდა ჭურჭლის მოხატვის ცენტრად. მეორე ცენტრი განლაგებული იყო მილყარაბადის ზონაში, სადაც ფართოდ გამოიყენებოდა შავი და რუხი ფერის მოპრიალებული ჭურჭლის წარმოება. ყველაფერი ეს მოწმობდა ურთიერთ კულტურულ-ეკონომიკურ კავშირებზე ამ ორ დასახლებას შორის.

კიულტეპე II-ს ტერიტორიაზე გათხრების შედეგად აღმოჩენილ იქნა ქვის ხორბლის საფქვაკი, ქვასანაყები, ნაჯახები, ნამგლის შემადგენელი ნაწილები და სხვა ქვის საგნები, რომლებიც მოწმობენ აქ ქვის დამუშავების ხელობის განვითარებაზე.

ძველიზისგან დამზადებულ მახათები, ნემსები და სხვა სახის ინსტრუმენტები მოწმობენ ტყავის დამუშავებისა და ქარგვის ხელობის განვითარებაზე.

ძველი აზერბაიჯანული ტომები კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობებს ამყარებდნენ მეზობლურ ტომებთან, რომლებთანაც აწარმოებდნენ სასაქონლო გაცვლას. აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე ადრინდელი ქალაქების შესწავლა ხდება არქეოლოგიური გათხრების მასალების საფუძველზე.

საღებავი ნივთიერებებით სავსე ჭურჭელი (კიულტეპე II)

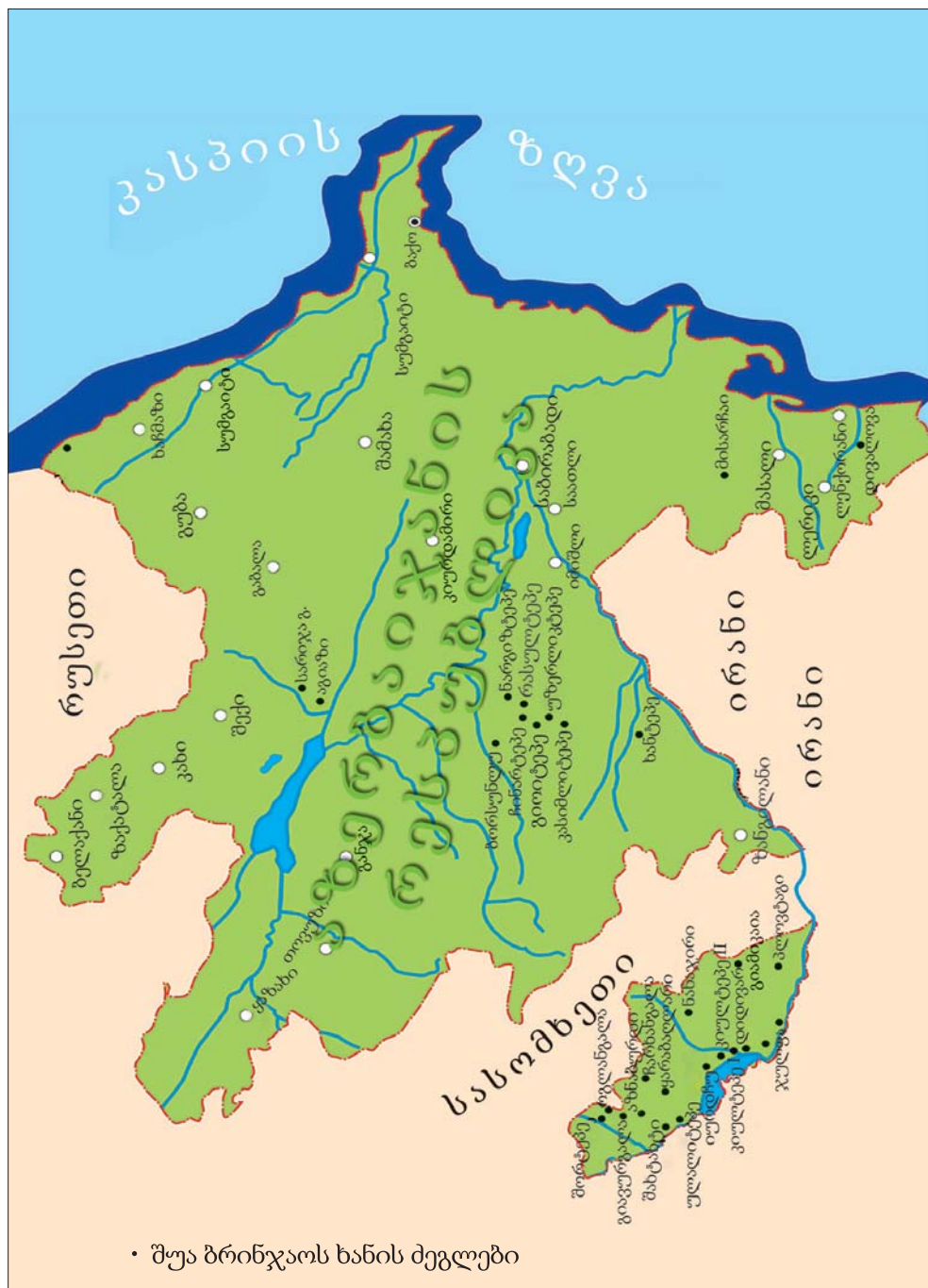

კიულტეპე II-ში აღმოჩენილი კერამიკული ნაკეთობა დამახასიათებელი უზელიქტეპეს დასახლებისათვის (ნახიჩევანი)

შუა ბრინჯაოს ხანის კერამიკული ნაკეთობის ნიმუშები (კიულტეპე II)

შუა ბრინჯაოს ხანის ძეგლთა ადმინიშენელი რუკა.
(ძვ.წ III ათასწლეულის ბოლოდან ძვ.წ II-ს ათასწლეულის ნახევრამდე)

კითხვები და დავალებები:

1. რომელ ტერიტორიებზე იქნა შესწავლილი ქალაქური ტიპის დასახლებები?
2. სად მდებარეობდა ქალაქი უზელიქტეპე?
3. რა სახის ხელობას ეწეოდა უზელიქტეპეს ძველი მოსახლეობა?
4. სად მდებარეობდა ქალაქი კიულტეპე II?
5. რა აღმოჩენა მოწმობს იმაზე, რომ კიულტეპე II-ის ადგილობრივი ხელოსნები აწარმოებდნენ მოხატულ ჭურჭელს?
6. როგორი ორნამენტებითაა მოხატული ჭურჭელი?
7. რა სახის სიახლეები იქნა შეტანილი ძველ მოსახლეობაში შუა ბრინჯაოს ხანაში?

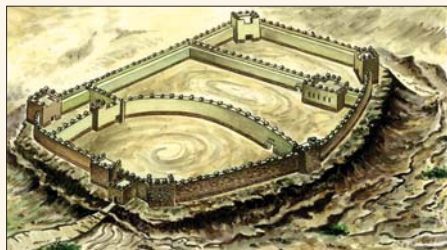
ნახატების მიხედვით შედგინეთ ტექსტი თემაზე „ბრინჯაოს ხანის ქალაქ-ციხე-სიმაგრეები აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე“.

ურმიის ტბის სანაპიროზე
გოიიტეპეს ნანგრევები

ოდლანლაგას დასახლების
ნანგრევები

კიულტეპე II-ის თავდაცვითი ციხის
აღდგენილი გამოსახულება

ადრეული ქალაქური დასახლებები, უზელიქტეპე, კიულტეპე II, ციხე-სიმაგრეები

§ 8. გვიანი ბრინჯაოს ხანა – ადრინდელი რკინის

ძველი ბრინჯაოს ხანა, ადრეული – რკინის ხანა მოიცავს ძვ. წ XIV–VII საუკუნეებს. ძველი ბრინჯაოს ხანის – ადრეული რკინის ეპოქაში აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე განვითარებული იყვნენ **ხოჯალი-გადაბეილური** და **თალიშ-მუღანლური** კულტურები. ამ დროის ნიმუშები შესწავლილია ყარაბაღში, ყაზახში, მდინარე გიანჯაჩაის მიმდებარედ, ნახიჩევანსა და სხვა ადგილებში. გვიანი ბრინჯაოს ხანის საცხოვრებელი და ყოფითი შენობები განსხვავდებოდნენ სიმტკიცით. მტრის შემოსევებისგან თავდასაცავად

ციკლოპური
ნაგებობები
(ნახიჩევანი)

დასახელებების გარშემო აღმართებოდა დავდაცვითი კედლები, მთის საზაფხული საძოვრებზე, იალაღებზე და სავაჭრო გზების მიმდებარედ შენდებოდა ციკლოპური აღნაგობები დიდი კლდის ნამსხვრევებისგან. ეს ნაგებობები სამკუთხედის, ოტკუთხედი და ტრაპეციული ფორმის ნაგებობები იყვნენ. ციკლოპური ნაგებობები შენდებოდა მომთაბარე მესაქონლეების და ვაჭრების თავშესაფარად წვიმისგან, თოვლისგან და მზის მწველი სხივებისგან.

მიწათმოქმედები ზრდიდნენ რამოდენიმე სახის ხორბლის, ჭვავის, ქერის და სხვა კულტურებს. პურს იმკიდნენ ბრინჯაოსა და რკინის ნამგლებით, ამუშავებდნენ ხის დაფებით და ფქვავდნენ ქვის

საფეკავებით. ხორბალს ინახავდნენ დიდ ქვევრებში ან ორმოებში.

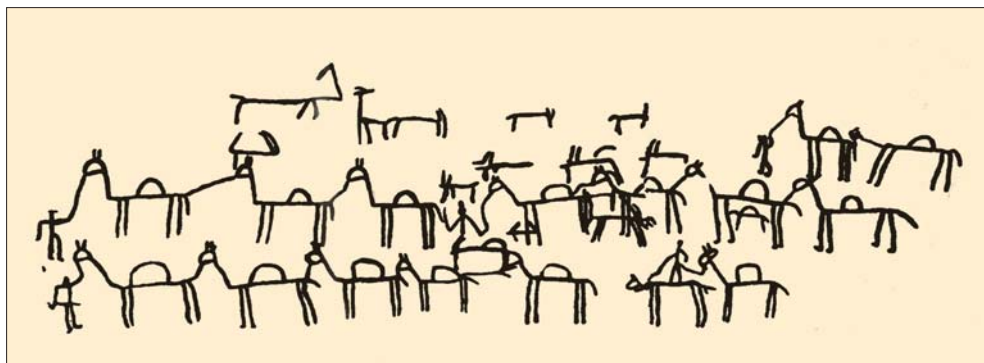
ხელოვნური რწყვის შედეგად განვითარდა მებაღეობა და მებაჩეობა.

მნიშვნელოვნად გაიზარდა პირუტყვის რაოდენობა, საჭირო გახდა საძოვრების გაზრდა. ცხენს იყენებდნენ, როგორც სახედარს და როგორც გადასადგილებელ საშუალებას. ცხენი თამაშობდა დიდ როლს ადამიანის ცხოვრებაში. ამიტაც იხსენებოდა ცხენის თაყვანისცემა.

ასევე აქლემსაც იყენებდნენ. ადამიანი იყენებდა ასევე ამ ცხოველების რძეს, მატყლს, და ხორცს.

ხორბლის საფეკავი

ამ ხანაში კერამიკული ჭურჭლის შესაქმნელად ადამიანმა დაიწყო სამეთუნეო წრის გამოყენება, რომელიც მოძრაობაში ფეხით მოჰყავდა. გვიანი ბრინჯაოს ხანაში ხელოსნებიდან გამოიყო **ხელოსან – მოვაჭრეების** ახალი კლასი. ეს იყო **ახალი – მესამე საზოგადოებრივი დაყოფა**. ვაჭრები ძირითადად დაკავებული იყვნენ მზა პროდუქციის გაცვლით.

ამ პერიოდში მნიშვნელოვნად გაძლიერდა თემების ბელადთა ხელისუფლება. მათ ხელში თავმოყრილი სამხედრო და რელიგიური ძალაუფლება მოიტანა მათი განდმრთება.

თემების ბელადებს თაყვანს სცემდნენ მათი სიკვდილის შემდეგაც. მათი სახელის უკვდავსაყოფად მათ უდგავდნენ ძეგლებს და ყურღანებს.

აქლემების ქარავნის გამოსახულება (გობუსტანი)

გვიანი ბრინჯაოს ხანის კერამიკული ჭურჭელი

გვიანი ბრინჯაოს ხანასი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე ტომები თავყვანს სცემდნენ ცეცხლს, მთვარეს, ვარსკვლავებს, მზეს, მთებს, ტყეებს, სხვადასხვა სახის ხის ჯიშებს, ცხოველებს.

ამ ხანაში აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე დასახლებული ტომები ვაჭრობდნენ შორი აღმოსავლეთის

ქვეყნებთან. ამ ვაჭრობისათვის დიდ როლს თამაშობდა აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე მადნეულით მდიდარი საბადოები, სუფთასისხლის ცხენების ჯოგები, უამრავი პირუტყვი, ხელოსნობის მშვენიერი ნიმუშები და სხვა. დასახლებებისა და დაკრძალვის ადგილების გათხრისას აღმოჩენილია უამრავი ასურული მინანქრული

ნიმუშები, ბეჭდები, იარაღები და სხვა სახის მოსართავი ნაკეთობები. ერთ-ერთი მათგანი ნაპოვნია ყარაბაღში – ხოჯალიშში. ეს იყო მძივი, რომელზეც ლუსმული დამწერლობით იყო ამოტვიფრული ასურეთის მეფის (ადადნირარის) სახელი.

სხვა ქვეყნებთან ვაჭრობა არა მხოლოდ სახმელეთო, არამედ საზღვაო გზებითაც წარმოებდა, რომელნიც მდინარე მტკვრისა და მდინარე არაქსის მეშვეობით ხორციელდებოდა და კასპიის ზვამდე ჩადიოდა. ამაზე გობუსტანის კედლური დამწერლობა მოწმობს, რომელზეც გამოხატულია სხვადასხვა სახის გემებისა

და ნავების ნახატები.

რკინის აღმოჩენამ მისცა გასაქანი მიწადმოქმედებას.

ძვ.წ. VII საუკუნიდან დაწყებული ადამიანი სულ უფრო მეტად იწყებს რკინის გამოყენებას. ამ პერიოდის ნიმუშებუ შესდგება რკინისა და ბრინჯაოს სხვადასხვა ზომის ხანჯლებისგან, ხმლებისგან. ხმლებს გააჩნდათ თავისებური ხელის მოსა-

ასურულუ ტიპის
ჭურჭელი და
ასურული მძივი

გობუსტანის
კედლითი
გამოსახულებები

კიდებლები – ტარები. ტარების ზედა ნაწილები მთავრდებოდა მოღუნული დაბოლოვებით აქეთ-იქით გადახრებით. დანის პირები კი მოგრძო ფორმის იყო.

გვიანი ბრინჯაოს ხანის მოსართავ ნიმუშებს მიეკუთვნება ბრინჯაოს ხელსაბამები და ბეჭდები, მძივები სხვადასხვა სახის მინერალებისაგან, რომელნიც აღმოჩენილი იქნენ გათხრების შედეგად. შავი და წითელი ფერის კერამიკული ნაწარმები კი იყო ხელით დამზადებული.

კებირლის დასახლების მახლობლად ბელაქანის რაიონში არსებობდა გვიანი ბრინჯაოს ხანის ძეგლად მიჩნეული უძველესი დასახლება გარატეპე. გარატეპეს დასახლებაში სახლები შენდებოდა გამოუმწვარი აგურით – ალიზით. აქ იქნა აღმოჩენილი ცეცხლის კერები და თიხის ნაკეთობები, ხორბლის საფქვაკი მოწყობილობები, თაღის ბოლოები და სხვა. რკინის ხანის ძეგლები ასევე აღმოჩენილი იქნა გობუსტანში, აბშერონში, სალიანში.

გვიანი ბრინჯაოს ხანის ხმლის ტარი

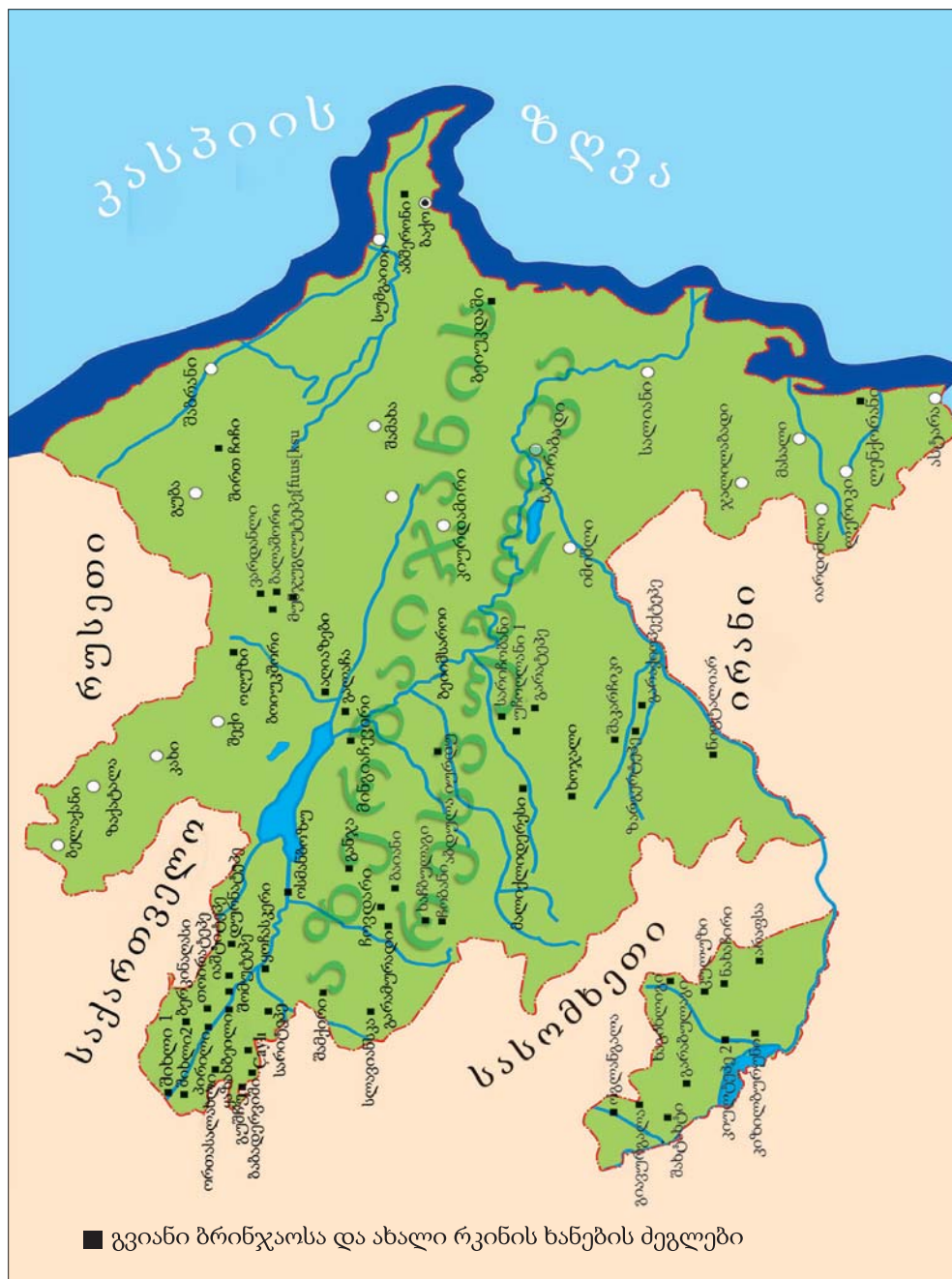

მოსართავი ნივთები

გარატეპეს დასახლება (ბელაქანი)

გვიანი ბრინჯაოს ხანის ძეგლთა აღმნიშვნელი რუკა.
(ძვ.წ II ათასწლეულის ნახევრიდან ძვ.წ I-ს
ათასწლეულის ბოლომდე)

კითხვები და დავალებები

1. რომელ მიდამოებში იქნა შესწავლილი გვიანი ბრინჯაოს ხანის ძეგლები?
2. რა მიზნებით აღიმართებოდა ციკლოპური ნაგებობები?
3. როგორ მოხდა შრომის მესამე საზოგადოებრივი დაყოფა?
4. რა ურთიერთობები ჰქონდა აზერბაიჯანის მოსახლეობას ახლო და შორეულ მეზობლებთან?
5. აზერბაიჯანის რომელ რაიონებში იქნა შესწავლილი რკინის ხანის დასახლებები? გვაჩვენეთ რუკაზე.

სხვადასხვა წყაროებზე დაყრდნობით, შეაგროვეთ ინფორმაცია და მოამზადეთ პრეზენტაცია თემაზე გვიანი ბრინჯაოს ხანის ადამიანის ყოფაზე.

გვიანი ბრინჯაოს ხანა, ხოჯალი – გიადაბეილური კულტურა, ციკლოპური ნაგებობები, თალიშ-მულანლური კულტურა

§ 9. პირვანდელი თემური წყობილების დაშლა. ყარაბაღის ყურღანები

მუნჯუგლუტეპეს
მდიდრული აკლდამა
(გერანბოი)

ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოს – ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისში ჩრდილო აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე დაიწყო მოსახლეობის დაჩქარებული დაყოფა მდიდრებსა და ღარიბებს, პირველყოფილმა თემურმა წყობილებამ დაიწყო დაშლა.

აქ უკვე არსებობდა ტომების კავშირები. უფრო ძლიერმა თემების კავშირებმა დაიწყეს მიწისა და სამოვრების მითვისება.

თემების შიგნითვე დაიწყო მოსახლეობის დაყოფა მდიდრებზე და ღარიბებზე. ნაყოფიერი სახნავ – სათესები, საძოვრები, მრავალრიცხოვანი პირუტყვი, ცხენების ჯოგები, რომელიც ეკუთვნოდა თემს მიითვისეს მდიდარმა ოჯახებმა. ესენი იყვნენ თემის ბელადები, მხედარტმცავრები, ქურუმები.

მდიდარნი იყენებდნენ დამატებით მუშახელს ამ სიმდიდრის მოსავლელად. ამ სამსახურს უწევდნენ ძირითადად თემის ღარიბი მოსახლეობა, რომელიც ამ საქმიანობისთვის იღებდნენ გარკვეულ სარგებელს. ტყვეებად აყვანილი ხალხი ასევე მუშაობდნენ მდიდრებზე, როგორც მონები.

მდიდრებზე და ღარიბებზე დაყოფა ასევე ეტყობოდა საფლავებსაც. იმ საფლავებზე, სადაც დამარხულნი არიან მდიდრები, აღიმართებოდნენ ყურღანები. თავისი აღნაგობით, ყურღანებიც განსხვავდებოდა ერთმანეთისგან (თავისი სიმაღლით, მოცულობით) ნივთების სიმდიდრით, რომელსაც აყოლებდნენ მიცვალებულს. ყურღანები ბორსუნლუში, ბეიმსაროვში, სარიჩობანში, მდინარეებს გარგარჩაისა და ტერტერჩაის ბასეინებს შორის ყარაბაღში, დაკრძალული იყვნენ მდიდრები.

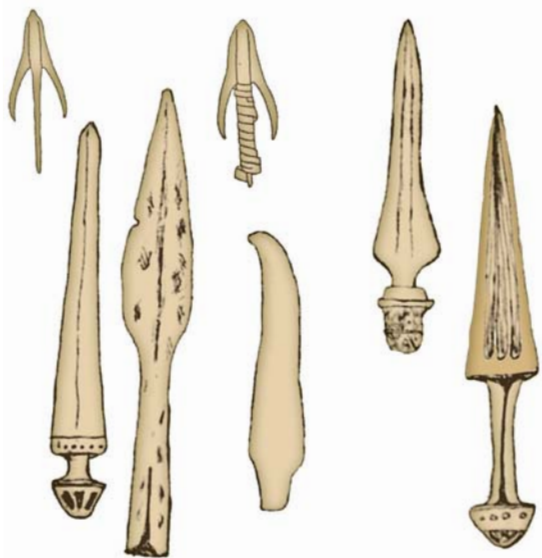
ყურღანებსი აღმოჩენილი იყო უამრავი იარაღ: შუბები, ისრების თავები, ხანჯლები, ხმლები საბრძოლო კომბლები და სხვა. ამდენი იარაღის აღმოჩენა ამტკიცებდა რომ, სამხედრო საქმე მნიშვნელოვან როლს იკავებდა გვიანდელ ბრინჯაოს – ადრინდელ რკინის ხანებში. სარიჩობის ყურღანიდან, რომელიც განლაგებულია ყარაბაღში, აღმოჩენილია უამრავი ისრის ტავები, ხანჯლეი, ხმლები და სხვა სახის იარაღები.

სარიჩობანისა და ბორსუნლუს ყურღანებში აღმოჩენილია ასევე ცხენების ჩონჩხები, რომელნიც ლამაზად მოკაზმულები იყვნენ, ლამაზი უნაგირებით და სხვა ატრიბუტებით. ეს მოწმობს ყარაბაღში ცხენოსნობის განვითარებაზე და მათ გამოყენებაზე სამარ მოქმედებებში.

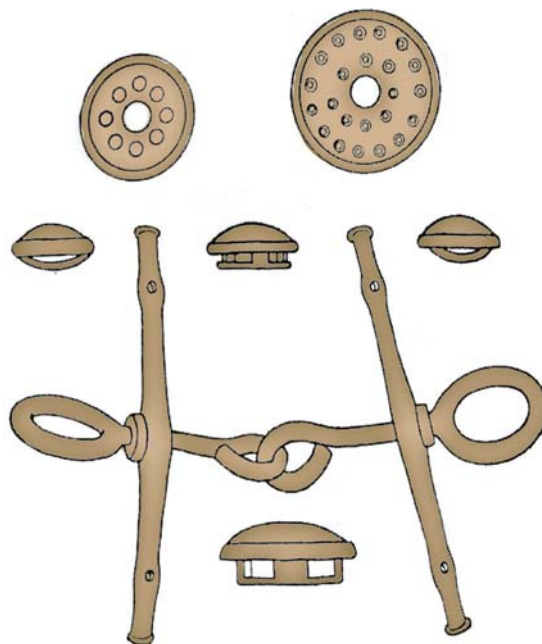
ქამრის ფრაგმენტი, რომელზეც აღბეჭდილია საბრძოლო ეპიზოდი (ნახიჩევანი)

ბორსუნლუს ყურღანი. მოხატული ჭურჭელი

გვიანდელი ბრინჯაოს
ხანის იარაღი

ცხენის მოსართავები

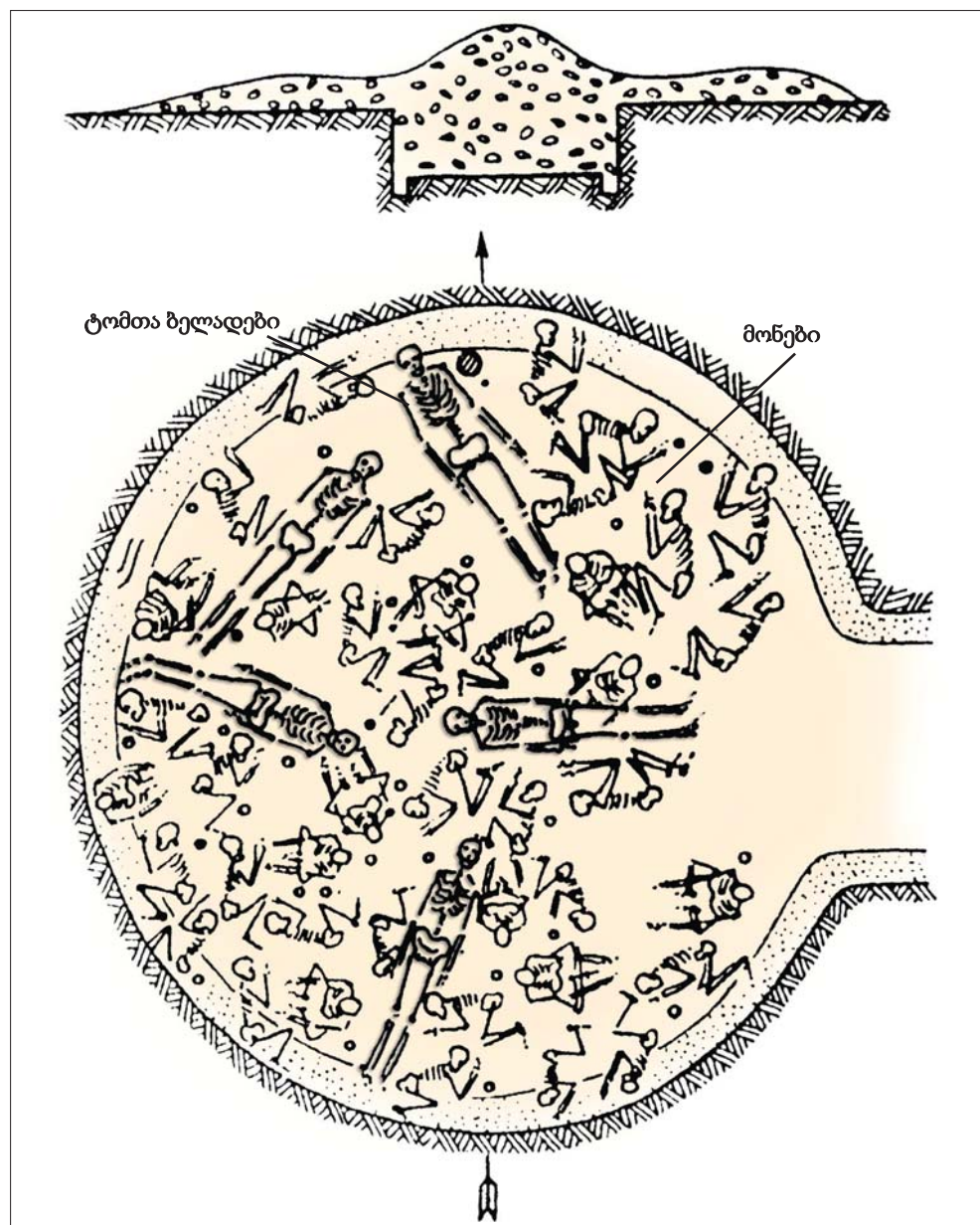
ბელადის ყურღანი გამოირჩევა მისი ფართობის სიდიდით. თემის ბელადი დაკრზალულია სპეციალურ ტახტზე გასწორებულ მდგომარეობაში. ტახტზე მიჭედებულია ბრინჯაოს ლურსმები, რომლებსაც ოქროს ტავეები გააჩნიათ. ტახტის გარსემო ნაპოვნია უამრავი მატერიალური ძეგლების ნიმუშები, მათ შორის უამრავი მდიდრული ოქროსგან და სპილოს ძვლისგან დამზადებული მოსაკმაზები. ყურღანში ბელადს თან ჩააყოლე ქალი და კაცი მონები.

გვიანი ბრინჯაოს ხანაში ხალხი სახლდებოდა ისეთ ადგილებზე, სადც მტერი ადვილად ვერ მიუდგებოდა. დასახლებების გარშემო მოსახლეობა აშენებდა სქელს და ძნელად გადასალახ გალავნის კედლებს.

ტომთა შორის ომების შედეგად გამარჯვებული ტომი იტვისებდა დამარცხებული ტომის საკუთრებას, სწავდა და ანგრევდა დამარცხებულის სახლ-კარს, ითვისებდა მათ მიწებს. აზერბაიჯანის ჩრდილოეთ ნაწილში თომები სწრაფად ძლიერდებოდნენ და ერთიანდებოდნენ დიდ და მძლავრ გაერთიანებებში, რომლებშიც ხელისუფლება ერთიანდებოდა ერთ-ერთ ძლევამოსილი პირის ხელში.

ამ დროს სამხრეთ აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე არსებული ტომები მჭიდროდ

ურთიერთობდნენ ახლო აღმოსავლეთის მონადმე-
ლობელურ სახელმწიფოებთან. ამიტომაც, აქ უკვე
ძვ.წ. III ათასწლეულში შეიქმნა პირველი სახელმ-
წიფო წარმონაქმნები.

ხანკენდის ყურღანი
(ყარაბაღი)

კითხვები და დავალებები

1. რასთან იყო დაკავშირებული არსებული განსხვავება ჩრდილო და სამხრეთ აზერბაიჯანს შორის ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოს – ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისში?
2. არწერეთ უთანასწორობა, რომელიც სუფევდა ტომებსი?
3. აზერბაიჯანის რომელ ტერიტორიებზე იქნა შესწავლილი პირველყოფილი თემური წყობილების დაშლა? გვაჩვენეთ რუკაზე.
4. ვისთვის შენდებოდა ყურდანები?
5. რა სახის მატერიალური ძეგლები იქნა აღმოჩენილი ბორსუნლუს ყურდანში?
6. რაზე მიუთითებს ყურდანში ნაპოვნი ცხენის ძვლები?
7. რა არის მიზეზი პირველყოფილი თემური წყობილების დაშლის დაჩქარებისა?
8. როგორ ტარდებოდა ტომების ბელადთა დაკრძალვის ცერემონია გვიანი ბრინჯაოსა – ადრინდელი რკინის ხანაში?

დაწერეთ ესე თემაზე „რა წყაროების საფუძველზე შესწავლილ იქნა პირველყოფილი თემური წყობილების დაშლა აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე?“

ტომთა გაერთიანება, ყურდანი, მონები, სახელმწიფო წარმონაქმნები

გამაერთიანებელი კითხვები და დავალებები

1. რისთვისაა საჭირო ქრონოლოგია?
2. როგორ იგებთ გამოთქმას „ხიჯრის ხანა“ ან „ხიჯრის კალენდარი“?
3. რა არის „ქრისტიანული კალენდარი“?
4. რა ტერიტორიებს მოიცავს ისტორიული აზერბაიჯანის მიწები?
5. როგორ იგებთ გამოთქმას „მიმთვისებლური მეურნეობა“?
6. რა არის პალეოლითის განსაკუთრებულობა?
7. დაგვისახელე მეზოლითისა და ნეოლითის ხანების საერთო და განსხვავება.
8. როგორ კრძალავდნენ გარდაცვლილებს მეზოლითის ხანაში?
9. აღწერე თოვუზის რაიონის გიოიტეპეს დასახლებაში ნაპოვნი ნამგალი.
10. რითი განსხვავდება გამოუწვავი აგური – ალიზისგან?
11. იფიქრე ლოგიკურად, რატომ აშენებდა ადამიანი მრგვალი ფორმის სახლებს ნეოლითისა და ენეოლითის ხანაში?
12. თქვენ როგორ გამოიყენებდით ხორბლის დაფქვავს ხორბლის დასაფველად?
13. რისგან ამზადებდნენ საქსოვ ინსტრუმენტებს?
14. თქვენის აზრით, ენეოლითის ხანაში მიცვალებულებს რატომ აყრიდნენ ოხრას?
15. აღწერეთ გობუსტანის ერთ-ერთი კედლური ნახატი და მის მიერ შეადგინეთ მოთხრობა.
16. როგორი იყო ქალების მდგომარეობა ენეოლითის ხანაში? დღეს როგორი მდგომარეობა უკავიათ ქალებს, დედებს?
17. რა არის ბრინჯაოს ხანის ძირითადი მახასიათებლები?
18. რომელ ადგილებში, რა სახის ძეგლებზე პირველად იყო აღმოცენილი პირველყოფილი მხატვრობის კვალი?
19. რომელ ტერიტორიებზე იქნა აღმოჩენილი პირველი ქალაქები? გვაჩვენეთ რუკაზე.
20. პირველად, რომელი ხანის ძეგლების საშუალებით იქნა შესწავლილი მეყურძნეობა და მეღვინეობა?
21. აღწერეთ ციკლოპური ნაგებობები. როგორ შენდებოდნენ ისინი?
22. რა სახის იარაღები მიეკუთვნებიან გვიანდელ ბრინჯაოს ხანას?
23. დასაკრძალი პლიტების ძეგლებით განისაზღვრება სოციალური უთანასწორობა. რითი ახსნით ამ ფაქტს?
24. თქვენის აზრით, როგორ შეიქმნენ მდიდარი და ღარიბი ოჯახები გვიანდელი ბრინჯაოს – ადრინდელი რკინის ხანაში?

§10. ტომების გაერთიანება და ადრინდელის სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნები აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე

ბვ.წ. III-II ათასწლეულებში აზერბაიჯანის ჩრდილო ნაწილი მდინარე არაქსის ჩრდილოეთით,

ტომები და ტომთა
გაერთიანებები
აზერბაიჯანში
ტერიტორიაზე

ნახიჩევანის ტერიტორია და მილ-ყარაბადის ზონები დასახლებულნი იყვნენ თურქულ ენოვანი ტომებით ნახჩი, გიარგიარებით (კენგერები, გარგარები) და სხვა.

სამხრეთში – ურმიის ტბის გარსემო ცხოვრობდნენ თურქული ისეთი ტომები, როგორც არიან ლულუბიები, სუ (სუბირები, სუბარები), თურუქები. ურმიის ტრბის დასავლეთისკენ დასახლებულნი იყვნენ კუტიების ტომებით.

ადრინდელი სახელმწიფო წარმონაქმნები.

ლულუბიების (ლულუს) სახელმწიფოს წარმოშობა.

ძვ.წ. III ათასწლეულის მეორე ნახევარსი აზერბაიჯანის სამხრეთით ლულუბიების, სუელების (სუბირები, სუბარები) და თურუქების გაერთიანებულმა ტომების კავშირებმა შექმნეს ლულუს სახელმწიფო წარმონაქმნი.

ლულუბიელების ტომების გაერთიანებებს მმართავდნენ მეფეები (ფადიშაჰები). მწერლობით წყაროების ლულუბიელების სახელმწიფოს მმართველები მოიხსენებოდნენ, როგორც „მეფეთა მეფენი“. ლულუს სახელმწიფო დაყოფილი იყო უამრავ ოლქად, რომელთაც მმართვედნენ მეფე-მმართველები.

ძვ.წ. XXIII საუკუნეში პატარა მმართველები გაერთიანებულნი იყვნენ და იმართებოდნენ ერთიანი ცენტრიდან. ასე შეიქმნა ლულუს სახელმწიფო გაერთიანება. მეფე ანუბანინი ლულუბიელის მმართველობის დროს ლულუს სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი გაძლიერდა და გაზარდა ტერიტორიები.

ლულუს სახელმწიფოს ტერიტორიები განლაგებული იყო ჩრდილოეთით ურმიის ტბიდან სამხრეთით მდინარე დიალამდე.

ამ პერიოდში ლულუს სახელმწიფო წარმონაქმნა დაამყარა ეკონომიკური ურთიერთობები შუამდინარეთთან – მესოპოტამიასტან. ლულუბიელები ვაჭრობდნენ მესოპოტამიურ ქალაქ ნუზისთან, ისინი ცვლიდნენ საქონელს ხორბალზე.

შუამდინარეთის კულტურამ დიდი გავლენა მოახდინა ლულუბიელებზე. მათ გადაიღეს მესოპოტამიის მოსახლეობისაგან ლურსმული დამწერლობის სისტემა. ლულუბიელთა მეგლი „ქვის სტელა“

მოწმობს იმაზე, რომ ლუღუბიელთა შორის იყვნენ ისეთი ქვის-ხელოსნები, და დამწერლები, რომელიც ფლობდნენ ლურსმულ დამწერლობას.

ლუღუბიელები თავყვანს სცემდნენ ცის ღვთაებებს, უხვობის ღმერთს, სიყვარულის ღმერთს, მთვარეს, მზეს.

ძვ.წ. III ათასწლეულის ბოლოსკენ ლუღუს სახელმწიფო წარმონაქმნი დაიშალა პატარ-პატარა ოლქებად.

კუთიის სახელმწიფო წარმონაქმნი. ურმიის ტბის დასავლეთით სახლობდა კუთიელთა ტომების გაერთიანება. ძვ.წ. III ათასწლეულის მეორე ნახევარში მათ შექმნეს კუთიის სახელმწიფო წარმონაქმნი. კუთიელები მეგობრულ ურთიერთობებში იყვნენ შუამდინარეთის შუმერულ მოსახლეობასთან, რომელტაც ჰქონდათ თურქული ძირი. აქადელებთან კი ისინი მტრულად იყვნენ განწყობილნი.

ძვ.წ. XXII საუკუნეში კუთიელებმა გაანადგურეს აქადელთა სახელმწიფო, რომელიც 100 წელზე მეტი ხანი იმყოფებოდა მათი მმართველობის ქვეშ. კუთიელებს არ მოუსლიათ შუამდინარეთში არსებული მმართველობის სისტემა. ადგილებზე ქვეყანას მმართვედნენ მეფისნაცვლები. ამ დროს კუთიის სახელმწიფო წარმონაქმნი განლაგებული იყო ურმიის ტბიდან სპარსეთის ყურემდე. კუთიელების მმართველობის დროს მესოპოტამიაში სეწყდა ქალაქებს შორის დაპირისპირებები, ასევე გარე მტერიც არარსებობდა მათ. სავაჭრო გზებზე სუფევდა სიწყნარე.

ძვ.წ. XXII საუკუნის ბოლოს კუთიელთა მმართველობა მესოპოტამიაში დასრულდა. ისინი განდევნილი იყვნენ სახელმწიფოდან. **ძვ.წ. III ათასწლეულის ბოლოს** კუთიის სახელმწიფო წარმონაქმნი შეწყვიტა თავისი არსებობა და დაისალა პატარ-პატარა ოლქებად.

ლუღუსა და კუთიის სახელმწიფო წარმონაქმნების ტერიტორიაზე მასზე დასახლებულმა სუსა და თურუკების ტომებმა მოიპოვეს დამოუკიდებლობა.

მეზობელი ასურეთის სახელმწიფომ ისარგებლა დროთი და მომენტიტით და დაესხა თურიკებს, მაგრამ მათ შესძლეს თავისი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება. პირიქით, თურიკებმა შესძლეს რამოდენიმე ოლქის

* სტელა – ქვის პლიტა ან კოლონა წარწერით.

დაპყრობა, რომელიც ასურეთის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ და თანდათანობით დაიწყეს ბაბილონიის ტერიტორიის დაკავება.

ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოს ასურეთის სახელმწიფომ კვლავ დაიწყო ურმიის ტბის მიმდებარე ტერიტორიებზე თავდასხმა. მაგრამ, კუთიელთა, სუელთა, ლულუბიელთა და თურუკების ტომები გაერთიანდნენ და დაიწყეს ბრძოლა თავისი დამოუკიდებლობისათვის. აზერბაიჯანურმა ტომებმა მტერთან საბრძოლველად გაერთიანება დაიწყეს რაც გარდაუვალად ხდიდა ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას. კუთიელთა, სუელთა, ლულუბიელთა და თურუკების ტომები თავყვანს სცემდნენ ცეცხლს, მთვარეს, ვარსკვლავებს, მზეს, მთებს, ტყეებს, სხვადასხვა სახის ხის ჯიშებს, ცხოველებს და მათთან დაკავშირებულ ღმერთებს.

კითხვები და დავალებები

1. რომელი ტომები ცხოვრობდნენ ჩრდილო აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე?
2. რას ნიშნავდა სიტყვა „მეფეთა მეფე“ ლულუს სახელმწიფო გაერთიანებაში?
3. რა ურთიერთობები ჰქონდათ კუთიის სახელმწიფოს მესოპოტამიასთან?
4. რა იცით კუთიელთა და ლულუბიელების რელიგიურ შეხედულებებზე?
5. როდის შეწყვიტეს ამ სახელმწიფო წარმონაქმნებმა თავისი არსებობა?
6. რა ურთიერთობები ჰქონდათ თურუკებს ასურეთთან?

შეაგროვეთ ინფორმაცია და მოამზეთ ტექსტი თემაზე „როგორ შეიქმნა ადრინდელი სახელმწიფო წარმონაქმნები აზერბაიჯანის სამხრეთში?“

ნახჩი, გიარგარები, სახელმწიფო წარმონაქმნები, ლულუბიელები, ანუბანინი, კუთია, თურუკები, სუსები

§ 11. მანას სახელმწიფოს გაერთიანება და აყვავება

ოქროს თასი

პირველად სახელწოდება „მანა“ გვხვდება ასურეთის მეფის სალმანასარ III ლურსმულ დამწერლობაში, რომელიც ძვ.წ. 883 წელს მიეკუთვნება. ამ წარწერაში მანა აღინიშნება, როგორც ტომის დასახელება.

მანას ბუნება და მოსახლეობა. მანა იყო მთიანი სახელმწიფო. სახელმწიფოს ტერიტორიაზე უამრავი მდინარე ჩამოედინებოდა. იმის გამო რომ მდინარის ნაპირებზე უხვმოსავლიანი მიწები იყო აქ ბლომად ხალხი სახლობდა. ნათესების მოსარწყავად ამ მდინარეების წყლებით სარგებლობდნენ.

სახელმწიფოს ტერიტორია ბუნებრივი რესურსებით მდიდარი იყო (სპილენძის, რკინის, ვერცხლის, ოქროს, ტყვიის მადანით და სხვა).

რკინის მადნის არსებობამ ხელი შეუწყო რკინის დამუშავებას მანას სახელმწიფოში.

მოსახლეობა ძირითადად მიწადმოქმედებით იყო დაკავებული. მანელებს მოჰყავდათ ხორბალი, ქერი და სხვა მარცვლეულები.

მიწას ხნავდნენ გუთნით, ხოლო მოსავლის მომკისას კი იყენებდნენ რკინის ნამგლებს. მანაში იყო შექმნილი ხორბლის შესანახი ადგილები – ბელელები. ეს ბელელები ეკუთვნოდა მეფეს, მაგრამ მოსავლის არ მოსვლის დროს მეფე მანელებს თავისი ბელელიდან ურიგებდა ხორბალს. სახელმწიფოში განვითარებული იყო მეზაზხოება, მეყურძნეობა და მეღვინეობა. ყურძნიდან ღვინოს სწურავდნენ.

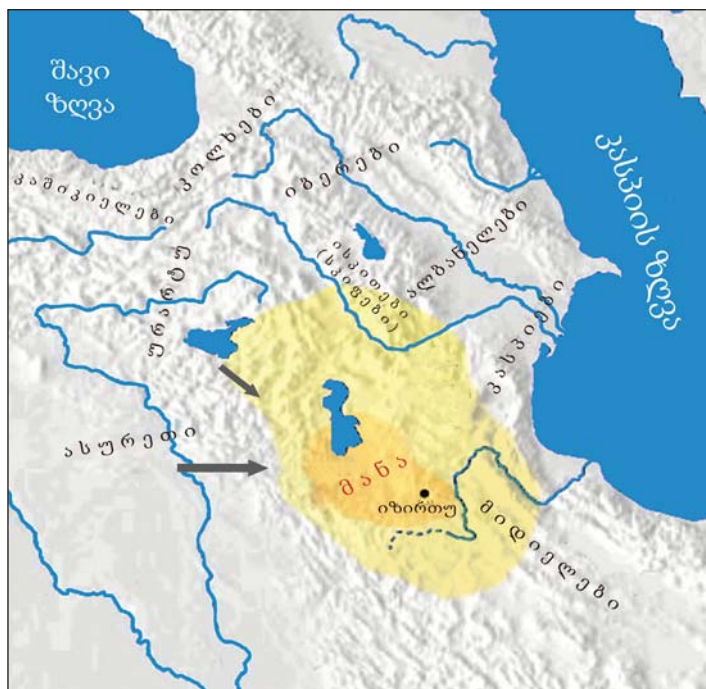
მესაქონლეობასაც დიდი როლი ეკავა მანას სახელმწიფოში. ზაფხულობით მანას მოსახლეობა ერეკებოდა საქონელს მთებში.

მანაში ასევე განვითარებული იყო მეცხენოსნობაც. სუბის ოლქი განთქმული იყო თავისი ცხენის ჯიშებით. მეურნეობაში ასევე აქლემებსაც გამოიყენებდნენ.

მანას მმართვეა. ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისში (ძვ.წ. IX საუკუნეში) ურმიის ტბის გარშემო შეიქმნა მანას სახელმწიფო. მანას დედაქალაქი **იზირთუ** იყო. ძვ.წ. XI საუკუნეში მანას ტერიტორიაზე უამრავი ოლქი არსებობდა, რომლებიც დამოუკიდებელ პოლიტიკას ატარებდნენ. ეს იყო ისეთი ოლქები, როგორიცაა: ანდია, ალათე, ზამუა, მაზამუა, გილზანი, გიზილბუნდა, სურიკაში, სუბი, უიშდიში, ზიკირტუ და სხვა. ზამუას ოლქი შეადგენდა მანას ძირითად

ნაწილს. ის, რომ მანა სესდგებოდა ცალკეული ოლქებისგან, რომელიც ადგილობრივად იმართებოდა ამცირებდა მის ბრძოლისუნარიანობას. რთული იყო გარემტერტან ბრზოლა. მანას მეზობლად განლაგებული ორი იმ დროის უზლიერესი სახელმწიფოები ურარტუ და ასურეთი სცდილობდნენ მანას დაპყრობასა და მისი მიწების მითვისებას. მანას რიგი ოლქი ურარტუს მიერ იყო დაპყრობილი, ზოგი დამოუკიდებლად ამყარებდა ურთიერთობებს ასურეტთან.

მეფე ირანზუმ (ძვ.წ. 749–719 წწ.) დაიმორჩილა მანას ოლქები და გახდა ერთპიროვნული მმართველი ცენტრალიზებული მმართველობით. მან სახელმწიფოში შექმნა **მეფისნაცვლობის*** სისტემა. **მეფისნაცვალი*** დამოკიდებული იყო ცენტრალიზებული ხელისუფლების ბრზანებებზე. ირანზუმს მმართველობის პერიოდსი მანა გარდაიქმნა ზლიერ სახელმწიფოდ. ირანზუმ გამოიყენა ასურეთისა და ურარტუს ელტმანეთთან ომი. მან უკან დაიბრუნა

***მეფისნაცვლობა** – ოლქი, რომელსაც მმართავს მეფისნაცვალი.

***მეფისნაცვალი** – პირი, რომელიც მმართავს ოლქს მეფის სახელით.

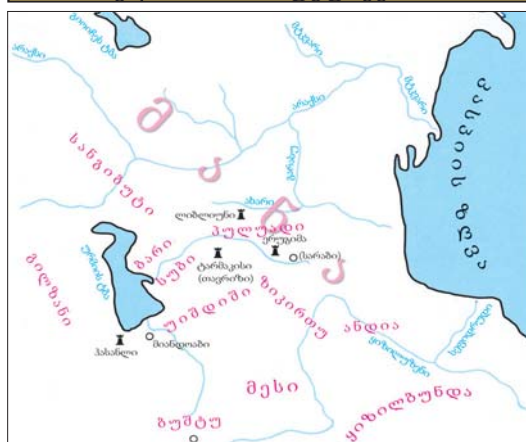
ირანზუმ

მანას მეფის გამოსახულება

ურმიის მიმდებარე ტერიტორია. მანას სახელმწიფო

მანას სახელმწიფო
(ძვ.წ. IX–VII საუკუნეებში)

ურარტუს მიერ წართმეული ტერიტორიები.

მანას ტერიტორია ჩრდილოეთით ვრცელდებოდა მდინარე არაქსამდე.

იმისათვის რომ, მანას გაეზოგო ურარტუს შემოსევებისთვის მანას სჭირდებოდა მოკავსირე. ირანზუმ გამართა მოლაპარაკებები ასურეთის სახელმწიფოსთან. მან შესთავაზა ასურეთის მეფეს მოკავშირეობა. ასურეთის მეფე დათანხმდა. გადაწყდა ერთად ებრძოლა ურარტუს სახელმწიფოსთან, ვინაიდან ასურეთის

მეფე დაინტერესებული იყო მანას სიმდიდრეებში – მის ბუნებრივ წიაღისეულებში.

ირანზუმ წარმატებულმა პოლიტიკამ იხსნა მანა ურარტუს თავდასხმებისგან და შექმნა პირობები სახელმწიფოს გაერთიანებისათვის. მაგრამ, ირანზუმ მიერ ცენტრალიზებული მმართველობის შემოღების პოლიტიკა ზოგიერთი მმართველისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა. მათ შორის ურარტუს მომხრეებიც იყვნენ.

ურარტუს მომხრეებს არ სურდათ მანას გაერთიანება და გამდიდრება, ვინაიდანაც გაერთიანებული სახელმწიფო შესძლებდა მტერთან გამკლავებას და ისინი კი ურარტუს მომხრეები იყვნენ.

მანაში აღმოჩენილი მეტალის ნაკეთობები
(მეტალის დამუშავების ხელოვნება)

კითხვები და დავალებები

1. სად და როდის შეიქმნა მანას სახელმწიფო?
2. როგორ იყო განვითარებული მეტალის დამუშავება მანაში? ალწერეთ ილუსტრაციებიდან გამომდინარე.
3. რომელ სახელმწიფოებს უნდოდათ მანას სახელმწიფოს მიწების მითვისება?
4. როდის გახდა მანა ძლიერ სახელმწიფოდ?
5. როგორი ურთიერთობები არსებობდა მანასა და ასურეთს შორის?
6. რატომ არ უჭერდნენ მხარს ირანზუს ზოგიერთი მანას მმართველნი?

შეაგროვეთ ინფორმაცია და დაწერეთ ესე თემაზე „რა ფაქტორებმა სეუწყო მანას სახელმწიფოს შექმნას?“

მანა, ირანზუ, იზირთუ, მანა-ურარტუ, მანურ-ასურული ურთიერთობები, მანას ოლქები

§ 12. მანას საგარეო პოლიტიკა

მანა-ურარტული ურთიერთობები. ურარტუს მეფე რუსა I მანას სახელმწიფოს დაპყრობის მიზნით გაერთიანდა ერთ-ერთ მანელ მმართველთან. რუსა I წაქეზებით ორ მანას ქალაქში დაიწყო აჯანყება ირანზუს წინააღმდეგ. მანას მოკავშირე ასურეთის მეფე **სარგონ II** მოვიდა მანაში თავისი ჯარით და ჩაახშო აჯანყება.

აზა

ირანზუს სიკვდილის მერე მის ადგილზე დაჯდა მისი შვილი **აზა**. აზას მმართველობის დროს მანაში კვლავ გაძლიერდა შიდა არეულობები. აზა მოკლული იქნა შეთქმულებით. ძვ.წ. 716 წ. ტახტზე ავიდა აზას ძმა **ულუსუნუ**. როგორც წერილობითი წყაროები გვაცნობენ ულუსუნუს ხელისუფლებაში მოსვლაში დაეხმარა ურარტუს მეფე რუსა I. ამიტომაც რუსა I-მა ულუსუნუსგან მიიღო 22 მანური ციხე-სიმაგრე საჩუქრად. ულუსუნუს გამყიდველურმა საქციელმა გაამრისხანა ასურეთის მეფე სარგონ II. იგი თავისი ჯარით გამოემართა მანაზე. რუსა I არ დაეხმარა ულუსუნუს. ულუსუნუ სიკვდილის შიშით გაიქცა მთებში და იქ მიიმალა. სარგონ II-ემ დაიპყრო მანას დედაქალაქი -იზირთუ და სხვა რამოდენიმე ქალაქი, რომელიც შემსდგომ გადაწვა.

ცოტა ხნის შემდეგ ულუსუნუ ეახლა სარგონ II და სთხოვა მას პატიება. სარგონ II შეიწყალა ულუსუნუ იმ პირობით რომ, იგი სცნობდა მის მმართველობას და დანიშნა მთელი მანას მმართველად.

მანა – ასურული ურთიერთობები. ურარტუს მეფე რუსა I სცდილობდა მანას მიწების მითვისებას და აწყობდა ამისათვის გეგმებს. ერთ-ერთი მანას მმართველის დახმარებით მან მოუწყო აჯანყება ულუსუნუს.

ულუსუნუ

სარგონ II პატარა ჯარით გამოემართა აჯანყების ჩასახრჩობად. ზოგიერთმა მანას მეფისნაცვალმა რომელთაც არ სურდათ ულუსუნუს დამორჩილებოდნენ შეატყობინეს ეს ამბავი რუსა I, რომელმაც შეკრიბა ჯარი და გამოილაშქრა სარგონ II წინააღმდეგ. სარგონ II დაამარცხა რუსა I. რუსა I გაიქცა

ბრძოლის ველიდან. სარგონ II დაუბრუნა ყველა წართმეული მიწები მანას. მაგრამ, ამის შემდეგაც, მაინც გრძელდებოდა შიდა ურთიერთ ბრძოლები მანაში.

ძვ.წ. 714 წ. სარგონ II შიდა არეულობების გასა-
ჩერებლად ისევ შემოვიდა თავისი ჯარით მანაში.
სარგონ II ამ ლაშქრობით რამოდენიმე მიზნის

მიღწევას აპირებდა: **მანას
დაცვა ურარტუს თავ-
რდასხმებისგან; მანაში
ასურეთის პოზიციების
გასამაგრებლად; ასურ-
ეთისათვის მანას მიერ
ხარკის გადასახდელად.**

როდესაც სარგონ II
სემოვიდა მანაში, მეფე
ულუსუნუ დახვდა მას
დიდი პატივით, გადაუ-
ხადა ხარკი, დაახვედრა
პროვინტი მის ჯარს.

ულუსუნუმ სთხოვა
სარგონ II ერთხელ და
სამუდამოდ დაემთავრ-
ებინა ურარტუს პარპაში
მანაში.

სარგონ II შეასრულა
თავისი დანაპირები და
გააგრძელა სვლა მანას
მიწებზე, რომელიც რუსა
I ჰქონდა დაპყრობილი.
მასა და რუსა I შორის
მოხდა სისხლისმღვრე-
ლი ბრძოლა, რომელშიც
რუსა I და მისი დაქირა-
ვებული ჯარი განადგუ-
რდა.

სარგონ II გაანთავისუფლა ყველა მანას მიწები,
რომელიც რუსა I ჰქონდა დაპყრობილი. ულუსუნუმ
კი სარგონ II ძეგლი დაუდგა წარწერით. სარგონ II

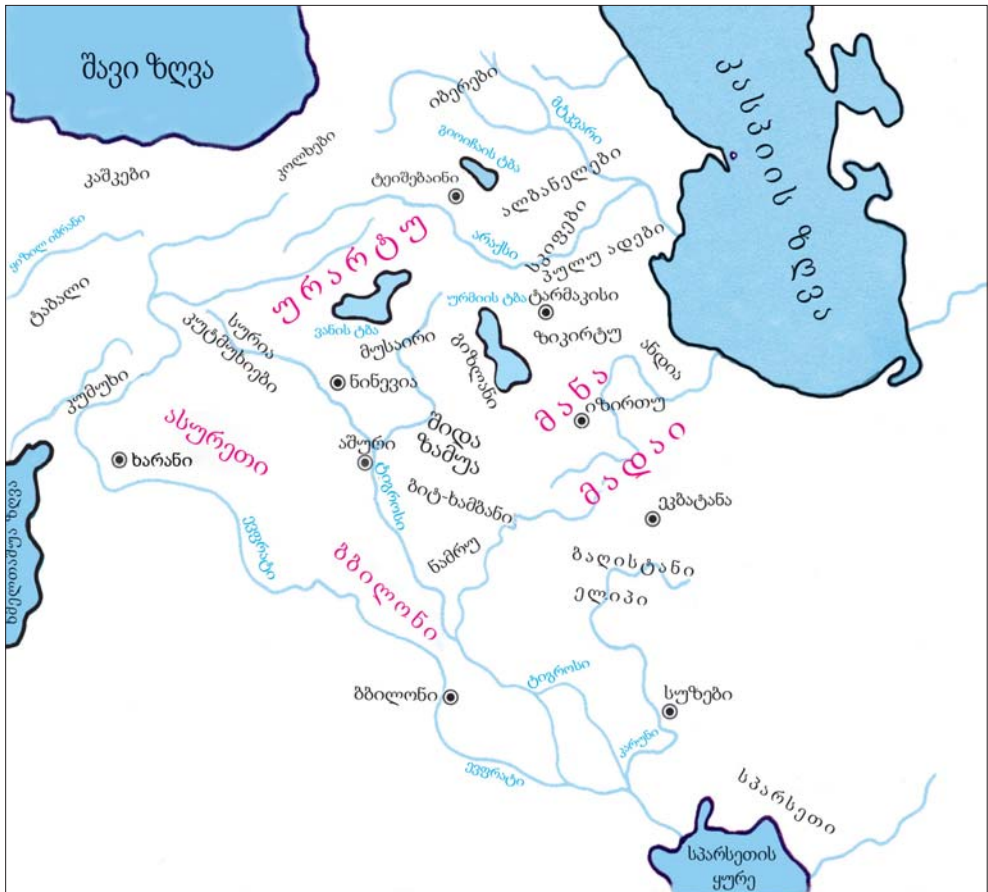
სარგონ II

მანას ჯარისკაცი

შეიჭრა ურარტუში, დაიპყრო უამრავი მიწები, და გამარცხა ისინი. რუსა I ვერ შესძლო წინააღმდეგობის გაწევა და თავი მოიკლა. ამის შემდეგ ურარტუ ისე დასუსტდა რომ, აღარასოდეს ჩარეულა მანას საქმეებში და აღარც არასოდეს გაულამქრია მის მიწებზე.

მანა (ძვ.წ. I ათასწლეულში) და მეზობელი ქვეყნები

კითხვები და დავალებები

1. რა პოლიტიკას მიმართავდა რუსა I მანას სახელმწიფოს დასაპყრობად?
2. ვინ ჩაახშო აჯანყება მანაში?
3. რატომ შემოიყვანა სარგონ II ჯარი მანაში ულუსუნუს ტახტზე ასვლის შემდეგ?
4. რა მიზნები ამოზრავებდა სარგონ II მანასთან მიმართებაში?
5. რა სთხოვა ულუსუნუმ ასურეთის მეფეს მასთან შეხვედრის დროს?
6. რა ბედი ეწია ურარტუს?
7. გვაჩვენეთ რუკაზე მანას სახელმწიფო და მისი დედაქალაქი.

შეადგინეთ ტექსტი სახელწოდებით „რა იყო მიზეზი მანას სახელმწიფოზე მეზობლების ხშირი თავდასხმებისა?“

მანა, მანა-რუსა I, მანა-სარგონ II, სარგონ II -რუსა I

§ 13. მანას დაცემა

ყიმერიული, ისკითური (სკვითური) და საკური ტომები და მანა. მანას მეფეები დიდი ხნის განმავლობაში იყვნენ ასურეთის მოკავშირეები. ამან მათ მისცა შესაძლებლობა დიდი ხნის განმავლობაში შეენარჩუნებინად დამოუკიდებლობა და თავიანთი სახელმწიფოს ტერიტორიების მთლიანობა. მაგრამ, ძვ.წ. VII საუკუნის შუაში, მანამ დაარღვია ეს კავშირი. ამის საბაბი გახდა მანას დაახლოვება **ყიმერიული, ისკითური(სკვითური) და საკური ტომებთან** დაახლოვება. ეს ტომები იყვნენ თურქული წარმოშობის და შემოვიდნენ აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე ყირიმიდან და შავი ზღვის სანაპიროდან.

ეს ტომები ძვ.წ. VII საუკუნის შუაში დასახლდნენ მანასა და ურარტუს შორის ტერიტორიებზე, სადაც შექმნეს თავიანთი **ისკითური (სკვითური) სახელმწიფო**. ამ ქვეყნის ყველაზე მნიშვნელოვან მმართველად მიჩნეულია ტუგდამე. ისკითთა სახელმწიფომ შექმნა კავშირი მანას სახელმწიფოსთან.

მანას სახელმწიფო ახშერისა და უალის მმართველობის წლებში. მანში არსებობდნენ ძალები, რომელიც ასურეთის მოწინააღმდეგენი იყვნენ. მათ ეჯერათ, რომ ჩამოსულ ყიმერიული, ისკითური (სკვითური) და საკური ტომებთან ერთად შესძლებდნენ ასურეთის გავლენიდან გამოსვლას. ეს ძალები დიდ საშიშროებას წარმოადგენდნენ ასურეთისთვის. ესეთი პირობების გათვალისწინებით, მანას მეფე **ახშერიმ** (ძვ.წ. 675-650 წწ.) დაარღვია ასურეთთან კავშირი და გამოვიდა მის დაქვემდებარებიდან.

ასურეთის მეფემ **აშურბანიფალმა**, მის დასასჯელად გამოაგზავნა ჯარი მანაზე. **650 წელს** მათ შორის მოხდა შეტაკება. მანას ჯარმა მარცხი განიცადა. ასურეთის მეფემ დაიპყრო რამოდენიმე მანას ციხესიმაგრე და მანას დედაქალაქი იზირთუ.

მოსახლეობა, პირუტყვი და ცხენების ჯოგები გარეკილნი იქნენ ნადავლის(ტროფეის) სახით.

ასურეთთან კავშირის მომხრეები არ იყვნენ ახშერის პოლიტიკით კმაყოფილნი და მის წინააღმდეგ ამბოხი მოაწყეს. ახშერი მოკლულ იქნა. ხელის-

საკური მეომარი

უფლებაში ახშერის შვილი – **უალი** მოვიდა. მან აღადგინა კავშირი ასურეთთან. ბაბილონთან და მიდიასთან ბრძოლაში მანა ეხმარებოდა ასურეთს. ამის შედეგად მანა-ასურეთის ურთიერთობა აღსდგა.

მანას მეფეები, იმისათვის რომ, შეენარჩუნებინად ტერიტორიული მთლიანობა უპირატესობას ანიჭებდნენ კავშირ ასურეთთან. იმის და მიუხედავად რომ ასურეთსა და მანას შორის მაინც ხდებოდა პატარ-პატარა კომფლიქტები ეს კავშირი მაინც არსებობდა.

ძვ.წ. 590 წ. მანას სახელმწიფო დაპყრობილი იყო უფრო ძლიერი **მიდიის სახელმწიფოს** მიერ.

ამის შედეგად, მანამ, როგორც დამოუკიდებელმა ქვეყანამ დაასრულა თავისი არსებობა.

მანას მოკავშირე – ისკითა სახელმწიფომ, როგორც მანამ ვერ გაუძლო მიდიის სახელმწიფოს და ისიც განადგურდა.

ასურელების
თავდასხმა მანას
ერთ-ერთ ციხე-
სიმაგრეზე

კითხვები და დავალებები

1. რა სახის საგარეო პოლიტიკას ატარებდა მანას მეფე უცხოელი დამპყრობლებისგან სახელმწიფოს დასაცავად?
2. საიდან ჩამოსახლდნენ ყიმერიული, ისკითური (სკვითური) და საკური ტომები?
3. რა გავლენა იქონია ამ თურქულმა ტომებმა მანაზე?
4. რა მოიმოქმედა ასურეთმა მანას მიერ კავშირის მოშლაზე?
5. როდემდე შესძლო მანას სახელმწიფომ თავისი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება?
6. გადმოხაზეთ ცხრილი თქვენს რვეულში და შეავსეთ იგი.

მანა						
შეიქმნა	დედაქალაქი	მოკავშირე	მტრები	მმართვე	ადმინისტრაციული მოწყობა	შეწყვიტა არსებობა

დაწერეთ პატარა მოთხრობა „რატომ დაეცა მანას სახელმწიფო?“

ტუგდამე, ახშერი, უალი

§ 14. მანას მეურნეობა და კულტურა

ხელოსნობა. მანას ტერიტორიაზე იყო უამრავი მადნეულის და ძვირფასი ქვების საბადოები. ამიტომაც, აქ კარგად იყო განვითარებული საიუველირო საქმე და რკინის გადამუშავება. პროფესიონალი ხელოსნები ქმნიდნენ რკინისგან, სპილენძისაგან, ბრინჯაოსაგან, ოქროსგან და ვერცხლისგან მოსართავ ნივთებს, იარაღებს, ჭურჭელს.

ხასანლის დასახლებაში (ეხლანდელი სამხრეთ აზერბაიჯანი) არქეოლოგების მიერ ნაპოვნი იყო სხვადასხვა სახის ქვის ყალიბები. მეტალზე მომუშავე ხელოსნები, ამ ყალიბებში ასხავდნენ დამდნარ რკინას და ამზადებდნენ სხვადასხვა სახის ნივთებს: ნამგლებს, გუთნებს, თოხებს, ნაჯახებს, ხანჯლებს, ხმლებს, ჩაფხუტებს, ისრის დაბოლოებებს მოსართავ ნივთებს და სხვა. ხასანლის დასახლებაში ნაპოვნი ოქროს თასი მოწმობს მანას ხელოსნების მაღალ დონეზე. ზოგიეს ციხე-სიმაგრეში ასევე აღმოჩენილი იქნა სხვადასხვა სახის ოქროსა და ვერცხლის ნაკეთობები – ხმლები, ფიალები, თასები (რიტონები), ქამრები და სხვა.

მანელები ასევე ქარგვით იყვნენ დაკავებულნი. ხასანლის დასახლებაში ნაპოვნი ნაჭრის ნარჩენები მოწმობენ რომ, მანელები მექარგეობაში იყენებდნენ ცხრებისა და ციკნების მატყლს. მექარგეობასთან

ხასანლიში
ნაპოვნი საგნები

ბრინჯაოს
ჯოხის თავი

ხასანლის
დასახლების
ნარჩენები

კერამიკული
ჭურჭელი

ერთად მანაში განვითარებული იყო ასევე შედეგის ხელობა.

მანელებს ჰქონდათ სავაჭრო ურთიერთობები მეზობლურ ქვეყნებთან. ისინი ცვლიდნენ მანაში დამზადებულ პროდუქციას მეტალს, ცხენებს, პირუტყვს და სხვა სახის საჭირო ნივთებს.

არქიტექტურა და ხელოვნება. მტრისგან თავის დასაცავად მანელი ხუროთმოძღვრები თავიანთ დასახლებების გარშემო აშენებდნენ გალავნებს ძლიერი და მაღალი კედლებით, აშენებდნენ ციხე-სიმაგრეებს. დედაქალაქი იზირთუ გარშემორტყმული იყო ძლიერი თავდაცვითი კედლებით. ციხე-სიმაგრე ხასანლიში აშენებული იყო ორ და სამ სართულიანი სახლები, საყდრები.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი ნახატები და ორნამენტები საგნებზე მოწმოდს ხელოვნების განვითარების მაღალ დონეზე. ხასანლიში აღმოჩენილ ოქროს თასზე გამოსახულია საინტერესო მითიური სცენა. ოქროსა და ვერცხლის თასები (რიტონები) რომელნიც აღმოჩენილია ზივიეში, გაფორმებულია მთის ჯიხვისა და ჯეირანის თავის ფორმით გამოსახულებებით. სხვადასხვა საგნებზე გამოხატულია მეფე ლომებზე ნადირობის დროს, მულმოხრილი

ზივიეში ნაპოვნი
ოქროს ჭურჭელის
ზედაპირის
გამოსახულება

ირემი, გარეული ტახი (მუფლონი), თხა და ფრთებიანი ხარი სიცოცხლის ხის გარშემო.

რელიგია და მითები. მანელები ეთაყვნებოდნენ სხვადასხვა ღმერთებს. მათ თაყვანისსაცემად შენდე-

ბოდა სპეციალური ნაგებობები – ტაძრები. ტაძრებში იდგმებოდა ღმერთების ქანდაკებები.

სხვადასხვა ნივთებზე ხელოსნები სახავდნენ მანაში არსებულ მითების სცენებს.

მნიშვნელოვანი ადგილი მათ შორის ეკავათ **გრიფონს***, ფრთებიან ცხვარს, ადამიანის თავიან ხარს, **სპინქს*** და სხვა.

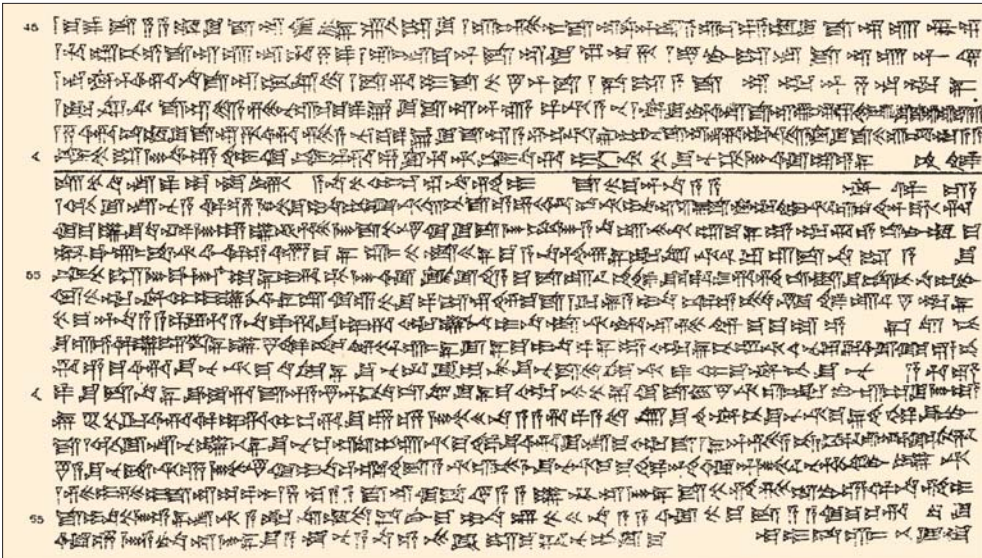
ხასანლიში აღმოჩენილ ოქროს თასზე გამოხატული ნახატები დაკავშირებულნი არიან მანეველი მოსახლეობის რელიგიურ რწმენებთან. ოქროს თასის ზედა ნაწილში გამოსახულია სამი ღმერთი – მზე, მთვარე, ქარისა და წვიმის ღმერთი, რომელიც ამხედრებულია ეტლზე. მანელები თავიანთ ღმერთებს ფრთიანებად გამოსახავდნენ.

ენა და დამწერლობა. სამხრეთ აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე მოსახლეობა ფლობდა **ლურსულ დამწერლობას**. მანაში ასევე გამოიყენებოდა ადგილობრივი დამწერლობის ტიპი. ზივიეში არმოჩენილ ვერცხლის თასზე ნიშნები მიეკუთვნებიან იეროგლიფურ დამწერლობის ტიპს.

ოქროს თასი, რომელიც აღმოჩენილია ხასანლიში

წერილი დაწერილი ლურსმული დამწერლობით

* **გრიფონი** – მითიური არსება ლომის ტანით, არწივის ფრთებით, ლომის ან არწივის თავით.

* **სფინქსი** – მითიური არსება ლომის ტანითა და ადამიანის თავით.

გამაერთიანებელი კითხვები და დავალებები

1. როგორ განსხვავდებოდა ჩრდილოეთისა და სამხრეთის განვითარება აზერბაიჯანში ძვ.წ. მე– II ათასწლეულის აზერბაიჯანში?
2. აღწერეთ კუთიელთა დასახლების ტერიტორია.
3. რატომ გადაიქცა ირანზუს მმართველობის დროს მანა ძლიერ სახელმწიფოდ?
4. როგორ გესმით გამოთქმა „ცენტრალიზაციის პოლიტიკა“?
5. რატომ არ მოსწონდათ მანას ზოგიერთ მმართველს ირანზუს პოლიტიკა?
6. რატომ იყვნენ ასურეთის მეფეები დაინტერესებულნი მანას დაცვაში?
7. გვაჩვენეთ რუკაზე მანას, ასურეთისა და ურარტუს ტერიტორიები.
8. ლუღუბიისა და კუთიელთა სახელმწიფო წარმონაქმნების დაცემის შემდეგ რამდენი წლის მერე შეიქმნა მანას სახელმწიფო?
9. რატომ ანიჭებდნენ მანელები დიდ მნიშვნელობას ცხენების გაშენებას?
10. რა მიზნის მისაღწევად მიისწრაფოდა მანა ასურეთთან კავშირისათვის?
11. რა წყაროებზე დაყრდნობით შევისწავლით მანასა და ასურეთს შორის და მანასა და ურარტუს შორის ურთიერთობებს?
12. რატომ სცადა მანას მეფე ახშერიმ ასურეთთან ურთიერთობის დანგრევა?
13. რამდენი საუკუნე გასძლო მანას სახელმწიფომ?
14. რომელმა სახელმწიფომ დაასრულა მანასა და მისი მოკავშირეების არსებობა?
15. როდის დამთავრდა მანას დამოუკიდებლობა?
16. რამ შეუქმნა ნიადაგი მეტალის წარმოებას ნანაში?
17. რა შეგიძლიათ თქვათ ხასანლის დასახლებაში აღმოჩენილი ოქროს თასზე გამოსახულებების შესახებ?
18. რა სახის დამწერლობას გამოიყენებდნენ მანელები?
19. სად იქნა აღმოჩენილი იეროგლიფური დამწერლობები მანაში?
20. რა ფაქტები მოწმობენ იმაზე რომ, მანელების ენა თუქული იყო?

§ 15. აზერბაიჯანი მიდიისა და აქამენიდთა იმპერიის დროს

აზერბაიჯანის მიწები მიდიის იმპერიის შემადგენლობაში. თანამედროვე ირანის ცენტრალურ ნაწილში შეიქმნა ახალი სახელმწიფო – მიდია. მიდიის სახელმწიფო განლაგდებოდა მანას სახელმწიფოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით. მანას ოლქი ყიზილბუნდა იყო სასაზღვრო ზოლი ამ ორ სახელმწიფოთა შორის. ძველბერძნული ისტორიკოსი ჰეროდოტე თავის ნაშრომში „ისტორია“ გვაძლევს ფართო ცნობებს მიდიურ ტომებზე. მან აღნიშნა ექვსი ტომის არსებობის შესახებ მიდიის სახელმწიფოში. მათები არიან თურქული ტომები. ძვ.წ. IX–VII საუკუნეებში მიდია იმართებოდა პატარ-პატარა ოლქების მმართველების მიერ.

ძვ.წ. VIII საუკუნის მეორე ნახევარში ასურეთის ლაშქრობები მიდიაზე გახშირდნენ.

სარგონ II მოახდინა თავდასხმა მიდიის ტერიტორიებზე. იმ დროს მიდიის მეფისნაცვალს ექვემდებარებოდა მანას.

ისტორიული თქმულებების მიხედვით, მიდიის მმართველმა **კიაკსარმა** (ძვ.წ. 625-585წწ.) ბოლო მოუღო ისკითთა ბატონობას სახელმწიფოში. მან დაიმორჩილა წვრილ-წვრილი მიდიის ოლქების მმართველები.

შიდა გაერთიანების შემდგომ, კიაკსარმა დაიწყო ძალების მოზილიზაცია მიდიის მტერთან – ასურეთთან საომრად. მან მიდიის ჯარის რეორგანიზაცია მოახდენა. კიაკსარმა ურარტუს სახელმწიფოს მოუსპო დამოუკიდებლობა. ძვ.წ. 590 წელს მიდიის სახელმწიფომ ასევე მანას სახელმწიფოც დაიპყრო. მანას სახელმწიფო დამოუკიდებლობასაც ბოლო მოეღო. მანას ოლქი მიდიის სახელმწიფოს შემადგენლობაში ყველაზე განვითარებული იყო და ამით მან დიდი როლი ითამაშა მიდიის სახელმწიფოს ყოფით – ეკონომიკურისა და კულტურის განვითარებაში.

კიაკსარის შემდგომ ხელისუფლებაში მოვიდა მისი ვაჟი **ასტიაგე** (ძვ.წ. 585-550 წწ.). ასტიაგემ მიათხოვა თავისი ქალიშვილი კამბიზ I, რომელიც იყო აქამენიდთა ტომიდან. ამ ქორწინების შედეგად დაბადებულმა ბავშმმა **კიროს II** 550 წელს თავისი ბაბუა ასტიაგე ტახტიდან ჩამოაგდო. ამით ძლიერი მიდიის სახელმწიფოს ბოლო მოეღო. კიროს II მიდიის მიწების მიერთებით სათავე ჩაუყარა აქამენიდთა სახელმწიფოს.

აზერბაიჯანის მიწები აქამენიდთა იმპერიის შემადგენლობაში. მიდიის მმართველობაში არსებული აზერბაიჯანის მიწები მიდიის დაცემის შემდეგ ასევე შევიდნენ აქამენიდთა იმპერიის შემადგენლობაში. კიროს II ასევე მიუერთა აქამენიდთა იმპერიას ლიდია, ბალილონია, ასევე დასავლეთის მიწები თვით ეგვიპტემდე, რითაც შექმნა უდიდესი **იმპერია***.

კიროს II შემდგომი მიზანი მასაგეტები გახდნენ, რომელნიც იკავებდნენ მდინარე არაქსის

აქამენიდთა
დროინდელი
ნაგებობის ნარჩენები
(გარაჩემირლი,
შამქირი)

***იმპერია** – დიდი კოლონიალური სახელმწიფო, რომლის მმართველიც იმპერატორია.

თომირისი ამარცხებს
კიროს II

ჩრდილოეთით მდებარე მიწებს. ძვ.წ. 530 წ. მან განახორციელა ლაშქრობა მასაგეთებზე. ამ ლაშქრობის დროს კიროს II დამარცხებული და მოკლული იქნა მასაგეთთა დედოფლის **თომირისის** მიერ.

აქამენიდთა სახელმწიფო დაყოფილ იქნა **20 სატრაპოებათ** (მეფისსანაცვლოდ). ეს სახელმწიფოები, რომელნიც შედიოდნენ სატრაპოებში უხდიდნენ ხარკს აქამენიდთა სახელმწიფოს და ომიანობის პერიოდში უგზავნი-

დნენ ჯარს. აზერბაიჯანის ტერიტორიები ასევე შედიოდნენ სატრაპოებში.

ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის დროს მან მიაყენა აქამენიდთა იმპერიას დამანგრეველი დარტყმა.

ძვ.წ. 331 წელს გავგამელებთან, ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში, მოხდა გადამწყვეტი ბრძოლა ალექსანდრე მაკედონელისა და აქამენიდთა ჯარს შორის. ამ ბრძოლაში აქამენიდთა ჯარში შედიოდნენ სხვადასხვა სახელმწიფოს რაზმები: ალბანელების, საკების, კასპიელების, და სხვა ტომების, რომელნიც სახლობდნენ აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე.

დარიუს III

ძვ.წ. 330 წელს ალექსანდრე მაკედონელთან დამარცხებული აქამენიდთა მეფე დარიუს III გაიქცა აღმოსავლეთში ახალი ჯარის შეგროვების იმედით. მაგრამ, გზაში იგი მოკლული იქნა მისი სატრაპის ბესის მიერ. ასე დასრულდა აქამენიდთა იმპერიის არსებობა. ალექსანდრე მაკედონელმა კი თავისი დაპყრობებით წყალობით შექმნა უდიდესი იმპერია. ამ იმპერიის შემადგენლობაში ასევე სამხრეთ აზერბაიჯანის ტერიტორიებიც შევიდა.

დარიუს III სდევნა
ალექსანდრე
მაკედონელის მიერ

კითხვები და დავალებები

1. რომელი მიწები იქნა მიერთებული მიდიის სახელმწიფოს?
2. როდის დასრულდა მიდიის სახელმწიფოს არსებობა?
3. ვინ იყო აქამენიდთა სახელმწიფოს დამაარსებელი?
4. რომელი სახელმწიფოების ტერიტორიები იქნა მიერთებული აქამენიდთა იმპერიას?
5. რა ვალდებულებებს ასრულებდა აზერბაიჯანული მოსახლეობა აქამენიდთა სახელმწიფოში?
6. როგორ შევიდა აზერბაიჯანული მიწები ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის შემადგენლობაში?

შეაგროვეთ ინფორმაცია სხვადასხვა წყაროებიდან და შეადგინეთ ტექსტი თემაზე „როგორ მოხდა აქამენიდთა იმპერიის განადგურება?“

კიკასარი, ასტიაგე, მასაგეთები, თომირისი, სატრაპი, ალექსანდრე მაკედონელი, გავგამელის ბრძოლა, დარიუს III

§ 16. ატროპატენას სახელმწიფო]

სახელმწიფოს შექმნა. აქამენიდთა მეფის დარიუს III დამარცხების შემდგომ, ალექსანდრე მაკედონელმა აქ დანიშნა მეფისნაცვალეზი ადგილობრივი მმართველებისგან. ერთ-ერთ ასეთ მეფისნაცვლად დაინიშნა სატრაპი, რომელსაც ჩააბარა მიდიის **ატროპატი**. მიდიაში მოხდა აჯანყება ალექსანდრე მაკედონელის წინააღმდეგ. აჯანყების უფროსი იყო ადანიანი სახელად ბარიაქსი. ატროპატმა ჩაახჩო აჯანყება, შეიპყრო ბარიაქსი და მიჰგვარა ალექსანდრე მაკედონელს. ამით მან ალექსანდრე მაკედონელის ნდობა დაიმსახურა. ალექსანდრემ მოაწყო ატროპატის ქალიშვილისა და თავისი მხედართმთავრის პერდიკის ქორწინება. პერდიკთან ნათესავობამ უფრო მაგრად გააძლიერა ატროპატის მდგომარეობა.

ატროპატის
შეხვედრა
ალექსანდრე
მაკედონელთან

ალექსანდრე მაკედონელის სიკვდილის შემდეგ მაკედონელის მიერ შექმნილი იმპერია დაიშალა პატარ-პატარა დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად. ერთ-ერთი მათგანი იყო ატროპატენი. **ძვ.წ. 321 წელს**

ატროპატი გახდა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მმართველი. ამ სახელმწიფოს ეწოდა მისი სახელი – **ატროპატენა** ან **ატროპატენის მიდია**.

გეოგრაფიული დასახელების „აზერბაიჯანის“ წარმოშობას უკავშირებენ ატროპატენას. წყაროებში დასახელება „აზერბაიჯანი“ გვხვდება VII საუკუნიდან, ანუ არაბების მიერ ამ მიწების დაპყრობის შემდეგ.

ატროპატენას სახელმწიფო (ადერბაიგანი) ძირითადად მოიცავდა ზოგიერთ **აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სამხრეთ რაიონებს და დღევანდელ სამხრეთ აზერბაიჯანს**. დასავლეთით მდებარეობდა ზაგროსის მთები, ხოლო ჩრდილოეთით კი ყარადაღის მთებამდე სამსრის ქედის აღმოსავლეთ კალთამდე. ყველაზე

გაშლილი მდელი კი ურმიის ტბის სამხრეთით იყო განლაგებული. ატროპატენას დედაქალაქი ქალაქი გაზაკა იყო.

მოსახლეობა. ანტიკური ხანის ავტორებს გაანჩნიათ უამრავი ცნობები ატროპატენას მოსახლეობაზე, მათ ყოფასა და მეზობლებთან ურთიერთობების შესახებ. ეს ცნობები გვაუწყებენ იმის შესახებ რომ, ატროპატენაში სახლობდნენ უამრავი თურქულენოვანი ტომები – მუგები, კასპიები, მათაები, მაგები, კადუსები.

ძვ.წ. IV საუკუნეში აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე დაიწყო ერთიანი თურქულენოვანი ხალხის ფორმირება. შემდგომში ეს პროცესი უფრო გაღრმავდა.

ყოფა. ატროპატენის მოსახლეობის ძირითად საქმიანობას წარმოადგენდა მესაქონლეობა და მიწადმოქმედება.

მიწადმოქმედებაში სჭარბობდა ხორბლისა და ქერის მოსავლის მოყვანა. ქვეყნის მთიან რეგიონებში აშენებდნენ მსხვილფეხა პირუტყვს, ცხვრებსა და თხებს, ცხენების ჯოგებს. მეცხვარეობის განვითარება ხელს უწყობდა მატყლის წარმოებას და აქედან გამომდინარე ქსოვის განვითარებას.

მდიდარი საბადოებიდან მოიპოვებდნენ სპილენძს, რკინას, ოქროს, ვერცხლს და სხვა სახის წიაღისეულს. ეს თავის მხრივ განაპირობებდა ისეთი ხელოსნობების განვითარებას როგორიცაა იარაღის წარმოება, საიუველირო ხელობა და სხვა.

ხელოსნები ამზადებდნენ თიხისა და რკინის ჭურჭელს, იარაღებს, ქსოვით ნაწარმეებს, მოსარტავ საგნებსა და სხვა. ვაჭრობაში ფართოდ გამოიყენებოდა მონეტები.

ყველაზე ძველი მონეტები, რომელნიც იქნენ აღმოჩენილნი ატროპატენის ტერიტორიაზე მიეკუთვნებიან ალექსანდრე მაკედონელის მმართველობის ხანას.

ატროპატენაში ასავე იყო ნავთობის მარაგებიც. ნავთობს უძახოდნენ „**მიდიის ზეთს**“. მას გამოიყენებდნენ სამხედრო საქმეში.

ალექსანდრე
მაკედონელის
სახელით დაბეჭ-
დილი მონეტები

კითხვები და დავალებები

1. სად და როგორ შეიქმნა ატროპატენას სახელმწიფო?
2. როგორ მოხდა რომ, ატროპატის მიდია გახდა დამოუკიდებელი?
3. რა დროიდან მოიხსენება გეოგრაფიული სახელწოდება „აზერბაიჯანი“ წყაროებში?
4. რომელ მიწებს მოიცავდა ატროპატენას (ადერბაიგანის) ტერიტორია?
5. რომელი ტომედი სახლობდნენ ატროპატენაში?
6. რა დროიდან დაიწყო ტომებმა ერთიან ხალხად ფორმირება აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე?
7. რა შეგიძლიათ სთქვათ ატროპატენის მოსახლეობის ყოფაზე?
8. რა სახის მონეტები იქნა აღმოჩენილი ატროპატენას ტერიტორიაზე?

შეაგროვეთ ინფორმაცია და დასწერეთ ესე თემაზე „რომელი სახელმწიფო შეიქმნა ძვ.წ. IV საუკუნეში აზერბაიჯანის სამხრეთში?“

ატროპატენა, მუგები, კასპიები, მათაები, მაგები, კადუსები, ატროპატი, პერდიკი, აზერბაიჯანი, გაზაკა

§17. ატროპატენას ურთიერთობა მეზობელ სახელმწიფოებთან

სელევკიდელი ჯარისკაცი

ატროპატენა და სელევკიდები. ერთ-ერთ სახელმწიფოდ, რომელიც შეიქმნა ალექსანდრე მაკედონელის სიკვდილის შემდგომ იყო სელევკიდთა სახელმწიფო. ძვ.წ. 223 წელს სელევკიდთა სახელმწიფოს სათავეში მოვიდა **ანტიოქ III**. მან დაიწყო მეზობელ სახელმწიფოებზე რათა დაეპყრო მათი მიწები. ანტიოქ III დაიპყრო და დაიმორჩილა ატროპატენა. მაგდროისათვის ხმელთაშუა ზღვის ბასეინში უკვე შექმნილი იყო უძლიერესი რომის იმპერია. რომის იმპერია სცდილობდა თავისი გავლენის გავრცელებას დიდ ტერიტორიებზე. ამიტომაც რომის იმპერიასა და სელევკიდებს შორის ხშირი ომები ხდებოდა.

ძვ.წ. 190 წელს მაგნეზიასთან ბრძოლის დროს რომაელებმა გაანადგურეს სელევკიდთა ჯარი. სელევკიდთა სახელმწიფო დაისალა. ატროპატენა გამოვიდა მისი შემადგენლობიდან და ისევ გახდა დამოუკიდებელი სახელმწიფო.

ატროპატენა – პართიის, ატროპატენა – რომის ურთიერთობები. ატროპატენას მეზობლად განლაგებული **პართიის სახელმწიფო** შეიქმნა სელევკიდთა სახელმწიფოს ნანგრევებზე. ძვ.წ. II საუკუნეში უკვე გაძლიერებული პართიის სახელმწიფო და რომი ერთმანეთს პერიოდულად ეომებოდნენ. ისინი ერთმანეთს ეომებოდნენ წინა აზიაში უფროსობისთვის. პართიაც და

ატროპატენაც რომს სთვლიდნენ საფრთხედ თავიანთი დამოუკიდებლობისათვის. რომის წინააღმდეგ ბრძოლამ დაახლოვა ატროპატენა და პართია.

ძვ.წ. I საუკუნის პირველ ნახევარში რომის დამპყრობლური პოლიტიკა კიდევ უფრო გაძლიერდა. ლუკულისა და პომპეუსის მეთარობით რომაულმა ჯარმა მოახდინა სამხედრო ლაშქრობები აღმოსავლ-

ეთში. მართალია, ამ ლაშქრობის შედეგად ატროპატენა მოექცა რომის გავლენის ქვეშ, მაგრამ სახელმწიფოს მმართვედა არა რომაელი მეფისნაცვალი არამედ ადგილობრივი მმართველი.

ძვ.წ. I საუკუნის შუაში რომსა და პართიას შორის ურთიერთობები კიდევ უფრო გამწვავდა. **ძვ.წ. 53 წელს** დაიწყო რომაულ – პართული ომი. ამ ომში რომაელები დამარცხდნენ. ომის დროს ატროპატენა იყო პართიის მხარეზე. **ძვ.წ. 38 წელს** რომაელები **ანტონიუსის** მხედართმთავრობით დაესხნენ პართიას.

რომაელებმა გამარჯვება მოიპოვეს. ამის შემდეგ ანტონიუსი გაემურა ატროპატენას ერთ-ერთ ქალაქ – **ფრასპუსაკენ**. ქალაქი გმირულად იცავდა თავს. დიდი ხნის ალყამ შედეგი ვერ გამოიღო. რომაელებმა უკან დაიხიეს. ბრძოლების შედეგად ანტონიუსმა დაკარგა 35 ათასი ჯარისკაცი და იძულებული გახდა უკან დაეხია.

ძვ.წ. I საუკუნის ბოლოს ურთიერთობები ატროპატენასა და პართიას შორის დაიძაბა და გაუარესდა. პართიას სურდა ატროპატენას დაპყრობა. ამის გამო, ატროპატენამ დაიწყო ურთიერთობების დალაგება რომთან.

ამის მიუხედავად პართია მაინც ცდილობდა ატროპატენას დაპყრობას და თავისი გავლენის ქვეშ მოქცევას. ბოლოსდაბოლოს ძვ.წ. 20-ან წლებში ატროპატენა დაპყრობილ იქნა პართიის (არშაკიდთა დინასტიის) მიერ. პართიის დაცემამდე ატროპატენა მისი გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა.

ლუკული

პართიის მეფე

რომაელი ჯარისკაცი

კითხვები და დავალებები

1. როგორ შიქმნა სელეგკიდთა სახელმწიფო?
2. როგორ დაიხსნა თავი ატროპატენამ სელეგკიდებისგან თავი?
3. რომელი სახელმწიფოების შორის მოხდა შეტაკება მაგნეზიასთან? გვაჩვენეთ რუკაზე.
4. რატომ სთვლიდნენ ატროპატენა და პართია რომს თავიანთ მტრად?
5. როგორი იყო ძვ.წ. I საუკუნის პირველ ნახევარში ატროპატენა – რომის ურთიერთობები?
6. რა შედეგით დამთავრდა რომის ჯარის თავდასხმა ატროპატენას ქალაქ ფრაასპუზე? გვაჩვენეთ რუკაზე.
7. რითი დამთავრდა ატროპატენა – პართიის ურთიერთობები?
8. გადმოწერეთ ცხრილი რვეულში და შეავსეთ.

ატროპატენა				
ტერიტორია	მოსახლეობა	არსებობის პერიოდი	მოკავშირეები	მტრები

შეაგროვეთ მასალები ატროპატენასა და მეზობელ სახელმწიფოებთან ურთიერთობების შესახებ.

სელეგკიდები, მაგნეზიის ბრძოლა, რომი – ატროპატენა – პართია

§ 18. ატროპატენას კულტურა

ქალაქები. სტრაბონის, პლუტარქესა, პტოლემეუსის ნაშრომებში და სხვა როგორც რომაელი ასევე ბერძენი ავტორების ნაშრომებში შემონახულია უმნიშვნელოვანესი მოწმობები ატროპატენას ქალაქებზე. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი ისტორიულ მატერიალური ნიმუშები მოწმობენ იმის შესახებ რომ, ატროპატენას ტერიტორიებზე არსებობდა უამრავი მატერიალური ძეგლები. შედარებით კარგად, არქეოლოგიური თვალსაზრისით, შესწავლილია ატროპატენას დედაქალაქი – ქალაქი გაზაკა. აქ გათხრილმა სახლებმა, ტაძრებმა და სხვა სახის ნაგებობებმა მოგვცა წარმოდგენა ატროპატენაში არსებული არქიტექტურის შესახებ, ქალაქმსენებლობაზე, რელიგიურ-იდეოლოგიური წარმოდგენებზე. ატროპატენაში ქალაქები შენდებოდა სავჭრო გზებზე და დიდი ტაძრების გარშემო. ზოგიერთი ქალაქი დაფუძნებული იყო ცალკეული მეფის მიერ. ქალაქის მკვიდრნი ხელოსნობითა და ვაჭრობით იყვნენ დაკავებულნი, ხოლო შემოგარენში მიწადმოქმედებითა და მესაქონლეობით.

ატროპატენაში არსებობდნენ ისეთი ქალაქები, როგორიცაა გაზაკა, ფრაასპა, ფანაასპა, აგნაზანა. ქალაქებში, რომელნიც განლაგებულნი იყვნენ სავაჭრო გზებზე განვითარებული იყო ვაჭრობა და ხელოსნობა.

არქიტექტურა. ქალაქებს ეკავათ დიდი ტერიტორიები და ჭარბად დასახლებულნი იყვნენ. ძლიერი თავდაცვითი კედლებით იყო შემოფარგლული თითოეული ქალაქი. ატროპატენას არქიტექტორები საშენ მასალად იყენებდნენ ქვას, ალიზს, გამომწვარ აგურს ხეს და სხვა. საზოგადოებრივი ნაგებობების მშენებლობის დროს არქიტექტორები იყენებდნენ ხის კოლონებს. კოლონებს აღმართავდნენ ქვის პოდიუმებზე. სახლების სახურავებს ჰქონდათ, როგორც ბრტყელიასევე არკისებური ფორმაც. სახურავები გადახურული იყო კრამიტით.

***ჯეღინები** – ძველი ბერძნები თავის თავს ეგრე უწოდებდნენ

ზოროასტრი

ელინური* კულტურა და მისი გავლენა ატროპატენას კულტურაზე. ატროპატენას ხუროთმოძღვრები კარგად იცნობდნენ მეზობელი ქვეყნების არქიტექტურას. შენობების არქიტექტურაში აშკარად ვლინდება ბერძნული კულტურის გავლენა.

კრამიტის გამოყენება სახლების გადახურვისას ასევე ბერძნული გავლენის ნიშნებია. **კერიგტოში**, კლდეში გამოთლილი მონუმენტალური არქიტექტურის ძეგლიც ბერძნული კულტურის გავლენის აშკარა გამოხატულებაა. შესასვლელში გამოტიფრულია წარწერა ბერძნულ ენაზე. ამ წარწერაში ნათქვამია, რომ ეს ტაძარი ეძღვნება ბერძნული მითოლოგიის გმირს **ჰერაკლეს**.

რელიგია. ატროპატენას მოსახლეობა ძირითადად **ზოროასტრის** მიერ დაფუძნებული რელიგიის – **ზოროასტრიანის** ანუ **ცეცხლთაყვანისმცემლები** მიმდევრები იყვნენ. ზოროასტრიზმის რელიგიის ქურუმებს **მაგებს** უწოდებდნენ. ცეცხლთაყვანის მცემლების ძირითად წმინდა წიგნს „ავესტა“ ეწოდებოდა. ცეცხლთაყვანისმცემლობის რელიგიის მიხედვით სიკეთესა და ბოროტებასა, სიმათლესა და ტყუილს, შუქსა და სიბნელეს შორის მუდმივად მიმდინარეობს ბრძოლა. ბრძოლის ბოლოს სიკეთე სძლევს ბოროტებას, სიმათლეს იმათლებს სიც-

აქამენიდთა სასახლის გადაწვა

რუეზე, ხოლო შუქი – სიბნელეზე. „ავესტაში“ სიკეთის ღვთაებას ეწოდება **ახურამაზდა**, ბოროტების ღვთაებას კი – **ახრიმანი**. „ავესტა“ იყო ძალიან დიდი წიგნი. იმისათვის რომ შექმნილიყო იგი დასჭირდათ 12

ზოროასტრიელთა ტაძარი

ათასი ხარის ტყავი, რომელიც **ძვ.წ. 330 წელს** ალექსანდრე მაკედონელის მიერ პერსოპოლში აქამენიდთა სასახლის გადაწვის დროს დიაწვა. III–VII საუკუნეებში სასანიდთა დინასტიის მმართველობის პერიოდში „ავესტა“ აღდგენილი იყო. ფრანგი მეცნიერი **ანკეტილ დიუპერონმა** გადათარგმნა ფრანგულ ენაზე, რის შემდეგაც „ავესტა“ ევროპაშიც გავრცელდა.

ცეცხლთაყვანისმცემლებისთვის ცეცხლი წმინდა იყო. ცეცხლთაყვანისმცემლობის ტაძრებში ცეცხლი ყოველთვის ენთო.

ამ რელიგიის მიხედვით, ცეცხლის გარდა წმინდეები იყვნენ ასევე ცეცხლიც, წყალიც და მიწაც. ზოროასტრიზმის ერთ-ერთი ძირითადი ტაძარი გაზაკაში იყო. ეს ტაძარი თავის გავლენას და დამოუკიდებლობას ინარჩუნებდა ისლამის გაძლიერებამდე. სასანიდთა მეფეების კორონაცია ხდებოდა ამ ტაძარში ნოვრუზის დღესასწაულის დროს. მოგვიანებით, ზოროასტრიზმი

ჩვენს დროს ზოროასტრიზმის მიმდევრების დიდი ცენტრებია ინდოეთში (პარსები) და ირანში (გებრები).

კითხვები და დავალებები

1. რომელი ქალაქები არსებობდა ატროპატენაში? გვაჩვენეთ ის ქალაქები რუკაზე.
2. სად შენდებოდა ქალაქები ატროპატენაში?
3. რა რელიგიის მიმდევრები იყვნენ ატროპატენელები?
4. რას უწოდებდნენ ზოროასტრიზმის ქურუმებს?
5. რა იცით თქვენ ზოროასტრიზმის შესახებ?
6. რა საზეიმო ცერემონია ტარდებოდა გაზაკას ოროასტრიზმის ტაძარში?
7. რა მომენტამდე ინარჩუნებდა თავის დამოუკიდებლობას და გავლენას ზოროასტრიზმი – ცეცხლთაყვანისმცემლობა?

შეაგროვეთ ინფორმაცია და დასწერეთ ესე ატროპატენის კულტურის შესახებ.

ატროპატენის ქალაქები, ზოროასტრიზმი – ცეცხლთაყვანისმცემლობა, „ავესტა“, მაგი

გამაერთიანებელი კითხვები და დავალებები

1. რამდენი წლის შემდეგ იმის მერე რაც მანა გახდა მიდიის ნაწილი დაიშალა მიდიის სახელმწიფო?
2. აქამენიდთა სახელმწიფო დაიყო სატრაპოებად. რა მნიშვნელობა ჰქონდა ამ ადმინისტრაციულ დაყოფას მათთვის?
3. რა შედეგით დამთავრდა ძვ.წ. 331 წლის გავგამელების ბრძოლა?
4. რატომ ეძახდნენ ატროპატენას ასევე ატროპატის მიდიას?
5. აღწერეთ ატროპატენას გეოგრაფიულ – ტერიტორიალური მდებარეობა და გვაჩვენეთ რუკაზე.
6. რამდენი საუკუნით ადრე შეიქმნა მანას ასხელმწიფო ატროპატენის დაარსებამდე?
7. რა მოვლენის შემდეგ შეიქმნა ატროპატენას სახელმწიფო?
8. საიდან ვიღებთ ინფორმაციას ატროპატენას ცხოვრებაზე, მის ყოფაზე და მეზობლებთან ურთიერთობებზე?
9. რა რელიგიის მიმდევრები იყვნენ ატროპატენის მოსახლეობა?
10. რომელი ქალაქები იყვნენ განლაგებულნი ატროპატენაში სავჭრო გზებზე?
11. რატომ იქნა აღმოჩენილი ატროპატენას ტერიტორიაზე ალექსანდრე მაკედონელის მიერ მოჭრილი მონეტები?
12. როგორ შეიქმნა სელევკიდთა სახელმწიფო?
13. როდის აღმოჩნდა ატროპატენა სელევკიდთა ბატონობის ქვეშ?
14. რა იყო რომისა და სელევკიდთა ბრძოლის საბაზი?
15. რა შედეგებით დამთავრდა ძვ.წ. 53 წლისა და ძვ.წ. 38 წლის რომ-აულ-პართული ომები?
16. ვინ ხელმძღვანელობდა რომის ჯარს?
17. რა კვალი დასტოვა ელინურმა კულტურამ ატროპატენას კულტურაში?
18. ატროპატენას რომელ ქალაქში იყო ცეცხლთაყვანისმცემლობის ტაძარი?
19. რაზე იყო დაწერილი „ავესტა“?
20. რა საშუალებით გავრცელდა ევროპაში „ავესტა“?
21. რას სთვლიდნენ ცეცხლთაყვანისმცემლობი წმინდანად?

§ 19. ალბანეთის სახელმწიფოს ჩამოყალიბება

მოსახლეობა. ალბანეთის მოსახლეობას შეადგენდა თურქულენოვანი და კავკასურენოვანი ტომები. ამ ტომებს შორის ალბანელები შეადგენდნენ უმრავლესობას. ისტორიულ წყაროებში აღნიშნულია რომ, ალბანეთში 26 ენაზე მეტყველებდნენ. ალბანეთის ტერიტორიაზე ალბანელების გარდა სახლობდნენ **ლეგები, კადუსიელები, კასპიელები, ამარდები, უტიები, გარგარები** და სხვანი.

ჩვენს დროში აზერბაიჯანში ცხოვრობენ ამ კავკასურენოვანი ტომების შთამომავლები. უდინელები, რომელნიც გაბალის რაიონის სოფელ ნიჯში ცხოვრობენ, ხინალიგები – სოფელ ხინალიგში, ბუდუგები – გუბის რაიონში სოფელ ბუდუგში.

ტერიტორია. ალექსანდრე მაკედონელის აღმოსავლეთში სამხედრო ლაშქრობის შედეგად **ძვ.წ. 330 წელს**

ძველბერძენი ისტორიკოსი სტრაბონი თავის ნაშრომებში გვატყვობს, რომ მდინარე მტკვარი ჩაედინება კასპიის ზღვაში ალბანეთის გავლით და რომ, კასპიის ზღვას ასევე ალბანეთის ზღვასაც უწოდებენ.

აქამენიდთა სახელმწიფო დაიშალა პატარ-პატარა სახელმწიფოებად. ერთ-ერთი ასეთი სახელმწიფო იყო ალბანეთი. ალბანეთის სახელმწიფო შეიქმნა ძვ.წ. IV საუკუნის ბოლოს – III საუკუნის დასაწყისში.

ალბანელები ცხოვრობდნენ იბერიასა (საქართველო) და კასპიის ზღვის შორის. ჩრდილოეთით ეს ტერიტორია მთავრდებოდა კავკასიის მთებით სამხრეთით კი ალბანეთს ესაზღვრებოდა.

ალბანეთის ტერიტორიაში შედიოდა აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ტერიტორია, დღევანდელი სასომხეთის (დასავლეთ აზერბაიჯანი), სამხრეთ დაღესტნის მიწები და ალაზნის (განიხის) საქართველოს ველი.

ალბანეთის საზოგადოებრივი და პოლიტიკური წყობა. ალბანეთში ქალაქები გარშემორტყმულნი იყვნენ ძლიერი კედლებით.

ზოგიერთი სახლები დიდი და ფართო ფორმისანი იყვნენ. მათი ნშენებლობისას გამოიყენებოდა ალიზი, აგური, ნათალი ქვა. სახურავს კრამიტით ხურავდნენ.

ესეთი სახლები მდიდრებს ეკუთვნოდათ. ღარიბების სახლები კი ალიზით შენდებოდნენ და გადახურულნი იყვნენ ცალიტან მიწის ნაყარით.

ქონებრივი განსხვავება აშკარაა დაკრძალულებს შორისაც, რაც გამოიხატება მათ საფლავის ძეგლებში.

ქრისტიანობისა და ისლამის მიღებამდე მიცვალებულს თან ატანდნენ ჭურჭელს, ტანსაცმელს, იარაღებს, შრომის იარაღებს, მოსართავ საგნებს.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი საცხოვრებელი სახლები, საკრძალებში აღმოჩენილი ნიმუშები რომელნიც მოწმობენ ქონებრივ განსხვავებებზე ალბანეთის მოსახლეობაში.

მდიდარი ხალხის საფლავებში აღმოჩენილია მდიდრული ნივთები დამზადებულნი ოქროსგან და ვერცხლისგან.

ძველი გაბალას ციხე-სიმაგრის კედლები (ჩიხურის დასახლება გაბალა)

სტრაბონი აღნიშნავს“ ეხლა ალბანურ ტომებს მმართვეს ერთი მეფე. ადრე კი თვითეულ ტომს თავისი მეფე ჰყავდა“. მეფის შემდეგ ალბანეთში ყველაზე გავლენიანი პირი იყო მთვარის ტაძრის ქურუმი. სტრაბონი გვამცნობს რომ, ალბანეთი არის ცენტრალიზებული სახელმწიფო. ალბანეთის მოსახლეობა თავისი სოციალური ნიშნებით ოთხ ნაწილად იყოფა.

პირველ კლასს მიეკუთვნებოდნენ – **მეფე, მხედართმთავარი და მოსამართლეები**, მეორეს – **რელიგიის მსახურნი(ქურუმები)**. მესამე კლასში შედიოდნენ ჯარისკაცები, ხოლო მეოთხე კლასში შედიოდნენ – **უბრალო ხალხი, ყოფაში მონაწილეობის მიმღებნი**.

ისინი ვინც მიწაზე მუშაობდა , ვაჭრები და ხელოსნები თავისუფალი მოქალაქეები იყვნენ. მეფის, მხედართმთავრებისა, ქურუმებისა და სხვადასხვა სახის მეურნეობებში გამოიყენებოდა მონების სამუშაო.

ამის მიუხედავად, ალბანეთში მონობა ესე განვითარებული არ იყო, როგორც სხვა აღმოსავლურ სახელმწიფოებში.

გათხრების შედეგად აღმოჩენილი იარაღები მეტყველებენ იმაზე რომ, ალბანეთის მოსახლეობა იყო მებრძოლი და მამაცი. ალბანელი მეომრები იცვამდნენ ჯაჭვის პერანგებს, იხურავდნენ ჩაფხუტებს, შეიარაღებულნი იყვნენ მშვილდ-ისრებით, ხანჯლებით, შუბებით, ხმლითა და ფარით.

სოციალური მდგომარეობა ალბანეთში
1 – კლასი
* მეფე * მხედართმთავარი * მოსამართლეები
2– კლასი
* რელიგიის მსახურნი
3– კლასი
* ჯარისკაცები
4– კლასი
* ყოფით საქმეებში გამოსაყენებელი ხალხი

ბრინჯაოს ჩაფხუტი
(გაბალა)

იარაღის ნიმუშები
(ალსუ)

კითხვები და დავალებები

1. დაასახელეთ ტომები, რომელნიც შეადგენდნენ ალბანეთის მოსახლეობას.
2. რა პირობებში შეიქმნა ალბანეთის სახელმწიფო?
3. რომელ ტერიტორიებზე სახლობდნენ ალბანელები? გვაჩვენეთ რუკაზე.
4. რა ცნობებს გვაწვდის ძველბერძნული ისტორიკოსი სტრაბონი ალბანეთზე?
5. როგორი იყო საზოგადოებრივი მოწყობა ალბანეთში?
6. როგორ იმართებოდა სახელმწიფო ალბანეთი?
7. რომელ კლასებად იყოფებოდა მოსახლეობა?
8. დაგდმოხაზეთ ცხრილი რვეულში და სეავსეთ.

ძველი ალბანეთი				
განათლება	ტერიტორია	მოსახლეობა	მმართვეა	ყოფითი ცხოვრება

შეადგინეთ ტექსტი თემაზე „რომელ კლასებად იყოფოდა ალბანეთის მოსახლეობა?“

ალბანეთის ტერიტორია და მოსახლეობა, ლეგები, კადუსები, კასპიები, უტიები, ამარდები, გარგარები და სხვა.

§ 20. ალბანეთის მოსახლეობის ყოფითი ცხოვრება

მოსახლეობის საქმიანობა. ძველბერძნული და რომაული ისტორიკოსები ერთხმად აღნიშნავენ ალბანეთის სახელმწიფოს მიწების უხვმოსავლიანობას და მოსახლეობის სიმრავლეზე.

ალბანელები ეწეოდნენ მიწადმოქმედებას, მესაქონლეობას, მებაღეობს, მეზახეობას, ყურძნის გასე-
ნებას, ხორბლისა და ქერის მოყვანას. პურს იღებდნენ
რკინის ნამგლებით. ხორბლის მარაგებს ინახავდნენ
კერამიკულ ქვევრებში და სპეციალურ ორმოებში.
ხორბალს ძირითადად ფქვამდნენ ქვის საფქვავეებით.
ასევე ქვის ხელის საფქვავესაც იყენებდნენ.

ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნიდან
ალბანელებმა დაიწყეს წყლის წისქვილების გამოყე-
ნება. მეურნეობის ძირითად ნაწილს შეადგენდა
მეყურძნეობა – მევენახეობა და ღვინის წარმოება.

ალბანეთში გამოჰყავდათ უამრავი საქონელი
როგორც პირუტყვი ასევე ცხვრები, ჰყავდათ უამ-
რავი ცხენის ჯოგები.

ცხენებს ფართოდ იყენებდნენ სამხედრო საქმეში.
შექმნილი იყო ცხენოსანთა ჯარი.

მნისვნელოვანი ადგილი ეკავა ასევე მეთევზეობას.
კასპში იჭერდნენ თევზს ამარილებდნენ და აშრობ-
დნენ მას. აქლემებით გადაჰქონდათ სხვადასხვა
ქალაქებში. თევზის ქონისგან ამზადებდნენ ზეთს,
შიგნეულობიდან კი წებოს.

ხელოსნობა და ვაწრობა. ალბანეთის ტერიტო-
რიაზე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩ-
ენილი იქნა უამრავი შრომის იარაღები, იარაღები,
ყოფითი საგნები, მოსართავეები და ა.შ.

ალბანეთის ქალაქებში განვითარებული იყო სხვ-
ადასხვა სახის ხელობები. პროფესიონალი ხელოს-
ნები ძირითადად ქალაქებში მუშაობდნენ.

ალბანეთში ფართოდ იყო განვითარებული მეტალის
დამუშავება. ალბანეთის მდიდარი წიაღისეულების
არსებობა ხელს უწყობდა ამ დარგის განვითარებას.

ხელოსნები ამზადებდნენ სხვადასხვა სახის
იარაღებს (ჯავსნებს, ხმლებს, ხანჯლებს, შუბებისა

რკინის ნამგალი

ალბანური
იარაღები

მოსართავი საგანი –
მძივები

თიხის ჭურჭელი

და ისრების ბოლოებს), შრომით იარაღებს (ნაჯახებს, ნამგლებს, მაკრატლებს, და სხვა), მოსართავ საშუალებებს (საყურეებს, სამაჯურებს, მძივებს და სხვა).

ალბანეთში ასევე განვითარებული იყო კერამიკული წარმოება. არქეოლოგიური გათხრებები გვაჩვენებენ რომ, ყოფასი ალბანელები ფართოდ მოიხმარდნენ კერამიკულ ნაკეთობებს. ხელოსნები ამზადებდნენ თიხისგან სამსენებლო მასალებს (კრამიტებს, აგურებს), სხვადასხვა სახის ჭურჭელს, ცხოველებისა და ადამიანის ფორმებს. თიხის ჭურჭელს ისინი რთავდნენ ცხოველისა და ადამიანების ფიგურებით, სხვადასხვა გეომეტრიული ფიგურებით. ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში ალბანელებმა

დაიწყეს შუშის ჭურჭლის გამოშვება ადგილობრივი მასალით.

ალბანეთის შექმნის შემდეგ ალბანეთში გამოჩნდა **ბეჭდები**. ბეჭდებს ამზადებდნენ და ატარებდნენ თითებზე როგორც მოსართავს. ამ ბეჭდების ქვებზე გამოსახული იყო სხვადასხვა რელიგიური სცენა. ბეჭდებით ამტკიცებდნენ დოკუმენტებს, ლუქავდნენ კარებებსა და ჭურჭლებს, რომელნიც სავსენი იყვნენ სხვადასხვა პროდუქტებით.

ალბანეთში განვითარებული იყო ასევე ქსოვა და ქარგვა. მქსოველები ქსოვდნენ ცხვრისა და აქლემის მატყლისგან დამზადებული ძაფებით.

სადებავეების დამზადების ხელობა, ტყავის გამოყვანის საქმე, მედურგლეობა, მეწაღეობა და სხვა სახის ხელობები, რომელნიც არსებობდნენ ალბანეთში აკმაყოფილებდნენ მოსახლეობის მოთხოვნას. სახელმძღვანელო ჩამოყალიბებამდე მოსახლეობა ვაჭრობაში ძირითადად ეწეოდა ნატურალურ გაცვლას.

სახელმწიფოს ჩამოყალიბების შემდეგ შიდა და საგარეო ვაჭრობა გაიზარდა.

ალბანეთის სახელმწიფოში ვაჭრობის დროს კი უკვე ფართოდ გამოიყენებოდა მონეტები. შამახაში, გაბალაში აღმოჩენილი განძები ვერცხლის მონეტებისგან შედგებოდნენ.

ალბანეთის ტერიტორიაზე აღმოცენილი ყველაზე ძველი მონეტები **ალექსანდრე მაკედონელის სახელით მოჭრილი მონეტები არიან**. იმის გამორომ, ჩამოტანილი მონეტები ვერ აკმაყოფილებდნენ ვაჭრობის ბრუნვას ალბანეთის სახელმწიფო **ძვ.წ. III საუკუნის პირველ ნახევარში** იძულებული გახდა თავისი საკუთარი მონეტები მოეჭრა. ასევე სახელმწიფოში მოძრაობდა სხვა სახელმწიფოს მონეტებიც.

ქალაქები. ძვ.წ. I ათასწლეულის ნახევარში შეიქმნა პირველი პირობები ქალაქების შესაქმნელად. ქალაქების შექმნაში დიდი როლი შეიტანა ხელოსნობის განვითარებამ. ძველი ქალაქები შენდებოდნენ საქარავნო გზებზე, რელიგიურ ტაძრების გარშემო, ასევე ცალკეულ ქალაქებს მეფეები აფუძნებდნენ. ქალაქების შესაქმნელად ირჩეოდა ხელსაყრელი პირობები – გეოგრაფიულად სასარგებლო ადგილებში, მტრებისგან თავდასაცავად ქალაქების გარშემო აშენდნენ თავდაცვით კედლებს და თხრიდნენ ყრმა არხებს.

თავის ნაწარმოებში სტრაბონი ახსენებს ალბანურ ქალაქებს **აინიანასა და ანარიაკას**. რომელი ავტორი **პლინიუსი** სწერდა რომ, ალბანეთის მთავარ ქალა-

მონეტები, რომელიც გამოიყენებოდა ალბანეთში

ანტიკური ხანის კედლის ნარჩენები გალატეპეში (ყარაბაღი)

ქად ითვლებოდა **კაბალაკა** (ეხლანდელი გაბალა). **კლავდიუს პტოლემე** 29 ალბანურ ქალაქში გამოარჩევს გაბალასა და შამახას. მინგაჩევირში, გაბალაში, შამახაში, დერბენტში, ტორპაგალეში და სხვა ქალაქებში ჩატარებული იყო არქეოლოგიური გათხრები. ამ გათხრების შედეგად აღმოჩენილი ნივთების საფუძველზე შესწავლილ იქნა ალბანეთის ისტორია და ქალაქების კულტურა.

კითხვები და დავალებები

1. აღწერეთ ალბანეთის ყოფითი ცხოვრება.
2. როგორ იყო განვითარებული მეტალის დამუშავება ალბანეთში?
3. როდის შეიქმნა ბეჭდები? რაში გამოიყენებოდნენ ისინი?
4. კიდევ რომელი ხელობის დარგები იყო განვითარებული ალბანეთში?
5. რა სახის სიახლეები იქნა შემოტანილი ვაჭრობის განვითარებისათვის?
6. რომელი ქალაქები არსებობდა ალბანეთში?
7. რის საფუძველზე შევისწავლით ალბანეთის ქალაქების კულტურას?

შეადარეთ ატროპატენისა და ალბანეთის მოსახლეობის ყოფითი ცხოვრება.

ხელის წისქვილი, მონეტების განძი, კაბალაკა

§ 21. ალბანელების ბრძოლა უცხოელ დამფყრობლებთან

ძვ.წ. II საუკუნეში რომი გადაიქცა ყველაზე ძლიერ სახელმწიფოდ ხმელთაშუა ზღვის ბასეინში.

რომაელები სცდილობდნენ ალბანეთისა და კასპიის ზღვის სანაპიროს დაპყრობას. ეს იყო იმით გამოწვეული რომ, სავაჭრო გზები ინდოეთიდან გადიოდა ამ ტერიტორიებზე.

ამ მიზნით რომაელი მხედართმთავარი პომპეუსი დაესხა ალბანეთს. ალბანელებმა რომაელებს გაუწიეს წინააღმდეგობა. ალბანეთში შემოჭრილი პომპეუსი იძულებული გახდა გამოეზამთრა მტკვრის სანაპიროზე. მან დაჰყო თავისი ჯარი სამ ნაწილად. ერთერთს თვითონ ჩაუდგა სათავეში ორს სხვას დაუნიშნა მეთაურები.

ალბანეთის მეფე ოროისმა მიიღო გადაწყვეტილება სამივე რაზმზე ერთდროულ თავდასხმაზე. ამ ბრძოლაში ალბანელებს 40 ათასი ჯარისკაცი ჰყავდა.

ძვ.წ. 66 წლის დეკემბერში მტკვრის სანაპიროზე მოხდა შეტაკება. ამ ბრძოლაში რომაელებმა გაიმარჯვეს. რომაელებმა ზავი დაუდეს ალბანეთს. პომპეუსი თავისი ჯარით კი იბერიაზე გააგრზელა ლაშქრობა. ალბანელები მისდევდნენ რომაელებს რითიც უქმნიდნენ რთულ და მძიმე სიტუაციას მათ. ამიტომაც **ძვ. წ. 65 წელს** პომპეუსმა ახალი ჯარით კვლავ დალაშქრა ალბანეთი. ალბანელები დახვდნენ მას მდინარე **განიხთან**. ალბანურ ჯარს ხელმძღვანელობდა ოროისის ძმა **კოზისი**. ამ ბრძოლაში პომპეუსმა გამოიყენა ეშმაკობა. მან განალაგა ჯერ ცხენოსანი ჯარი, ხოლო ფარისნ ფეხოსნებს უბრძანა ჩამუხლულიყვნენ და ჩუმად მჯდარიყვნენ. ასე უნდოდა ალბანელების ხაფანგში შემოტყუება. ალბანეთის კავალერია შეტევაზე გადავიდა. რომაულმა ცხენოსნებმა უკან დაიხიეს და გაიშალენ ფლანგებზე. რომაელმა ფეხოსნურმა ჯარმა შეუტია ალბანურ ცხენოსნებს და მოაქცია ისინი ალყაში. მოხდა სისხლისმღვრელი ბრძოლა. ბრზოლაში კოზისი და პომპეუსი პირისპირ შეხვდნენ ერთმანეთს. კოზისის შუბი მოხვდა პომპეუსის აბჯარს და ძირს დაეცა. პომპეუსის შუბმა კი განგმირა

ოროისი

კოზისი

დომიციანე

კოზისი. ამ ბრძოლაში რომაელებმა კვლავ გაიმარჯვეს.

გადარჩენილი ალბანელები ტყეებში შეიმალნენ. პომპეუსის ბრძანებით ტყეები გადაწვეს. იქ დამალული ჯარისკაცები დაიღუპნენ.

რომაელების წინააღმდეგ ასევე ქალებიც მომზდნენ. ალბანელი ქლების მამაცობამ გააკვირვა რომაელები.

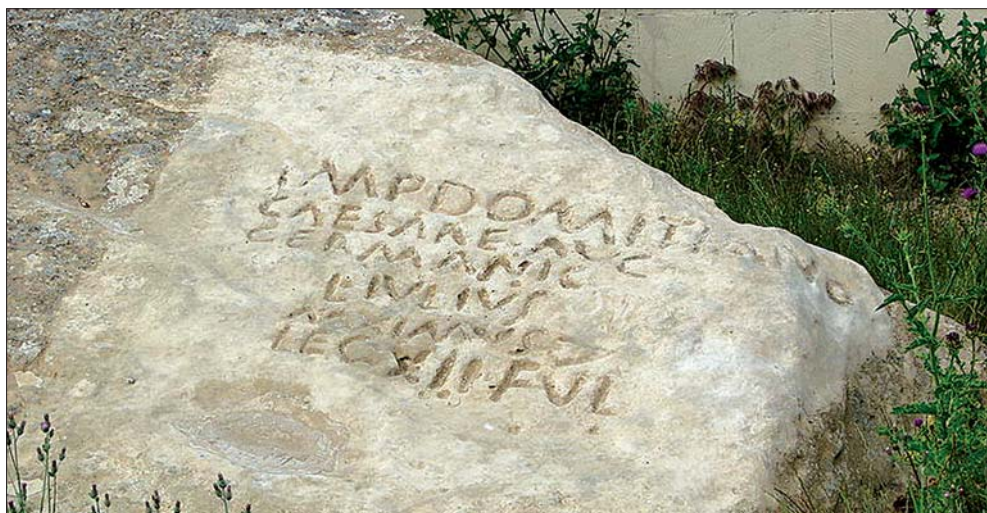
პომპეუსმა მოითხოვა ალბანეთის მისვლა მის ბანაკში. ოროისი არ გამოცხადდა პომპეუსთან. მან გაუგზავნა საჩუქრები და ზავის წინადადება. პომპეუსმა მიიღო ოროისის წინადადება.

მალე პომპეუსი დაიძრა ალბანეთის შიდა ტერიტორიებისკენ. მაგრამ ალბანელები უწყევდნენ გამრისხებულ წინააღმდეგობას. სიტუაციის სიმძიმეების გათვალისწინებით იგი იძულებული გახდა შეეწყვიტა ლაშქრობა.

რომაელი მხედართმთავრის ანტონიუსის ლაშქრობა აღმოსავლეთში. ძვ.წ. 36 წელს რომის ჯარმა ანტონიუსის მეთაურობით დალაშქრა აღმოსავლეთი. თვითონ ანტონიუსი ეგვიფტეში გაემართა. მან დატოვა თავისი ჯარის ნაწილი მხედართმთავრის კანიდიუსის მეთაურობით აზერბაიჯანის სამხრეთ დასავლეთში. **პლუტარქე** სწერდა: „კანიდიუსმა ... დაამარცხა რა იბერების და ალბანების მეფე, მიაღწია კავკასიას“.

გოზუსტანში ბეიუკდაშის მთის ძირში აღმოჩენილია ლათინური წარწერა. მასში ნათქვამის: „იმპერატორი დომიციანე ცეზარი ავგუსტუსი გერმანიკი. ლუციუსი იულიუს მაქსიმი, ელვისებური ლეგიონის XII ცენტურიონი“.

დომიციანი იყო რომის იმპერატორი. წოდება „გერმანიკი“ მან მიიღო ძვ.წ. 83 წელს. ეს ნიშნავს რომ, გოზუსტანის წარწერა გაკეთებულია ძვ. წ. 84–96 წლებში. II საუკუნის პირველ ნახევარში რომის იმპერატორი ადრიანე ალბანელ მეფებთან ამყარებს მეგობრულ ურთიერთობებს, უგზავნის მათ ძვირფას საჩუქრებს. ესეთი თბილი ურთიერთობები რომსა და ალბანეთს შორის გრძელდებოდა III საუკუნის შუამდე. ალბანეთი და რომი ერთმანეთთან მჭიდრო კულტურულ – ეკონომიკურ ურთიერთობებს ანხორციელებდნენ.

გობუსტანის ნაწერი

ალანური ტომების თავდასხმები აზერბაიჯანზე.
ალანური ტომები ცხოვრობდნენ ალბანეთის ჩრდილოეთით. დერბენტის გასასვლელიდან ისინი შემოდიოდნენ ალბანეთში და იძროდნენ სამხრეთისკენ. გზად ისინი მარცვამდნენ და სპობდნენ **ყველაფერს**. **ჩვენი წელთაღრიცხვის I–III საუკუნეებში** ალანები ხშირად ესხმოდნენ თავს ალბანეთსა და ატროპატენას.

ერთ-ერთი ყველაზე დიდი და ფართომასშტაბიანი ალანური თავდასხმა ალანებმა განახორციელეს **72–74 წლებში**.

კატაკომბური სამარხები (მიწისქვეშა აკლდამები) ალბანეთის ტერიტორიაზე დაკავშირებული ალანებთან. ეს კატაკომბები შესწავლილნი იქნენ მინგეჩავირსა გაბალაში. ისინი მიეკუთვნებიან ჩვენი წელთაღრიცხვის I–III საუკუნეებს.

კატაკომბებში მიცვალებულებს მარხავდნენ დიდ ქვევრებში და ხის ყუთებში. საფლავებში სდებდნენ ყოფით ჭურჭლებს, იარაღებს, შრომის იარაღებს, მოსართავ საგნებს.

კულტურული განვითარების დონის შედარებით ალბანელები უფრო მაღლა იდგნენ ვიდრე ალანები. ალბანელები ახდენდნენ დიდ კულტურულ გავლენას ჩრდილო მეზობლებზე. არქეოლოგიური მასალები ასევე ამტკიცებენ ამას.

კითხვები და დავალებები

1. |რა მიზნით ლაშქრობდა რომი არმოსავლეთისკენ ძვ. წ. II საუკუნეში?
2. როგორ ფიქრობთ, შესძლო თუ არა ალბანეთმა თავისი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება ძვ. წ. I საუკუნეში? 3. მოიყვანეთ მაგალითები.
3. რა აღმოჩენა მოწმობს რომაელთა ყოფნას აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე?
4. ვის მიეკუთვნება კატაკომბური სამარხები აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე და რომელ რაიონებში იქნენ ისინი შესწავლილნი?
5. აღწერეთ პომპეუსის ლაშქრობები ალბანეთზე და გვჩვენეთ რუკაზე.

შეადგინეთ მოთხრობა თემაზე „როგორ ომობდნენ ალბანელები უცხოელ დამპყრობლებთან?“

პომპეუსი, ოროისი, კოზისი, გობუსტანის წარწერა, კატაკომბები

§ 22. ალბანეთის კულტურა

ძველი ალბანური კულტურა შესწავლილ იქნა გაბალაში, მინგაჩევირში, ისმაილიში და სხვა აზერბაიჯანის რაიონებში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი კულტურულ-მატერიალური ძეგლების საფუძველზე. გათხრების შედეგად აღმოჩენილია უამრავი მატერიალური ძეგლები : სამარხები, აკლდამები, სხვადასხვა სახის ნაგებობანი და სხვა. ანტიკური ხანის ავტორების ნაშრომებში აღწერილია ალბანეთის კულტურა. ალბანეთში განვითარებული იყო ქალაქების კულტურა. ალბანურ ქალაქებში განვითარებული იყო სხვადასხვა სახის ხელობები-მეტალის დამუშავება, ქსოვა, მეთიხეობა და ა.შ. მნიშვნელოვნად განვითარებული იყო ვაჭრობა. ალბანელები ვაჭრობდნენ სხვადასხვა სახელმწიფოებთან.

ალბანეთის კულტურაზე დიდი გავლენა ჰქონდა ასევე ბერძნულ კულტურასაც.

არქიტექტურა. ალბანელი ხუროთმოძღვრები აშენებდნენ დიდ საზოგადო ნაგებობებს, თავდაცვით ციხე – სიმაგრეებს. ასაშენებლად კი ადგილობრივი წარმოების მასალებს იყენებდნენ.

სახელმწიფოს დედაქალაქი – გაბალა შემოფარგლული იყო მიწის თხრილითა და მიწის ნაყარით. გათხრების შედეგად აღმოჩენილ სახლებს საძირკველი რიყის ქვისა ჰქონდათ ხოლო კედლები ალიზით იყო ნაშენები.

ერთ-ერთ ესეთ საზოგადოებრივ ნაგებობას გააჩნდა დიდი დარბაზები, ვერანდები და შედარებით პატარა ოთახები და კორიდორები. ყოველ დარბაზში იყო ნათალის ქვისგან დამზადებული პოსტამენტი, რომელზეც ხის კოლონა იდგა. სახურავი კი **კრამიტით*** იყო გადახურული.

დამწერლობა. კულტურულ განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი დამწერლობამ შეიტანა.

ოვალური გეგმის
შენობიანი ნაგებობის
ფუნდამენტი
(გაბალა)

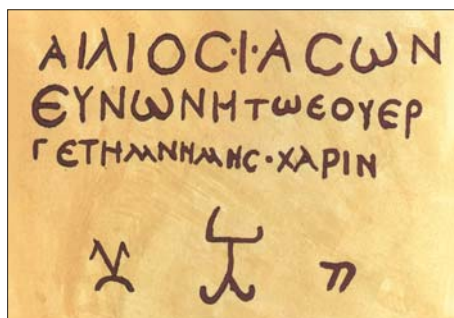
ბრინჯაოს ისრის
ბოლოები

ბრინჯაოს
ალეზარდები

***კრამიტი** – თიხის დაფა, გამოიყენება სახლის გადასახურად.

ბერძნული წარწერა

ალბანეთის მოსახლეობა იცნობდა დამწერლობას ჯერ კიდევ ძვ. წ. I ათასწლეულის ნახევარში, როდესაც აქამენიდთა სახელმწიფოს შემადგენლობაში იყვნენ. ანტიკური ავტორები მოიხსენებენ რომ,

ალბანელი მეფე ოროისი და პომპეუსი ძვ. წ. I საუკუნის 60 -ან წლებში ერთმანეთს წერილებს უგზავნიდნენ.

ძვ. წ. I ათასწლეულის ბოლოს ზოგიერთ კერამიკულ საგანზეც არის წარწერები.

შეკის რაიონის **ბეიუკ დეხდეს** დასახლებაში აღმოჩენილია ძვ. წ. II საუკუნის საფლავის ქვა, რომელზეც არის ბერძნული წარწერა. ეს ქვის ძეგლი ეკუთვნის ბერძნებს. ეს ფაქტი

მეტყველებს იმაზე რომ, ალბანელები იცნობდნენ ბერძნულ დამწერლობასაც. ბერძნულთან ერთად ალბანელები იცნობდნენ ლათინურ დამწერლობასაც და ყველა სხვასაც რაც კი გამოიყენებოდა ახლო აღმოსავლეთში.

რელიგია. ძველი ალბანელები იყვნენ **კერპთაყვანისმცემლები**. აქ ფართოდ იყო გავრცელებული ცის სხეულებისა და მნათობებთა თაყვანისცემა. სტრაბონი სწერდა რომ, ალბანელები ეთაყვებოდნენ ცის ღმერთებს – ზევსს, მზეს – ჰელიოსს, მთვარეს – სელენას.

გათხრების შედეგად საფლავებში აღმოჩენილია ქვის სტატუები. ეს ქვის გამოსახულებები დაკავშირებულნი იყვნენ ადგილობრივი მაცხოვრებლების რელიგიურ რწმენებთან.

ალბანური კერამიკის ნიმუშები

ალბანეთის ქალაქური კულტურა მაღალ დონეზე იქნა განვითარებული. ეს ხელს უწყობდა სხვადასხვა სახის ხელობების განვითარებას. ასევე არქიტექტურის განვითარებას.

მოხატული
ჭურჭლის
ნიმუშები
(გალატეპე,
ყარაბაღი)

სუნამოს შუშის
ფლაკონი
(გალატეპე, ყარაბაღი)

კითხვები და დავალებები

1. რის საფუძველზე იქნა შესწავლილი ძველი ალბანეთის კულტურა?
2. დაასახელეთ ძველი ალბანეთის არქიტექტურის თავისებურებანი.
3. აღწერეთ ქალაქი გაბალა.
4. რომელ წყაროებში გამოიხატება ძველი ალბანელი ხელოსნების ოსტატობა?
5. როდიდან არსებობდა დამწერლობა ძველ ალბანეთში?
6. რომელ ღმერთებს ეთაყვანებოდნენ ძველი ალბანელები?
7. კიდეც რომელ დამწერლობებს იცნობდნენ ძველ ალბანეთში?
8. რა გავლენა იქონია რელიგიურმა შეხედულებებმა ძველი ალბანეთის კულტურაზე?

შეადარეთ ალბანეთის და ატროპატენას კულტურა.

დამწერლობა, ქვის ქარწერები, ზევსი, ჰელიოსი, სელენა

შემაჯამებელი კითხვები და დავალებები

1. რომელი ტომებისაგან შესდგებოდა ალბანეთი?
2. რა შეგიძლიათ სთქვათ მოსახლეობის ენაზე?
3. როდის შეიქმნა ალბანეთის სახელმწიფო?
4. მანას სახელმწიფოს შექმნიდან რამდენი საუკუნის შემდეგ შეიქმნა ალბანეთის სახელმწიფო?
5. აღწერეთ ალბანეთის სახელმწიფოს ტერიტორია და გვაჩვენეთ რუკაზე.
6. რის საფუძველზე იქნა შესწავლილი ალბანეთის მოსახლეობის კლასებად დაყოფა?
7. რის საფუძველზე ამტკიცებენ რომ, ალბანეთში არსებობდა ცენტრალიზებული სახელმწიფო?
8. როგორი საზოგადოებრივი წყობა არსებობდა ალბანეთში?
9. აღწერეთ ალბანელი ჯარისკაცი.
10. ვენას დიაგრამის მეშვეობით აღწერეთ ალბანეთისა და მანას სახელმწიფოებისათვის დამახასიათებელი თავისებურებანი.
11. როგორ ფქვავდნენ ალბანელები ხორბალს ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეში?
12. რა წყაროებიდან ვიღებთ ინფორმაციას ალბანეთის უხვმოსავლიანობისა და მოსახლეობის საქმიანობის შესახებ ძვ.წ. IV–III საუკუნეებში?
13. რა მიზნით აშენებდნენ ალბანელები ცხენების ჯოგებს?
14. რატომ ეკავა მეთევზეობას ალბანეთში მნიშვნელოვანი ადგილი?
15. აღწერეთ ალბანელი ოსტატების მუშაობის პროცესი.
16. რა იყო ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი საშინაო და საგარეო ვაჭრობის განვითარებისათვის?
17. რა შეგიძლიათ სთქვათ პირობებზე, რომელმაც განაპირობა ქალაქების შექმნა ალბანეთში?
18. აღწერეთ ბრძოლები, რომელნიც რომსა და ალბანეთს შორის მოხდა.
19. რა შედეგით დამთავრდა ანტონიუსის აღმოსავლური ლაშქრობა და რა გავლენა დატოვა ამ ლაშქრობამ?
20. როდის ახდენდნენ ალანები ატროპატენაზე და ალბანეთზე თავდასხმებს?
21. აზერბაიჯანის რომელ რეგიონებში იქნა შესწავლილი კატაკომბები? გვაჩვენეთ რუკაზე.
22. რომელი ტერიტორიების ძეგლების საფუძველზე იქნა შესწავლილი ალბანეთის კულტურა? გვაჩვენეთ რუკაზე.
23. ისტორიულ მატერიალური ძეგლების საფუძველზე აღწერეთ ალბანური კულტურისა და არქიტექტურის განვითარება.
24. როგორი იყო ალბანელების რელიგიური შეხედულებები?

აზერბაიჯანის მიწები სასანიდთა იმპერიის შემადგენლობაში

§ 23. ატროპატენა სასანიდთა იმპერიის შემადგენლობაში

ფეოდალური ურთიერთობის ჩამოყალიბება აზერბაიჯანში. III–IV საუკუნეებში აზერბაიჯანში დაიწყო ფეოდალური – ეკონომიკის ჩამოყალიბება. როგორც ჩრდილოეთში ასევე სამხრეთში ფეოდალიზმის განვითარება დაიწყო თანაბრად.

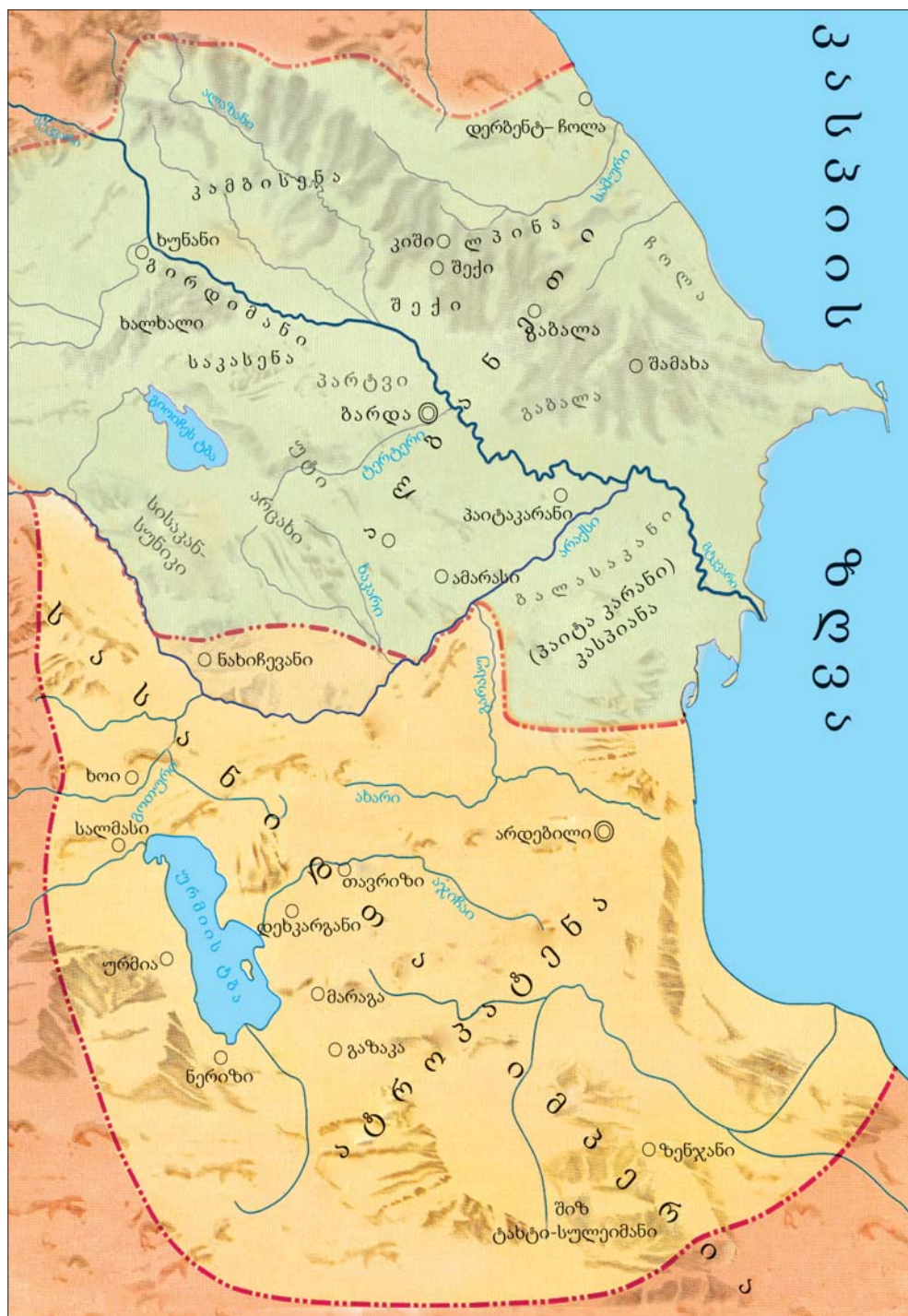
პირველი ფეოდალური ურთიერთობები ჩამოყალიბდა ჯერ კიდევ მონადმფლობელობის ხანაში.

რკინისგან დამზადებული შრომის იარაღები ხელს უწყობდნენ შრომის ნაყოფიერების გაზრდას როგორც მიწადმოქმედებაში ასევე ხელოსნობასაც. იზრდებოდა სათესი მიწები. გაჩნდა ახალი სახის ხელოვნები და განვითარდა უკვე არსებულები.

თანდათანობით მიწის საკუთრებამ მიიღო სულ უფრო ახალი დამახასიათებელი სახე. ადრე მიწები ეკუთვნოდათ მეფეებს, ქურუმებს, ცალკეულ მონადმფლობელებს. ასევე არსებობდა მეფის მიწები, რომელსაც ფლობდნენ განსაკუთრებული დამსახურებებისათვის სამხედრო საქმეში და საკარო სამსახურისათვის. ესეთ მიწებს ეწოდებოდათ **ფეოდეები** (მამული), ხოლო მესაკუთრეს ეწოდებოდა – **ფეოდალი** (მემამულე).

ძირითად შემთხვევებში მამულთან ერთად ფეოდალის საკუთრებაში ასევე გლეხებიც გადადიოდნენ. ეს გლეხები იმყოფებოდნენ ამ ფეოდალის დამოკიდებულებაში. გლეხების ნაწილს ეკუთვნოდა თავისი საკარმიდამო და მცირე მეურნეობასაც ფლობდა. მაგრამ ძირითად შემოსავალს ისინი იღებდნენ ფეოდალის მიწაზე მოყვანილი პროდუქციით, რომელსაც თვითონ თესავდნენ და იმკიდნენ. ისინი ამუშავებდნენ ფეოდალის მიწას და აძლევდნენ მას ძირითად მოსავალს, ხოლო მცირე ნაწილს კი თვითონ იტოვებდნენ. მაგის გარდა გლეხები ვალდებული იყვნენ გადაეხადათ გადასახადები შეესრულებინათ სხვადასხვას **მოვალეობა***.

***მოვალეობა** – ვალდებულება, რომელიც ეკისრებოდა მოსახლეობას რაიმე სამუშაოს შესასრულებლად.

ატროპატენა სასანიდთა სახელმწიფოს შემადგენლობაში

გლეხები უხდიდნენ ფეოდალს გადასახადებს ძირითადად ნატურალური სახით – მოსავლით.

გლეხები ასევე ვალდებული იყვნენ ცხენებით მოემარაგებინათ ფეოდალის სამხედრო რაზმი, ლაშქრობის დროს კი დაეკმაყოფილებინად ისინი პროვინციით. ასევე გლეხების მოვალეობაში შედიოდა ციხე-სიმაგრეების, ხიდებისა და სხვა ნაგებობების მშენებლობა.

ატროპატენა და სასანიდები. 224 წელს ერთერთმა პართიელმა დიდგვაროვანთა წარმომადგენელმა, რომელიც სასანიდთა ტომიდან იყო, **არდეშირ ბაბაკანმა** ბოლო მოუღო პართულ სახელმწიფოს. **226 წელს** მან თავისი თავი „**სახინშახად**“ გამოაცხადა. ატროპატენა სახელმწიფო, რომელიც პართიის დამოკიდებულების ქვეშ იყო **227 წელს** სასანიდთა ერთ-ერთ პროვინციად იქცა.

ატროპატენას გააჩნდა ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა. ატროპატენაზე გადიოდა მნისვნელოვანი გზები ინდოეთზე და ჩინეთზე. ატროპატენას დაპყრობა ძალიან მნიშვნელოვანი იყო სასანიდებისათვის.

ატროპატენას მმართვედა სასანიდთა მეფისნაცვალი – **მარზბანი***.

სასანიდთა ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ სახელმწიფოში უფრო გაძლიერდა ფეოდალური ურთიერთობები. სასანიდების დროს მოსახლეობა იყოფოდა ოთხ საზოგადოებრივ ჯგუფად: ქურუმები, ჯარისკაცები, დამწერ-ლები, გადასახადების გადამხდელები. გლეხები, ხელოსნები და ვაჭრები მიეკუთვნებოდნენ გადასახადების გადამხდელებს. მოსახლეობა იხდიდა პიროვნულ (**გეზითს**) და მიწის (**ხარაგი**) გადასახადებს.

***შახინშახი** – მეფეთა მეფე

***მარზბანი** – სახლგრის დამცველი

დს.

რელიგია. სასანიდები გამოიყენებდნენ ზოროასტრიზმს, როგორც უმნიშვნელოვანეს ხელისუფლების იარაღს ხალხის დასამორჩილებლად. ამითომაც, სასანიდთა სახელმწიფოში ზოროასტრიზმი იქცა სახელმწიფო რელიგიად. სასანიდთა მეფემ შაპურ I ბრძანებაც კი გასცა ამ რელიგიის გავრცელების შესახებ ყველა დამორჩილებულ პროვინციაში. ატროპატენას დედაქალაქი გაზაკა კი იმ პერიოდში

კითხვები და დავალებები

1. როგორი სახის ურთიერთობები ჩამოყალიბდა აზერბაიჯანში III–V საუკუნეებში?
2. რა არის ფეოდი?
3. როგორ უწევდნენ ფეოდალები გლეხებს ექსპლუატაციას?
4. როდის იქცა ატროპატენა სასანიდთა პროვინციად?
5. როგორ იმართებოდა ატროპატენა?
6. რა გადასახადებს იხდიდა მოსახლეობა?
7. როგორი იყო მოსახლეობის რელიგიური შეხედულებანი?

შეადგინეთ მოთხრობა თემაზე „ატროპატენას მნიშვნელობა სასანიდთათვის?“

ფეოდალური ურთიერთობები, ფეოდალი, მარზბანი, გეზითი, ხარაგი

§ 24. ალბანეთი სასანიდთა იმპერიის შემადგენლობაში

III–V საუკუნეებში ალბანეთშიც ჩამოყალიბდა ფეოდალური წყობა. ამ პერიოდში ალბანელმა მეფემ ვაჩაგან I (215–255 წწ.) გააერთიანა ალბანეთის ოლქები ერთ ცენტრში. მაგრამ, სასანიდთა სახელმწიფოს შექმნა სერიოზულ საფრთხეს წარმოადგენდა ალბანეთის დამოუკიდებლობისათვის.

სასანიდურ – რომაული ურთიერთობები და ალბანეთი. ისტორიული წყაროების მიხედვით სასანიდთა მეფემ შაპურ I **260 წელს** სასანიდურ – რომაულ ომში დაამარცხა რომაელები. შაპურ I ამცნო ყველა მეზობელ სახელმწიფოებს ამ გამაფხვების შესახებ და მოსთხოვა მათ დამორჩილება. ამ დროს ალბანეთს მმართვედა მეფე **ვაჩე I**. მან არ მოისურვა სასანიდებს დამორჩილებოდა.

მიუხედავად იმისა რომ, ალბანეთი სხვა ქვეყნების მსგავსად შედიოდა სასანიდთა სახელმწიფოში, და

ალბანეთი III–V
საუკუნეებში

ომის დროს ალბანელები ვალდებულნი იყვნენ სამხედრო რაზმებით დახმარებოდნენ სასანიდებს ომის დროს.

262 წელს მეფე შაპურ I ბრძანებით **ნაშგი-რუსტამეს** ტაძრის კედელზე გაკეთდა წარწერები, რომლებშიც ატროპატენასთან ერთად მოხსენებულია ასევე ალბანეთიც თავისი ბალასაკანის ოლქით.

იმ დროს მიდამოებს, სადაც ერთმანეთს უერთდებიან მდინარეები მტკვარი და არაქსი **ბალასაკანს** უძახოდნენ. სხვა წყაროებში ამ ადგილს **პაიტარაკანს** ან **ბელიაგანს (ბეილიაგანს)** უწოდებდნენ. ამ მიდამოების ძირითად მოსახლეობას საკები შეადგენდნენ.

მართალია შაპურ I სიკვდილის შემდგომ, ალბანეთმა აღიდგინა თავისი დამოუკიდებლობა, მაგრამ მალე კვლავ დაკარგა იგი და ისევ სასანიდთა შემადგენლობაში შევიდა.

რომაულ – სასანიდური ომები დიდი ხნის განმავლობაში გრძელდებოდნენ. ამ ომების დროს ალბანეთი ამარაგებდა სასანიდებს ჯარითაც და პროვინციით. ამის მეშვეობით, ალბანელები სცდილობდნენ შეენარჩუნებინად თავიანთი სამშობლოს ერთიანობა.

371 წელს რომაელებსა და სასანიდებს შორის

მომხდარი **ძირავის ბრძოლას** დიდი უარყოფითი გავლენა მოჰყვა ალბანეთისათვის. ამ ბრძოლის შედეგად ალბანეთმა დაკარგა ისეთი ოლქები, როგორიცაა: **უტი, საკასენა, გირდიმანის ველი და კოლტი.**

387 წელს რომსა და სასანიდებს შორის დადებული ზავი შედეგად ალბანეთმა კვლავ დაიბრუნა ეს მიწები.

რელიგია. ალბანეთის მოსახლეობაში შენარჩუნდა ძველი რელიგიური შეხედულებანი (კერპთაყვანისმცემლობა, ცეცხლთაყვანისმცემლობა). **IV საუკუნის დასაწყისიდან** ალბანეთში გავრცელდა ქრისტიანობა. V საუკუნის ბოლოს – VI საუკუნის

ქვის კერპი

დასაწყისში მეფე **ვაჩანაგ III** აიძულა მოსახლეობას ქრისტიანობის მიღება. კერპთაყვანისმცემლები, ცეცხლთაყვანისმცემლები და სხვა რელიგიის მიმდევრებს სდევნიდნენ. იხსნებოდნენ სკოლები, შენდებოდნენ ტაძრები სადაც ქადაგებდნენ ქრისტიანობას.

მაგრამ, ამის და მიუხედავად, ქრისტიანობამ ვერ გაუშვა ფესვები ალბანეთში. ეს რწმენა გავრცელდა მხოლოდ რამოდენიმე მთის ოლქში.

ალბანური ძეგლი ამარასი არის აზერბაიჯანის რესპუბლიკის **ხოჯავენდის რაიონში**. თავის დროზე აქ იქნა დაკრძალული ალბანელი რელიგიური მოღვაწე და ამის შემდეგ ეს ტაძარი იწვა ალბანელებისათვის წმინდა ადგილად.

ალბანური ძეგლი ამარასი – აღ ოლლანი (აღდგენილი)

კითხვები და დავალებები

1. რატომ უნდა მოემარაგებინა ალბანეთს სასანიდთა ჯარი ჯარისკაცებით და პროვინტით?
2. რატომ იქონია ძირავის ბრძოლამ მძიმე შედეგები ალბანეთისათვის?
3. როდის შესძლო ალბანეთმა დაკარგული მიწების დაბრუნება?
4. რა სახის რელიგიური შეხედულებები გააჩნდათ ალბანელებს?

დასწერეთ ესე „როგორ შესძლო ალბანეთმა თავისი მიწების შენარჩუნება იმის და მიუხედავად რომ, სასანიდთა გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა?“

შაპურ I, ვაჩე I, ძირავი, ქრისტიანობა

უმნიშვნელოვანესი ისტორიული მოვლენები

უძველესი პერიოდი																													
ათასწლეულები																								საუკუნეები					
...	...	...	100	...	...	...	...	...	40	...	...	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
ძველი წელთაღრიცხვა (ძვ.წ.)																								ჩვენი წელთა- ღრიცხვა (ჩვ.წ.)					

უძველესი პერიოდი																													
საუკუნეები																								საუკუნეები					
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
ძველი წელთაღრიცხვა (ძვ.წ.)																								ჩვენი წელთა- ღრიცხვა (ჩვ.წ.)					

1,5 მლნ. წლის წინ – აზერბაიჯანის რტერიტორიაზე გაჩნდა პირველყოფილი ადამიანის ჯოგი.

700 ათასი წლის წინ – აღმოჩენილია ცეცხლის კვალი აზიხის გამოქვაბულში.

ქვედა პალეოლიტის ხანა – გრძელდებოდა პირველყოფილი ადამიანის ჯოგის გამოჩენიდან 100 ათას წლამდე ჩენს წელთაღრიცხვაზე.

	უძველესი პერიოდი																														
	ათასწლეულები																										საუკუნეები				
	...	...	...	100	...	...	...	...	...	40	...	...	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6	
	ძველი წელთაღრიცხვა (ძვ.წ.)																										ჩვენი წელთაღრიცხვა (ჩვ.წ.)				

ქვედა პალეოლიტი

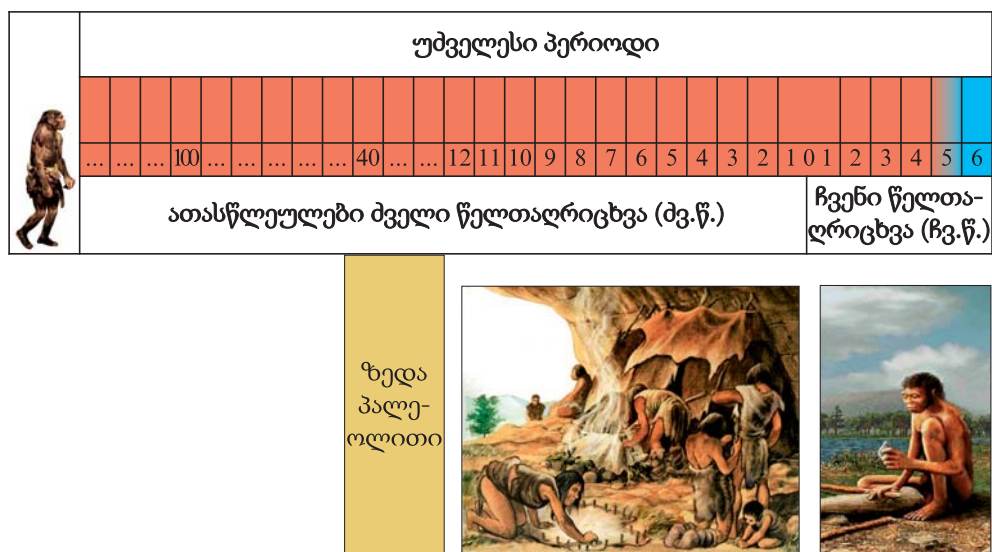

ყვითელი ფერი აღნიშნავს ხანებს, ციფრები ათასწლეულებს, მატერიალური ნიმუშები მიეკუთვნება ამავე პერიოდს.

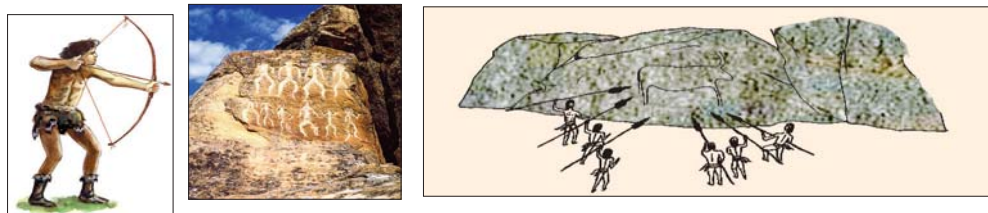
350–400 ათასი წლის წინ – ცხოვრობდნენ აზიხანტროპები.
 100 ათასი წლიდან ძვ. წ. მე – 40 ათასწლეულამდე – შუა პალეოლითის ხანა.

ძვ.წ. 40 ათასწლეულიდან – ძვ.წ. 12 ათასწლეულამდე – ზედა პალეოლითის ხანა

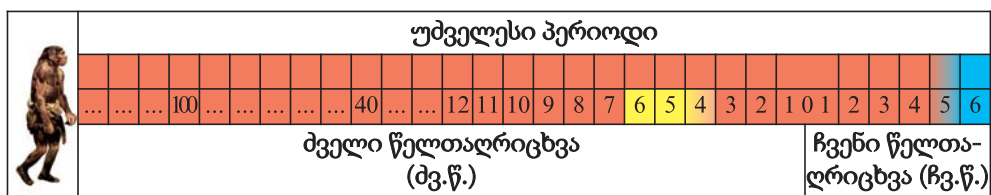
ძვ.წ. XII ათასწლეულიდან – ძვ.წ. VIII ათასწლეულამდე – მეზოლითის ხანა.

ძვ.წ. VII ათასწლეული – ნეოლითის ხანა.

ძვ.წ. VI–IV ათასწლეულები – მოიცავს ენეოლითის ხანას.

ბვ.წ. IV ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან ბვ.წ. III ათასწლეულის ბოლომდე – გრძელდება ადრინდელი ბრინჯაოს ხანა.

ბვ.წ. III ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან – აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე ჩნდება სახელმწიფოებრივი გაერთიანებები.

ბვ. წ. XXIII საუკუნიდან – იქმნება ლულუბიელთა სახელმწიფო გაერთიანება.

უძველესი პერიოდი																													
საუკუნეები																										საუკუნეები			
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
ძველი წელთაღრიცხვა (ძვ.წ.)																										ჩვენი წელთა- ღრიცხვა (ჩვ.წ.)			

ბვ.წ. III ათასწლეულის მეორე ნახევრი – კუთიელების სახელმწიფოს შექმნა.

ბვ. წ. XXII საუკუნის დასაწყისი – კუთიამ დაასრულა აქადური სახელმწიფოს არსებობა.

ბვ. წ. XXII საუკუნის ბოლო – კუთიელთა მმართველობას მესოპოტამიაში ბოლო მოეღო.

უძველესი პერიოდი																												
საუკუნეები																							საუკუნეები					
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2				1		
ძველი წელთაღრიცხვა (ძვ.წ.)																							ჩვენი წელთა- ღრიცხვა (ჩვ.წ.)					
																							1	2	3	4	5	6

ბვ.წ. III ათასწლეულის ბოლო – ლულუს სახელმწიფოს დაშლა.

ბვ.წ. III ათასწლეულის ბოლოდან ბვ.წ. II ათასწლეულის შუამდე – შუა ბრინჯაოს ხანა.

ბვ.წ. III ათასწლეული – სამხრეთ აზერბაიჯანის მოსახლეობა იცნობდა ლუსმულ დამწერლობას.

ბვ.წ. II ათასწლეულის ბოლო – ასურეთის სახელმწიფო ესხმის ურმიის მიწებს.

ბვ.წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან – ბვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისი – გვიანი ბრინჯაოს – ადრინდელი რკინის ხანას მოიცავს.

ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლო – ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისი – პირველყოფილი თემური წყობილების დაშლის დაწყება.

ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისი – ძველ აზერბაიჯანში პირველი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება.

ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისი (ძვ.წ. IX საუკუნემდე) – მანას სახელმწიფოს ჩამოყალიბება.

ძვ.წ. 740-719 წწ. – ირანზუს მმართველობა მანასი.

ძვ.წ. VII საუკუნე – მანა არღვევს კავშირს ასურეთთან.

ძვ.წ. VII საუკუნის ნახევარი – ისკითთა სახელმწიფოს შექმნა.

ძვ.წ. 650 წ. – ასურეთის მეფე აშურბანიფალი დაესხა მანას.

ძვ.წ. 625 -585 წწ. – კიკასარის მმართველობა მიდიაში.

უძველესი პერიოდი																										
საუკუნეები																					საუკუნეები					
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1			
ძველი წელთაღრიცხვა (ძვ.წ.)																					1	2	3	4	5	6
																					ჩვენი წელთაღრიცხვა (ჩვ.წ.)					

ძვ.წ. VI საუკუნის დასაწყისი – ისკითთა სახელმწიფოს დაცემა.

ძვ.წ. 593 წელს – მანას სახელმწიფომ დაკარგა დამოუკიდებლობა.

ძვ.წ. 585-550 წწ. – ასტიაგეს მმართველობის წლები მიდიაში.

ძვ.წ. 550 წელს – მიდიის სახელმწიფოს დაცემა, აქამენიდთა სახელმწიფოს დაარსება.

ძვ.წ. 530 წელი – კიროს II ლაშქრობა მასაგეტების წინააღმდეგ.

უძველესი პერიოდი																									
საუკუნეები																		საუკუნეები							
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		
ძველი წელთაღრიცხვა (ძვ.წ.)																		1	2	3	4	5	6	ჩვენი წელთაღრიცხვა (ჩვ.წ.)	

ძვ.წ. 336-323 წწ. – ალექსანდრე მაკედონელის მმართველობის წლები.

ძვ.წ. 331 წელს – ბრძოლა გავგამელებთან.

ძვ.წ. 330 წ. – აქამენიდთა დინასტიის დაცემა.

ძვ.წ. IV საუკუნე – აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე დაიწყო პირველი ერთიანი თურქული ხალხის ჩამოყალიბება.

ძვ.წ. IV საუკუნის 20 წლებში – ატროპატი გახდა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მმართველი (ატროპატენის ან მიდიის ატროპატი).

ძვ.წ. III საუკუნის შუა – შეიქმნა პართიის სახელმწიფო.

ბე.წ. 38 წელს – რომაელმა მხედართმთავარმა ანტონიუსმა აღმოსავლური ლაშქრობა მოაწყო.

387 წელს – ზავის დადება რომსა და სასანიდელებს შორის, ალბანეთში დაიბრუნა დაკარგული მიწები.

VII საუკუნე – ისტორიკულ წყაროებში ატპაპატენა პირველად ახსენეს
სიტყვა „აზერბაიჯანი“ არაბთა დაპყრობების შემდეგ.

აზერბაიჯანის ისტორიის მოკლე ჩანაწერები

ლულუბიელები. ურმიის ტბის სამხრეთში შეიქმნა ლულუბიელთა ტომთა კავშირი. ლულუბიელები ასევე სუსა და თურუქებთან ერთად გამოვიდნენ ისტორიულ არენაზე. ძვ.წ. XXIII საუკუნეში ამ ტომებმა შექმნეს სახელმწიფო გაერთიანება.

ლულუბიელები ეწეოდნენ მესაქონლეობასა და **მშრალ მიწადმოქმედებას***. ისინი იმყოფებოდნენ შუმერული კულტურის გავლენის ქვეშ. ლულუბიელები იყენებდნენ ლურსმულ დამწერლობას. მათ მიწერ-მოწერა ჰქონდათ აქადელებთან.

პირველი დაწმწერლობითი ძეგლი, რომელიც ეკუთვნის ლულუს მეფეებს ძვ.წ. XXIII საუკუნეს მიეკუთვნება. სარინულის კლდეებზე გაკეთებული წარწერები მიეკუთვნება ლულუს მეფეს ანუბანინს. მასში გადმოცემულია რომ, ლულუბიელებს ეკუთვნოდა მიწები ურმიის ტბიდან ბასრას (კენგერის) – სპარსეთის ყურემდე.

ლულუბიელები მესაქონლეობას ეწეოდნენ, მათ ცხენების უამრავი ჯოგები ჰყავდათ

კუთიელთა სახელმწიფო წარმონაქმნი იმართებოდა დემოკრატიული პრინციპებით – მას მმართვედა მეჯლისი უზუცესთა მონაწილეობით.

კუთიელები. კუთიის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდნენ შემდეგი ტომები: სუბარები (სუები), თურუქები, კუმანები, ბარსები, აზერები, ზენგები, და სხვა თურქული ტომები. კუთიელთა სახელმწიფო წარმონაქმნი იმართებოდა დემოკრატიული პრინციპებით.

მეზობელ სახელმწიფოებში ხელისუფლება მამისგან შვილზე გადადიოდა, კუთიელებთან კი ხელისუფლება ირჩეოდა მეჯლისის მიერ, რომელშიც მონაწილეობას იღებდნენ უზუცესები და ტომთა ბელადები.

* მშრალი მიწადმოქმედება – ურწყავი მიწადმოქმედება.

სიტყვა „გუტ“ თურქულ ეტიმოლოგიაში გამოიყენება როგორც „მმართველობა“, „წარმატება“, „სული, სულიერება“. ისტორიულ წყაროებში არის უამრავი ფაქტები რითიც მტკიცდება რომ, კუთიელები თურქული ქარმოშობის ტომებისგან იყო შექმნილი.

ხურიტები. შუმერული წყაროები ამტკიცებენ რომ, ხურიტების სამშობლო სამხრეთ კავკასია იყო. სავარაუდოდ ვანის ტბის მიმდებარე ტერიტორიები, რომელნიც ჩრდილო ზაგროსამდე იწელებოდა. მთიან ადგილებს, სადაც ისინი ცხოვრობდნენ „ხურუმი“ ეწოდებოდა. ხურიტები თურქული წარმოშობისანი იყვნენ. ცნობილია რომ, მანას არსებობის დროს, ხურიტები ცხოვრობდნენ მანაში ურმიის ტბასთან.

არსებობს ცნობები რომ, ხურიტებს ძვ.წ. მე – III ათასწლეულში გააჩნდათ თავისი დამწერლობის კულტურა. ისტორიაში ისინი ნახსენები არიან როგორც წინა აზიის მეოთხე კულტურის მატარებელნი შუმერების, აქადეელებისა და ელამების შემდეგ.

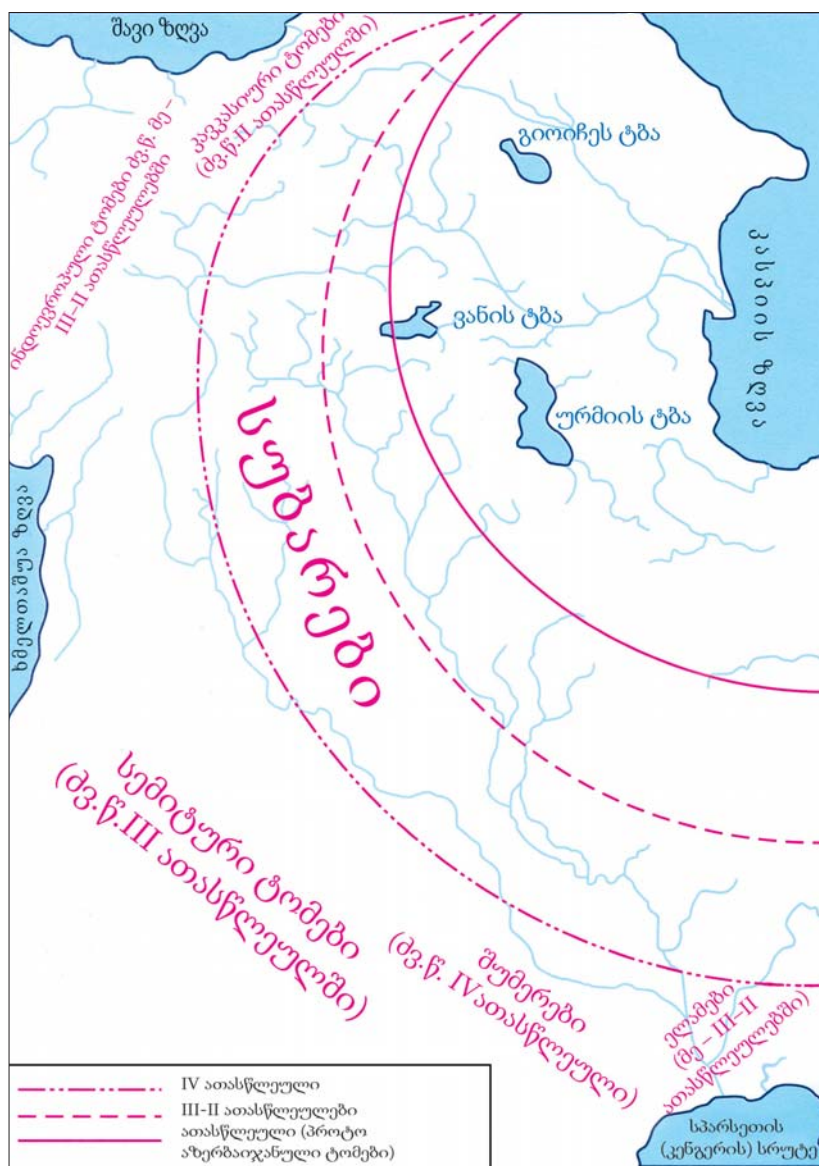
კასიტთა დიდგვაროვნები

კასიტები. ისტორიულ წყაროებში ნახსენებია რომ, ურმიის ტბასთან ასევე კასიტებიც სახლობდნენ, მათ ასევე (კაშუშ) უწოდებდნენ. კასიტები ძირითადად მთიან ადგილებზე სახლობდნენ. ისინი არ შედიოდნენ ნათესავურ კავშირში სხვა ტომებთან.

თურუქები. ისტორიულ წყაროების მიხედვით თურუქები არიან ერთ-ერთი უძველესი სამხრეთ აზერბაიჯანის ტომები. გეოგრაფიული ტერიტორია, რომელზეც თურუქები სახლობდნენ მოიცავს ურმიის ტბიდან ზენჯანამდე.

სუბარები. ძვ. წ. მე – III–II ათასწლეულებში ურმიის ტბასთან ცხოვრობდნენ ასევე სუბარუს ტომები. აზერბაიჯანელი ხალხის გარდა, სუბარები ასევე სხვა თურქულენოვან ხალხებშიც აითქვიფნენ. სუბარები ცხოვრობდნენ ტიგროსსა და ევფრატს შორის.ძვ.წ. მე – II ათასწლეულს სუბართა მიწებზე გაძლიერდა ასურეთის გავლენა. ასურეთის თავდასხმების შედეგად სუბარები დაიშალენ სამ (დასავლურ, შუა და აღმოსავლურ) შტოთ. დასავლეთისაკენ სიარულის პროცესში ისინი აითქვიფნენ იქ მაცხოვრებლებთან. სუბარების ძირითადი ნაწილი ურმიის ტბადან დაიძრა თურქმენეთისაკენ და მერე ციმბირისაკენ. ფიქრობენ რომ, დასახელება ციმბირი ასევე დაკავშირებულია სუბარებთან. შუა ნაწილში

თურქული ეთნოსის განლაგების სფერო წინა აზიასი
და მათი მეზობლები ძვ.წ. IV–II ათასწლეულებში

დარჩენილი სუბარები დასახლდნენ ტიგროსისა და ევფრატის ზედა ნაწილში – დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე, ვანის ტბის დასავლეთში, ბითლისა და დიარბექირს შორის.

ყიმირიელები, ისკითები, საკები.

ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით ძვ.წ. VIII საუკუნეში ყიმირიელები სახლობდნენ შავი ზღვის ცრდილოეთით. საუკუნის ბოლოს ისინი განდევნილები იყვნენ თავიანთი მიწებიდან საკების მიერ. მათი ნაწილი გაემართა ანატოლიაში, ხოლო მეორე ნაწილი კი სამხრეთ კავკასიაში და წინა აზიაში. ადგილმდებარეობის

დასახელების ტოპონიმები შესაძლებლობას გვაძლევს თვალი ვადევნოთ მათ გადაადგილებას. აზერბაიჯანში არსებული დასახელებები – გიმირლი, კემერლი, კემერდარანი, კემერი, გემერლი, კემერგაია და სხვა – არის ყიმირიელების ლაშქრობის სახსოვარი.

ძვ.წ. VII საუკუნეში ყიმირიელების შემდგომ საკებმა დაამყარეს თავიანთი მმართველობა სამხრეთ კავკასიაში და წინა აზიაში. საკების პირველი ხსენებაა ასურულ წყაროებში. საკების კულტურა მათი სახელწიფო წყობილება, ცხენოსნებისგან შემდგარი ჯარი, მათ მიერ ლურსმული დამწერლობაში გამოყენებული თურქულენოვანი სიტყვებისა მოწმობს იმაზე რომ, საკები თურქები იყვნენ. ასურეთის წყაროებში მათ იშგუზებს უწოდებენ.

საკები დიდი ხნის განმავლობაში იყვნენ ხელისუფლებაში. მათ მიერ შექმნილი უდიდესი იმპერია იჭიმებოდა აღმოსავლეთში დიდი ჩინური კედლიდან მდინარე დუნაიამდე დასავლეთში.

მასაგეტები. ძველბერძნული ისტორიკოსი სტრაბონი სწერდა: „აღმოსავლეთში მცხოვრებ ტომებს... მასაგეტები ანუ საკები ეწოდებათ...“

ვარაუდობენ რომ, მასაგეტები ცხოვრობდნენ გილგემჰაისა და დერბენტს შორის. დერბენტის გასასვლელით ისინი ისკითების (საკების) მსგავსად ალბანეთში შემოვიდნენ.

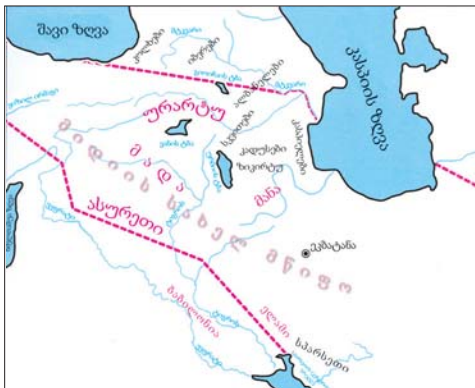

მანელებს მესაქონლეობის დიდი გამოცდილება გააჩნდათ. მეფე ირანზუს მმართველობის დროს მანას საზღვრები ჩრდილოეთით არაქსამდე სამხრეთით მიდიამდე და პარსუამდე იყო გაჭიმული. ურმიის ტბიდან სამხრეთ დასავლეთით განლაგებული ოლქი გილზანიც მანაში შედიოდა ძვ.წ. VII საუკუნემდე მანა ასურეთის მოკავშირე იყო. ძვ.წ. 590 წელს მანა მიდიის სახელმწიფომ დაიპყრო.

მანას მეფეს იანზუს უზახოდნენ. სახელმწიფოს მმართვეაში მეფეს უხუცესთა საბჭო ეხმარებოდა. მაგრამ, ყველაფერი, საშინაო და საგარეო ძალაუფლება მეფის ხელში იყო. სახელმწიფო კურსი ასურულ კურსთან ახლოს იყო. ჯარი მეფის განკარგულების ქვეშ იყო. ომის დროს მეომრები იყენებდნენ შვილდ-ისრებს, ხანჯლებს, ხმლებს, შუბებს, ჩაფხუტებსა და სამხედრო ეტლებს.

ძვ.წ. II ათასწლეულის ბოლოს – I ათასწლეულის დასაწყისში ზაგროსის მთებში იყო რამოდენიმე პატარა საბეკო. მანაში არსებობდა ასეთი ოლქები: გილზანი, ზამუა, ალაბრია, კარალა, ბუმტუ, მესი, სირიკაში, გიზილბუნდა ალათეა, უიშდიში, ზიკერტუ, ანდია, სუბი, სანგიპუტუ, პულუადი და სხვა. მაგრამ, ყველაზე დიდი და განვითარებული მათ შორის ზამუა იყო. ასურელები ხშირად არღვევდნენ საზღვრებს და ესხმოდნენ გილზანს. ძვ.წ. IX საუკუნეში ურარტუმ დაიპყრო გილზანი. ზამუამ გაადიდა თავისი მიწები ურმიის ტბიდან მდინარე კიჩიკ (პატარა) ზაბამდე.

მიდიის სახელმწიფო (ძვ.წ. VII საუკუნის ბოლო მეოთხედი – ძვ.წ. VI საუკუნის შუა)

მიდია. ძვ.წ. I ათასწლეულის დასაწყისში მადელები (მიდიელები) ცხოვრობდნენ მანას სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

ისტორიული წყაროებით ცნობილია რომ, ძვ.წ. VII საუკუნის 70-ან წლებში მიდიის სახელმწიფოს შექმნამდე აზერბაიჯანის ტერიტორიებზე არსებობდა ისკითთა (სკიფური) სახელმწიფო. ასურეთთან ომში მიდიელებმა გაიმარჯვეს და მნიშვნელოვნად გაძლიერდნენ (ძვ.წ. VII საუკუნე). ძვ.წ. VII საუკუნის პირველ წლებში მიდიელებმა დაიპყრეს ურარტუსა და ისკითთა მიწები. ამ

დამარცხების შემდგომ საკები დაბრუნდნე თავიანთ შავი ზღვის ჩრდილოეთ მიწებზე.

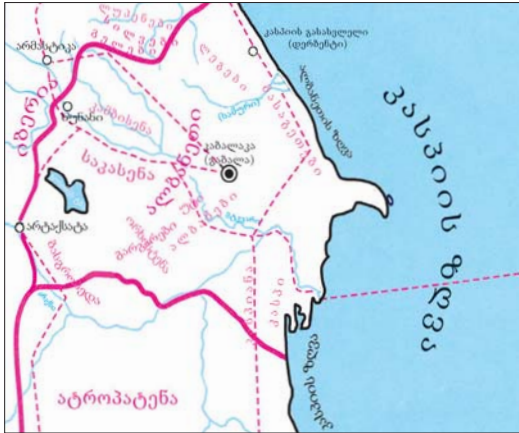
ატროპატენა. ზოგიერთი მეცნიერი უკავშირებს სახელწოდება „აზერბაიჯანს“ ატროპატენას – ატროპატს. სახელწოდება „აზერბაიჯანი“ ასევე უკავშირდება აქ მაცხოვრებელ ტომებს აზებს. ‘ჯამე ათ თაბარიხ’ – ის („ისტორიის კრებული“) ავტორი ფაზლულაჰ რაშიდადდინი და თავრიზელი მუჰამედ ჰუსეინ იბნ ხალაფი ასევე ამტკიცებენ „აზერბაიჯანის“ თურქულ წარმომავლობაზე. მათი აზრით „აზერ“ ნიშნავს „შესადლებლობას“, ხოლო „ბაიგანი“ – „დიდს, უდიდეს“.

ალბანეთი. ძველბერძენი ისტორიკოსი სტრაბონი, რომელმაც მოგვაწოდა პირველი ცნობები ალბანეთზე, სწერს: „ალბანელები ცხოვრობენ მიწებზე იბერებსა და კასპიის ზღვას შორის...“ დასავლეთის მიწები ესაზღვრება მდინარე იორს, რომელიც ანტიკურ ხანაში კამბიზის სახელითაა ცნობილი. ზოგჯერ კი მათ მფლობელობაში არის ალაზნის ველიც (დღევანდელი საქართველოს აღმოსავლეთის ნაწილი). ჩრდილოეთით კავკასიის მთები ესაზღვრება. სამხრეთით თალიშის მთები. სამხრეთ მიწებში გაფანტულნი არიან იბერები. თანამედროვე მეცნიერებაში გავრცელებულია აზრი რომ, ალბანელებს 25 ტომი ეჭირათ დაქვემდებარებაში. ზოგიერთი მეცნიერი ფიქრობს რომ, ალბანელები საკური წარმოსობისა არიან.

ალბანეთის სატომო გაერთიანება შესდგებოდა 26 ტომისაგან. სტრაბონი სწერს: „...ისინი ძნელად შედიან ერთმანეთთან ურთიერთობაში“. ყველა ტომს გააჩნდა თავისი ენა, მაგრამ იმის გამო რომ, თურქებს ეკავად მთავარი პოზიციები საერთაშორისო ენა თურქული იყო. ალბანელები სახლობდნენ მდინარე მტკვრის მარცხენა მიწებზე. მარჯვენაზე კი

ალბანეთი

კასპიელები სახლობდნენ. ზოგიერთი მეცნიერი მათაც ალბანელებად მიიჩნევს. ეთნიკურ განსხვავებებზე ტომებს შორის ისიც მეტყველებს რომ, დაკრძალვის წესებიც განსხვავებული ჰქონდათ. ჭურში დამარხვები, ალიზით ნაშენები აკლდამები, კატაკომბები, ორმო-საფლავები, სადაც ჩაღრმავებასი ასვენებდნენ მიცვალებულს, და ატანდნენ მას ნივთებს, რომელნიც მას სიცოცხლეში ეკუთვნოდა, ხოლო შემდგომ აყრიდნენ მიწას. და ა.ს.

ისტორიული ცნობების მიხედვით უტიელთა ტომები უდინელების წინაპრები იყვნენ, რომელნიც ჩრდილო აზერბაიჯანის გაბალის რაიონში სახლობენ. უტიელები ცხოვრობდნენ მტკვარ – არაქსის ველებზე, ლეგები–სამურის ზემო დინების ნაწილში, ლიპინები – კავკასიის მთების ჩრდილო მწვერვალებზე, გარგარები – ყარაბაღის მდელოებზე.

ისტორიულ წყაროებში ასევე აღნიშნულია რომ, აზერბაიჯანის ჩრდილოეთში ძვ.წ. I საუკუნეში აზერბაიჯანის ჩრდილოეთ ნაწილში ცხოვრობდნენ კენგერლები და საბირები (სუბარები). არსებობს აზრი მათი მონაწილეობის შესახებ ჰუნების ტომების შექმნაში. მეორე ვერსიით გირდიმანები (გარდმანები) და ჰუნების ტომები ასევე მონაწილეობდნენ ალბანეთის შექმნაში.

გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა

(აზერბაიჯანულ ენაზე)

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. Azərbaycanca arxeoloji tədqiqatlar – 2008. Bakı, 2008.
2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. Azərbaycanca arxeoloji tədqiqatlar – 2009. Bakı, 2010.
3. Azərbaycan tarixi. AMEA-nın Tarix İnstitutu. III–XI əsrin I rübü. II cild, Bakı, 2007.
4. Azərbaycan tarixi (Ən qədim zamanlardan XX əsrədək). I cild. Bakı, 1994.
5. **Aşurov S.** Naxçıvanın ilk Tunc dövrü keramikası. Tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı, Bakı, 1992.
6. **Babayev İ.M., Əhmədov Q.M.** Qəbələ, Bakı, «Elm», 1981.
7. **Bahşaliyev Veli.** Nahçıvan Arxeologisi: The Archaeology of Nakhichevan. İstanbul, 1997.
8. **Bünyadov T.Ə.** Azərbaycan arxeologiyası öçerkləri, Bakı, «Elm», 1960.
9. **Bünyadov T.Ə.** Azərbaycanda əkinçiliyin inkişaf tarixinə dair, «Elm» nəşriyyatı, Bakı, 1964.
10. **Bünyadov T.Ə.** Azərbaycanda maldarlığın inkişafı tarixindən, Bakı, «Elm» nəşriyyatı, 1969.
11. **Cəfərov H.F.** Azərbaycan e.ə. IV minilliyin axırı I minilliyin əvvəllərində (Qarabağın Qarqarçay və Tərtərçay hövzələrinin materialları əsasında), Bakı, «Elm», 2000.

12. **Cəfərzadə İ.M.** Qobustan, «Elm» nəşriyyatı, Bakı, 1973.
13. **Əliyev V.H.** Azərbaycanda boyalı qablar mədəniyyəti, Bakı, 1966.
14. **Əliyev V.H.** Azərbaycanda Tunc dövrünün boyalı qablar mədəniyyəti, Bakı, «Elm», 1977.
15. **Əliyev V.H.** Gəmiqaya abidələri, Bakı, 1992.
16. **Əliyev V.H.** Naxçıvanda ilkin şəhər mədəniyyəti abidələri. «Elm və həyat», № 2, Bakı, 1975.
17. **Əliyev V.H.** Qədim Naxçıvan, Bakı, 1979.
18. **Göyüşov R.B.** Azərbaycan arxeologiyası, Bakı, 1986.
19. **Göyüşov R.B., Martinov A.İ.** SSRİ arxeologiyası, «Maarif» nəşriyyatı, Bakı, 1990.
20. **Həbibullayev O.H.** Kültəpə arxeoloji qazıntıları, Bakı, 1959.
21. **İsmayılov Q.S.** Quruçay və Köndələnçay vadisində qədim mədəniyyət izləri, Bakı, «Elm», 1981.
22. **Məmmədova Aidə.** Azərbaycanın Tunc dövrü mədəniyyətinin öyrənilməsi tarixi və onun problemləri. Bakı, 2001.
23. **Muradova F.M.** Qobustan Tunc dövründə, Bakı, 1979.
24. **Müseibli Nəcəf.** Gəmiqaya rəsmləri. Bakı, 2002.
25. **Rüstəmov C.N.** Qobustan dünyası, Bakı, 1994.
26. **Səfərov Y.** Qədim Azərbaycan; nə bilirik, Bakı, 1989.
27. **Yusifov Y.** Qədim Şərq tarixi, Bakı, 1993.

რუსულ ენაზე

28. Академия наук СССР. Труды Азербайджанской экспедиции. М., 1965, МИА № 125.
29. **Алиев В.Г.** Петроглифы Гемигая. Из серии «Памятники материальной культуры Азербайджана», Баку, 1985.
30. **Пассек Т.С., Латынин Б.А.** Очерк об истории Северного Азербайджана. ИООИА, № 3, 1926.
31. **Таваккул Расулоглы.** Циклопические сооружения на территории Азербайджана. Баку, 1993.
32. **Мещанинов И.И.** Ассирийская вотивная бусина из Азербайджана. ИООИА, № 2, Баку, 1926.
33. **Мещанинов И.И.** Циклопические сооружения Закавказья. ИГАИМК, т. XIII, вып. 4–7, 1931.

იტალიურ ენაზე

34. **Anati E.** Cobustan Azerbaiyan. Wara Archives Edizioni Del Centro. Italy, 2001.

AZƏRBAYCAN TARİXİ 6

*Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün
Azərbaycan tarixi fənni üzrə*

DƏRSLİK

(Gürcü dilində)

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər:

**Vəli Hüseyn oğlu Əliyev
İlyas Atababa oğlu Babayev
Hidayət Fərrux oğlu Cəfərov
Aidə Əkbər qızı Məmmədova**

Tərcüməçi:

Nəriman Əliyev

Redaktor

Gülər Mehdiyeva

Bədii və texniki redaktor

Abdulla Ələkbərov

Dizaynerlər

Səbinə Məmmədova, Təhmasib Mehdiyev

Korrektor

Aftandil Kapanadze

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:
2017-024

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2017

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 7,4. Fiziki çap vərəqi 8,0. Formatı 70x100 ¹/₁₆.

Səhifə sayı 128. Ofset kağızı. Ofset çapı.

Tiraj 200. Pulsuz. Bakı—2017.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya»

Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 149

PULSUZ

